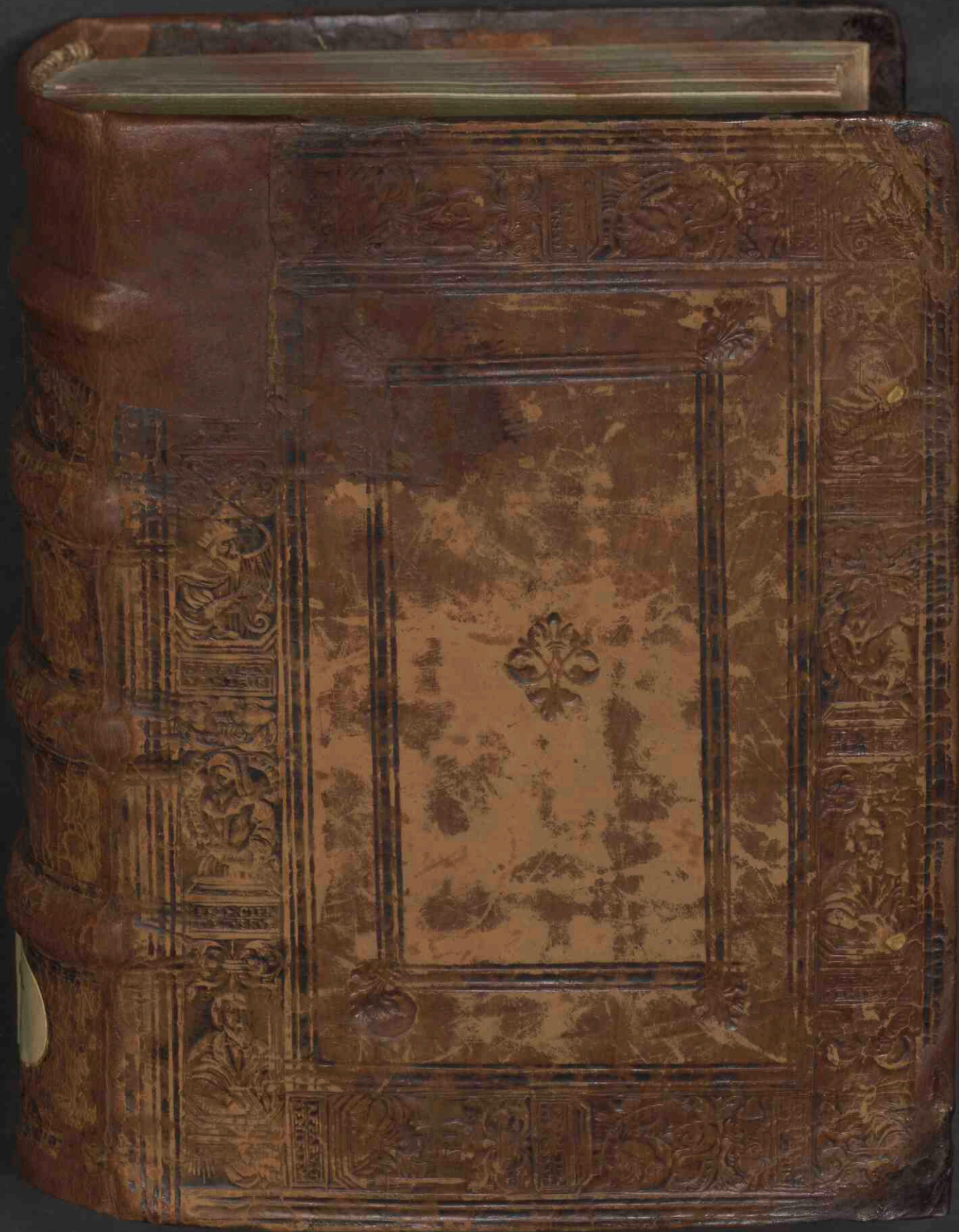

Polonia : Siue de situ, populis, moribus, magistratibus, & Republica regni Polonici libri duo.

<https://hdl.handle.net/1874/456813>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

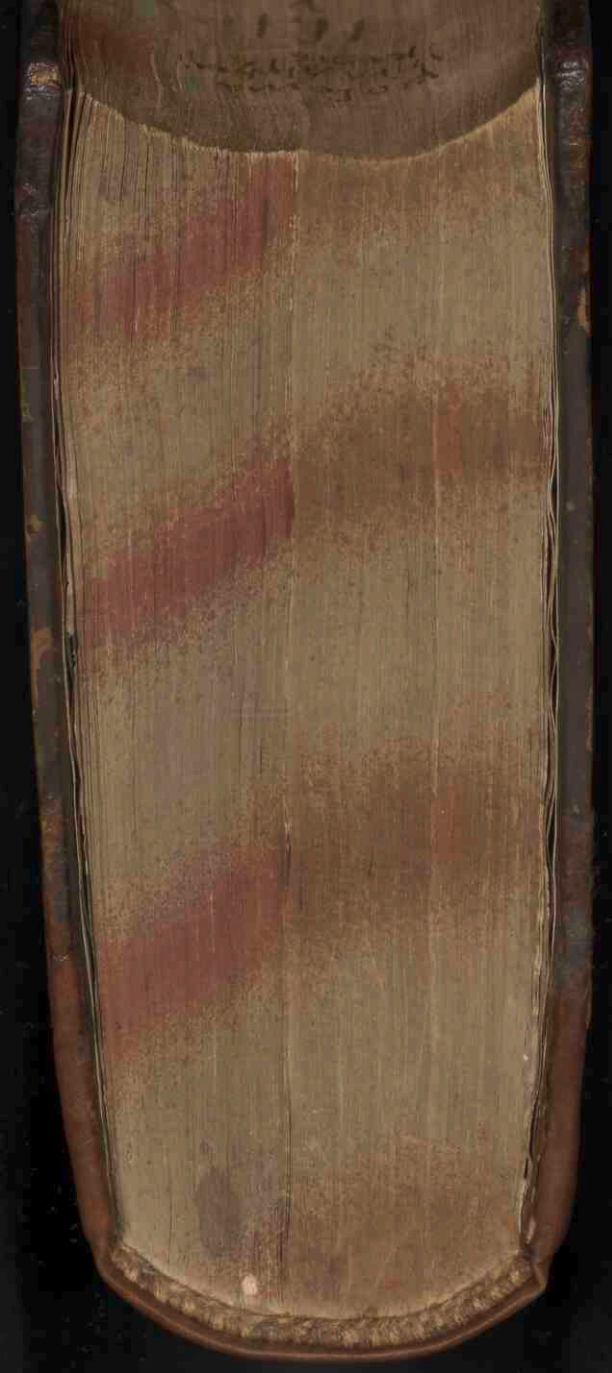
More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

T. qu.
38

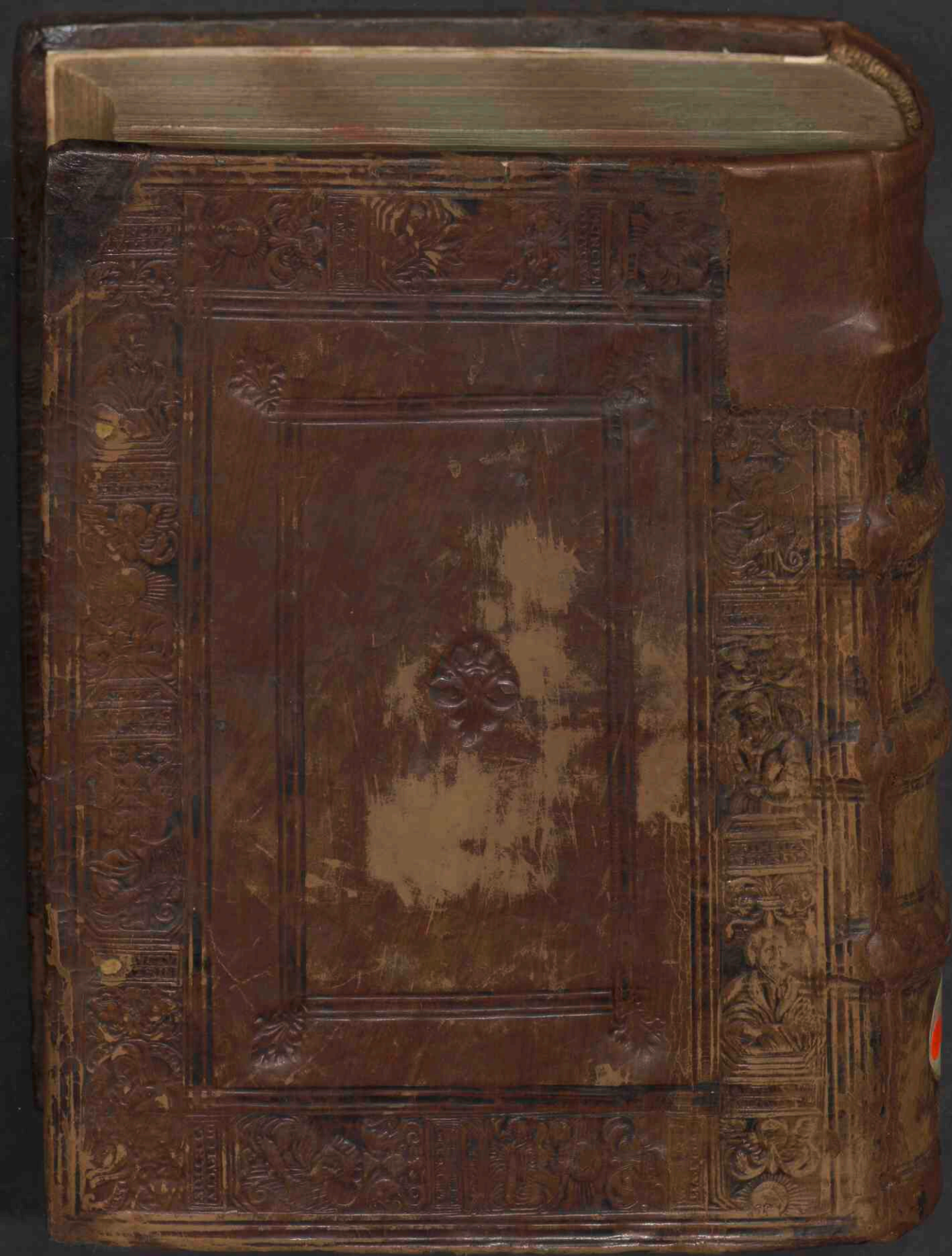

Polonia
Mita Alphani
Regis

114

y.

gervastaurus 7-12-01

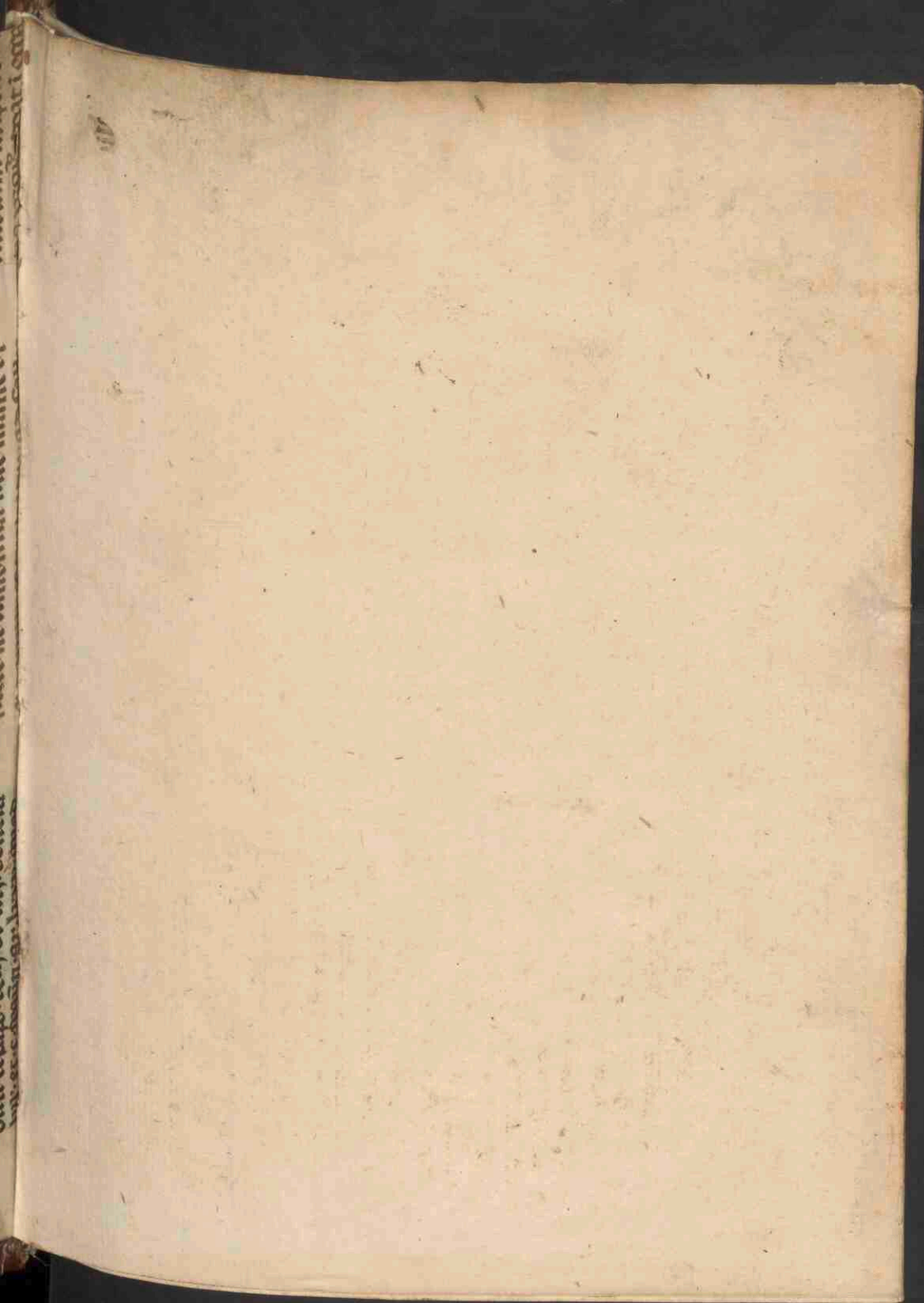
uat. totum. et male quia. Ne ui
 ceant quos. Athletis. mioris. hact
 autem. et cum. b. possit. se
 autibus. epist. iussu. athleti. ut
 excep. et id. add. cum. fuit. il.
 in duobus. quod. non. erat. i. amaq.
 copulatio. et quod. dicit. tibi. e. re
 sua. conuersionis. ut. n. est. esse
 statui. di. enim. paulo. et. h. v.
 di. p. d. b. i. a. d. i. u. s. s. e. m. a. c.
 sed. u. s. a. l. p. i. q. o. r. m. a. t. i. o.
 s. e. u. a. n. t. e. q. u. e. n. t. e. s. u. i. d. e. a. q.
 7. u. 7. u. i. m. a. i. o. r. h. u. i. s. t. a. n. d.
 in. n. o. i. o. t. a. n. t. s. e. c. e. t. e. t. i. u. a.
 v. m. q. u. i. d. a. m. 7. i. c. a. n. d. o. l. a. u. t.
 p. r. i. m. e. t. u. 7. s. i. c. e. s. t. e. n. d. o. i. o. r.
 omnes. quos. illate. quatuor. s. e. a.
 u. e. 7. i. e. l. e. s. s. a. t. i. p. e. n. a. s. a. u. t. a.
 n. o. e. s. t. p. u. a. r. b. i. t. o. s. u. p. i. o. r. i. s. p. u. i.
 t. e. a. t. i. 7. a. d. o. r. e. t. e. a. u. s. a. p. o.
 u. o. s. 7. s. i. c. t. a. u. d. i. s. t. i. n. c. i. o. t. o. l. i. p. p. e.
 u. t. u. a. t. e. i. e. l. i. n. e. q. u. e. o. q. u. o. d. i.
 a. t. a. p. u. d. u. o. s. a. l. i. u. s. a. l. i. u. l. i. p. p. e. s. t. a.
 t. e. a. t. i. 7. a. p. p. e. t. e. n. t. i. a. i. s. t. i. p. e. d. i. c. t. a.
 a. p. o. s. t. o. l. i. s. n. o. p. o. l. i. o. s. a. t. i. 7. t. e. s. t. a. t. i.
 m. p. e. a. t. i. 7. a. p. p. e. d. i. c. t. a. i. s. t. i. p. e. d. i. c. t. a.
 i. s. t. i. p. e. s. i. c. h. e. u. i. u. s. m. i. n. i. a. t. i. s. t. i. p. e. d. i. c. t. a.
 q. u. o. e. p. i. d. i. s. t. i. n. c. i. o. n. o. p. o. s. s. i. t.
 m. d. e. u. i. e. c. o. s. t. i. t. u. t. i. o. n. i.
 i. s. t. i. p. e. t. e. n. t. i. a. 7. o. b. t. i. n. a. t. i. o. n. i.
 e. i. a. l. a. n. t. i. p. e. s. t. i. b. i. c. a. l. a. n. t. i.
 e. o. b. t. i. n. a. t. i. o. n. i. 7. o. b. t. i. n. a. t. i. o. n. i.
 o. u. m. i. s. t. a. n. t. i. a. t. i. o. n. i. 7. o. b. t. i. n. a. t. i. o. n. i.

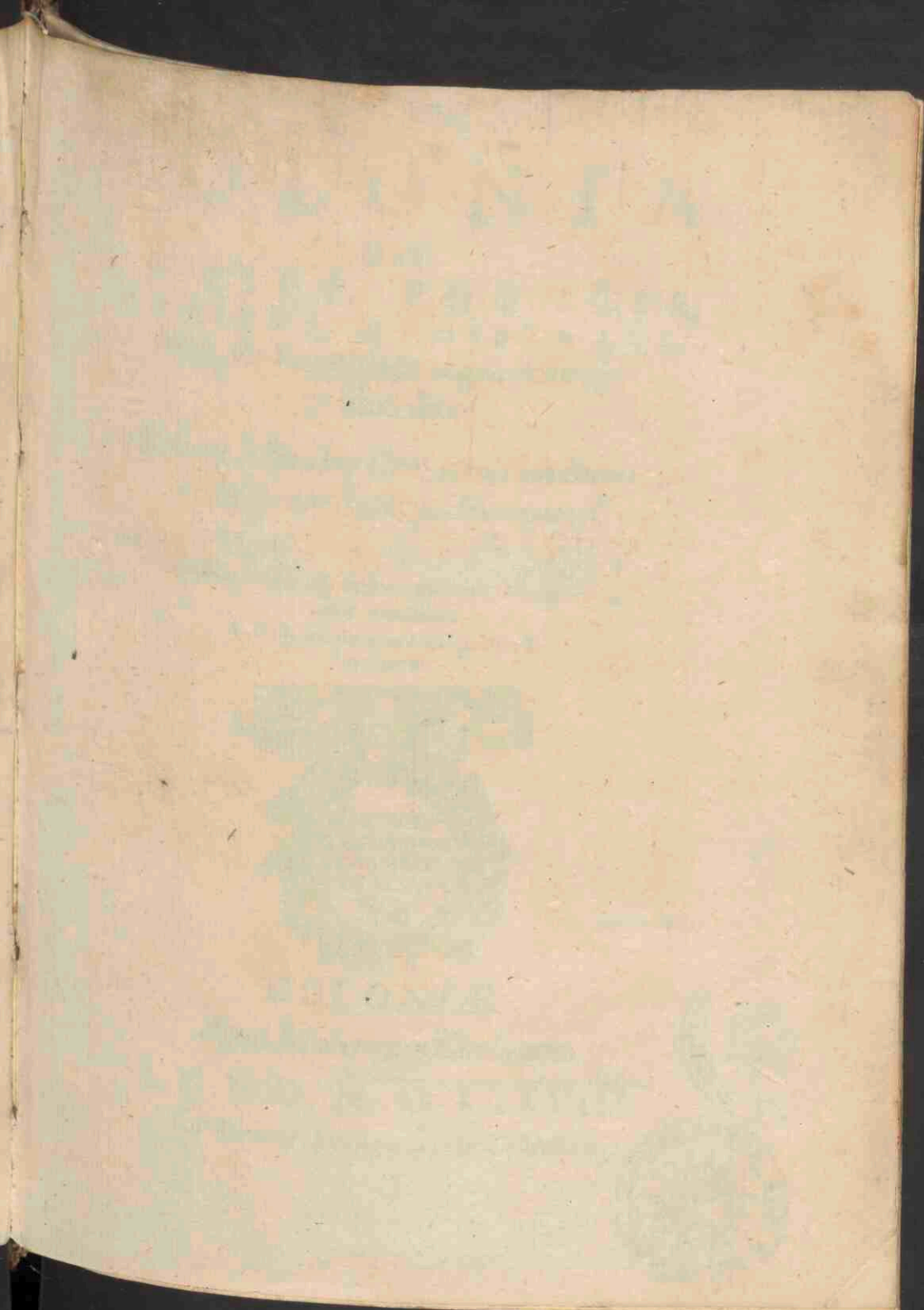
p[re]fatur ⁊ vno die i[n]telliguntur ordi-
nes collati fac[ti]one vnius ⁊ sic loq[ui]t[ur]
c. lxxv. di. qd. ap[osto]l[us] q[ui]natio
nem q[ui]natio te[n]et nob[is] facit vñ
⁊ q[ui]natio illa. av. xvi. q. iii. s. p[ro]p[ter]
vñ q. i. illud et c. m[en]s[ur]a. sic a[ut]em bi
sextus octavus duo dies p[ro]prio
i[n]putant[ur] q. de vñ. sig. q[ui]natio et
s. rem[un]er[ati]o[n]e. tem[por]e. s. m[en]s[ur]a.
ar. d. s. de sacra. i. s. cum vñ
s. facit facit. i. mo ⁊ sine fac
tione aliqua bene vñ ⁊ ma
ne ad vñam diem naturalem
referunt[ur] i[n]tra illud ⁊ facit
et vñam et m[en]s[ur]a die vñam.
p[ro]p[ter] teneas. s. tunc q[ui]natio
ord[ine]m. i. e. salu[ti]s. s. tunc vñ
s. c. e. y. ⁊ iii. ⁊ lxxi. di. c. ult. p[ro]
tem p[ro]p[ter] ep[iscop]alem dignitate q[ui] die
communica n[on] o[ste]ndit[ur] lxxv. di. c.
i. et p[ro]p[ter] m[en]s[ur]as ordines q[ui] pos
sūt cōfess[us] die[rum] comm[un]ias et a
liis diebus sollempnib[us]. s. c. c.
i. ⁊ iii. et s[an]c[t]a com[un]ias ord[ine] p[ro]
p[ro]f[er]i die comm[un]ia a solo. p[ro]p[ter] uñ
s. c. et c. licet ergo die comm[un]ia
q[ui]natio i[n] vñio cōfessant[ur]
saluato n[on] o[ste]ndit[ur] i[n]telligit ⁊ te
q[ui]natio i[n] vñio n[on]a. s. h[uius]
vñ dicit om[ne]s ordines die dūc[ti]
o[ste]ndit[ur] ⁊ n[on] die salu[ti]s et
dicit de p[ro]p[ter] de. q. di. iii. vñ

Geographi et Itineratores

ordinem eodem die illi confer
re non licuit pan. non licuit idne
mini ordinem iusto die et alium
altero ieiunio ornato conferri
Cum ip. ornationem ieiunij
fictione canonica siue inane di

si rem i uenire ita
epm acollacione
pentes ipm ut
ab excoione offa
cufm: ad etatem
iuriam fuffice

N. 99. L.

POLONIA

Siue

DE SITV, POBVLIS,
MORIBVS, MAGISTRATI-
bus, & Republica regni Poloni-
ci libri duo.

*Authore Martino Cromero, Coadiutore,
ac designato Episcopo Varmienfi.*

ADIVNCTA EST SACERDOTIS
eiusdam Poloni, ad lectorem admonitio, de Silesiorum
nouis annalibus.

Secunda æditio priore locupletior &
emendatior.

Ex Donatione Hub. a Brinckel.

COLONIÆ.

Apud Maternum Cholinum.

A N N O M. D. LXXVIII.

Cum Gratia & Privilegio Cesarea Maiestatis.

COLONIA

DEPT. OF AGRICULTURE
AND
FORESTRY
OFFICE
OF THE
SPECIAL AGENT
IN CHARGE

THE
SPECIAL AGENT
IN CHARGE
OF THE
DEPT. OF AGRICULTURE
AND
FORESTRY
OFFICE
OF THE
SPECIAL AGENT
IN CHARGE

COLONIA
DEPT. OF AGRICULTURE
AND
FORESTRY
OFFICE
OF THE
SPECIAL AGENT
IN CHARGE

THE
SPECIAL AGENT
IN CHARGE
OF THE
DEPT. OF AGRICULTURE
AND
FORESTRY
OFFICE
OF THE
SPECIAL AGENT
IN CHARGE

MARTINVS

CROMERVS CAN-
DIDO LECTORI.

 Nte complures annos, post e-
ditum opus id, quod de origi-
ne & rebus gestis Polonorum
conscripsi, cum essem in aula
& ministerio D. Sigismundi
Augusti regis, operæ precium me facturum
esse existimaui, si de situ quoque & natura
terræ Poloniæ, & de moribus, magistratibus,
atque omni Republ. gentis aliquid conscri-
berem, quod quasi clavis foret ad annales il-
los nostrates faciliùs intelligendos. Etorsus
quidem sum opus, multis nominibus perdis-
ficile: Sed abstractus ab eo eiusdem regis ius-
sis ad obeundas subinde peregrè legationes:
& in aula optimi Imperatoris Ferdinandi in
septimum annum commoratus, intermisi,
ad finem quidem deductum, sed rude & im-
politū, nec satis fortassis exquisitè conscrip-
tum: Cum amicis tamen aliquot, quæ tunc
A ij erat

P R A E F A T I O.

erat, communicavi. Quamuis autem postea plus à publicis functionibus ocij nactus essem, non resumpsi tamen id in manus, siue tædio ac desidia quadam senili, siue alijs curis ac muneribus ecclesiasticis impeditus: cogitabamque id quasi abortivum foetum intra domesticos parietes sepelire. Sed aliter Stanislao Carncouio Episcopo VVladislaviensi viro non solum iuris prudentia, verumetiam elegantiore literatura, theologia, pietate, & omni virtute ornatiss. meique amantissimo visum est. Nam ante annum tertium cum Henricus Valesius (quem non sine præfatione honoris nomino) Francisci Francorum regis F. tunc Andegauensium dux, nunc autem post obitum Caroli fratris Rex Francorum, magno ordinum Regni Polonici & annexarum ei prouinciarum consensu, liberisque suffragijs rex creatus esset, & ad suscipiendum id regnum adueniret, suasit & persuasit mihi Carncouius (cuius ego iudicio plurimum tribuo) vt opus id ipsi offerrem. Fore enim ei gratissimum, & venienti ad oras & gentes

P R A E F A T I O.

gentes sibi incognitas accommodatissimum, ut iam inde à primo quasi limine eas salutans pernosceret, neque diutiùs apud eos populos, quibus præfuturus esset, in eorumque republ. peregrinaretur. Obsecundaui: Resuscitavi opus abortiuum: Resumpsi in manus: Recognoui, quoad breuitas temporis, quo rex aduentabat, & negocia muneris mei ecclesiastici patiebantur. Et cum ipse Regi obuiam prodire commodè non possem, obtulit ei munusculum meum ipse Carnouius, qui tunc eum in finibus regni nomine vniuersæ Poloniae publicè salutabat, & faustum aduentum ipsi gratulabatur. Ex illo autem exemplari castigatis. descriptum est postea à nescio quo (nec scio an à pluribus deinceps) opusculum. Quod nactus Vechelus typographus Francofurtensis, ut erat descriptum, ita excudit: nempe mendosissimè, non solum proprijs & vernaculis hominum, locorum, & magistratuum nominibus, ab imperito quopiam Polonicae linguæ, sed etiam latinis verbis ab illiterato prorsus scriptore deprauatis

P R A E F A T I O.

uatis atque corruptis, ita ut à nemine intelligi, à me verò vix agnosci posset. Præfatio tamen loquebatur quasi per coniecturam, à me id conscriptum esse. Cuius ita excusi exemplum cum mihi fuisset exhibitum, puduit me magnoperè, non tam meo, quam patriæ meæ nomine, cui tam mala opera nauata esset: & quo opere illustrari ea deberet, non sine infamia quasi traduceretur: Misertum est etiam eorum, qui id lecturi essent nō sine iactura temporis & molestia, & pro thesauro, ut est in prouerbio, carbones reperturi. Et cupiebant id Vechelus, & aliquot alij typographi castigatiùs recudere. Proinde non existimaui mihi committendum esse, quin existimationi cum meæ, tum patriæ meæ confulerem, ac tibi, optime lector, iuxta, ac Martino Cholino, nostri studiosissimo, qui nostrarum lucubrationum non minimam partem hactenus excudit, gratificarer. Misi itaque eidem exemplar ita, ut tunc Regi oblatum est, castigatum. Admonendus autem mihi es, candide lector; ne requiras in tali opere

P R A E F A T I O.

opere puritatem & elegantiam sermonis Latini. Neque enim in eo ab usitatis vulgò verbis, & nominibus vernaculis temerè discedendum fuit, si non quasi per somnium, sed ^{ut} ^{ut} græco verbo utar, id intelligendum, de quo eo conferendum est. Nonnulla quidem alia, fat scio, requires, nimirum de principe provincia Lithuania & Lituanis: De Prussis etiam & Prussia, ducali præsertim: Itemque de Liuania, Volynia, Polessia, & magna parte Podolia, cuius metropolis est Kiouia: Quæ provinciae cum quodam tempore (Liuania excepta) à Polonia ferè abalienatae fuissent, quemadmodum suo loco à nobis memoratum est, nuper adeò post conscriptum hoc opus in ditionem Polonorum reuenerunt. Requires & ea fortassis, quæ proximis aliquot superioribus annis publicè in comitijs Polonicis acta & constituta sunt. Sed ea partim non huius sunt operis: partim huius quidem modo sunt, tunc autem non fuerunt, cum id nobis elaboraretur, vel certis de causis à me omissa, & alijs scriptoribus, qui exactiùs ea

P R A E F A T I O.

nossent, & conscribere possent, relicta sunt.
 Supplere autem nunc ea, quæ non iniuste de-
 siderari possunt, ætas, & munus mihi impo-
 situm prohibent. Non deerunt, spero, qui flo-
 rentes annis & ingenijs, emunctioribus iu-
 dicijs, & stylo elegantiori præditi, maiore cu-
 ra ac diligentia non solum illa residua per-
 quirent, persequentur, & attexent, verum eti-
 am hæc nostra ornabunt. Tu lector amice,

quæ dantur, & qualia dantur, boni
 consules. Vale. Ex arce nostra

Heilsbergensi, Prid. Non.

Ianuarij. M. D.

L X X V I.

SACER-

SACERDOS AMI- COLECTORI.

QUOD V M opus hoc non nemine postulante in publicum proditum esset, obtulerunt se mihi Gentis Silesiæ annales cuiusdam, qui se Ligium (etymo nimirum liguæ suæ Germanicæ) haberi vult è fabulosis campis Elysijs. Qui quamvis sedulo dissimulare studeat, quo animo scripserit, & vnde pleraque omnia compilarit, prodit tamen sese petulans eius malevolentia & maledicentia. Non tam authorem autem huius operis, & eius, quod est, De origine & rebus gestis Polonorum (quem suppresso nomine immerito nonnunquam perstringit) quam gentem Polonam omnem (cui se amicum esse simulat) & res gestas eius deprimere & insectari sibi proposuit. Et tamen homo modestus & integer contra alienas calumnias sese præmunit. Non est autem operæ precium, hoc tempore eum refellere, quando quidem ipse reprehendit modo nostratia nudis verbis, aut citandis authoribus non grauius, & in sua ipsorum gentisque suæ causa non minus, quam nostrates ipse iudicat, suspectis, neutiquam coherentibus sibi alicubi rerum serie. Commune facere tamen te, optime lector, mihi visum est, vt cogites, quantam fidem habere debeas ei homini, qui, quem non raro citat Dlugossum, ne nominare quidem nouit, tantum abest, vt legerit, opusque illud de origine & rebus gestis Polonorum, quod sibi ad mordendum inprimis proposuit, Dlugossi epitomen esse dictat. Nec animaduertit, homo lepidus, alios quoque authores in eo citari, & Dlugossum nonnunquam reprehendi, & leniter refelli. Ad hæc onerat is suspicionibus vniuersæ Polonicæ historiam eo nomine, quod à Polonis, & ijs quidem sacerdotibus conscripta sit. Cur autem non iisdem de causis etiam Germanicæ suspectæ sint, à Germanis & ipsæ conscriptæ, & ferè à sacerdotibus & monachis? Quod nomen gregalibus istius pseudoeuangelicis longè abominabilius est. Quasi verò non apud omnes populos peculiaris cura sacerdotum fuerit antiquitus, conseruare publica literarum monumenta, & prodere in publicum res gestas. Et quasi non maxima fides semper eis habita sit. Idonei scilicet ijs rebus & actionibus sunt magis coci, vel baiuli, vel lenones, aut certè medici, quorum ars ferè omnis coniecturalis est, historiæ scilicet inprimis

EPISTOLA.

consentanea. Nec sanè à professione sua iste in eruendis & recensendis Ligiorum & Elyfiorum suorum, & nescio quorum non portentorum, vel, ut ipsius verbis utar, terribilium nominum, quæ ipse maiores suos appellat, originibus vel latum, quod aiunt, vnguem discedit, non rarè ex vna aut altera litera coniecturas captans. Quælia sunt, quodd Suiones, Sidinos, & Sitones, Sueuos vult esse: Nimirum quia in his omnibus nominibus prima litera eadem est: Nortvedos item, quia duæ mediæ v & e, Misnios à Mysis, Lignicienses à Libussensibus à Ligijs, Saxones à Sacis deducit: Liouonas Lemouios, propter primâ itidem literam, Silesios Elyfios propter duas, quâuis interpolatas, esse autumat: Burios, Byrrias Comicos, Brugos, Bituriges, Phryges simili ratione coniungit: Et ne linguarum diuersitas ei obstat, Gotos, (quos etiam cum his eiusdem stirpis esse censet) Gallica, hoc est, Heneta lingua loqui asserit. Quasi non *διὰ τὰς αὐτῶν* hæ tres linguæ inter se differant, si modo Heneti Poloni & Slaui sunt, è Paphlagonia profecti, ut ipsi cum præceptoribus suis Melanchthone & Peucero videtur. Sic nempe ille in præbendis ægroto pharmacis butyrum pro buglossa, aconitum pro acoro fortassis administrat. Cur autem idem Germanos non à Carmanis (Quæ duo nomina non vna aut altera, sed omnibus ferè literis inter se congruunt) potiùs, quàm aliunde deducit? Cur autem mauult tam infirmas & incertas coniecturas, aut verius somnia sua, nulla Suevicæ linguæ aut cuiusquam de tribus illis etymologia adstipulante sequi, & excisa olim cum ipsis populis nomina ab orco reuocare, quàm oppidorum, locorum, & populorum nomina non vetustissima, eorumque etyma Polonis & Slauiis (à quibus ipse non differtur loca illa habitata, & culta esse) relinquere? Est hoc candoris eius: est eximia scilicet erga gentem Polonam beneuolentiæ. Nemo sanè vel mediocriter peritus linguæ Polonicæ non intelligit, Polonica esse, & Polonicas habere etymologias Suidniciam, Legniciam, Bregam, Glogouiam, Boleslauiam, Gorliciam, Odram, & penè innumera alia locorum vocabula, eo tempore indita, quo Poloni extirpatis priscis illis istius maioribus eas oras tenuere: Slesiam verò & Vratislauiam Boëmica, postèrius vsurpari cepta. Nec scio, angentilitium ipsius nomen eiusdem notæ sit, à gallo gallinaceo sumptum. Nisi fortè Polonicæ originis cum pudet. Nos quidem cum inuitum nobis

DE ANNAMIBVS SILESIAE

nobis non vindicabimus, vt olim decem Græciæ ciuitates de Hæ-
 mero contendisse memorantur. Sit sanè Sueuus, vel Phryx, vel
 Elysius, vel Ligius, vel Stygius denique, dummodò Polonis Vene-
 dicam Sarmaticamque originem ne inuideat. Sed non est nobis pro-
 positum suavis & vnguenta olentis hominis, atque etiam ma (hoc
 est, valde) theologi ineptias refutare. Rectè autem is & ordine fecit,
 quòd religionem suam non dissimulauit, & leges historiæ videlicet,
 non transiliuit: eademque opera optimum Cæsarem Maximilia-
 num, cui opus illud suum, dedicauit, non idem secum sentientem,
 vna cum d. Patre, & maioribus, & liberis eius inclutis, non semel
 impietatis condemnauit. Nimirum hoc sibi proposuit (vt & Sleida-
 nus, & personatus Carion, & Magdeburgenses centuriatores, & alij
 eiusdem farinae historici) historiæ prætextu virus hæreticum incau-
 tis obtrudere. Sed vellem, apertius is nobis explicasset, quemnam
 in præclaro isto euangelio suo & verbo Dei ducem, vel interpretem
 cum suis Ligijs & Elyijs sequatur. Non Svvenfeldium, opinor, ci-
 uem suum, licet permultos is habeat sectatores in ea gente, Confes-
 sionem Augustanam, ni fallor. Eam verò quamnam? Primæne, an
 mediarum, an vltimæ æditionis, (Quandoquidem ex diuersæ sunt)
 Siue, vt eam Flacciani, an vt Interimistæ & Melanchthoniani, an vt
 Calviniani probant? Omnes enim, quamuis admodum dissentien-
 tes inter se, & pro hæreticis se inuicem damnantes, eam sibi vendi-
 cant. Authoriseius, opinor, & præceptoris sui sensum cæteris ante
 ponit. Piè: Et nemo rectius & syncerius leges interpretatur, quàm
 qui eas condidit. Sed cum Melanchthon ante mortem suam, & post
 mortem Lutheri, aliter de præcipuis quibusdam dogmatibus sen-
 serit, quàm antea senserat, (quod in confesso est) queram ex isto, pri-
 mòne sensus eius sequatur, an postremos? Hos nodos vbi soluerit,
 tum demum fortassis patiemur nobis persuaderi, nihil eum ne in
 historia quidem fingere, nihil odio vel gratia deprauare, nihil deni-
 que calumniari. Quinetiam non indulgentem affectibus, probabi-
 lora secutum esse. Cæterum leges historiæ eum non transilisse,
 nullum honestum ordinem sauciare voluisse, Polonicæ nationi a-
 micum esse, vt credamus, ne ita quidem adduci poterimus. De eo
 verò, quòd ea, quæ mutili, vt ipse vult, Polonici historici omiserunt,
 ipse suppleuerit (quæ duntaxat alicuius momenti sint) amplius de-
 liberandū censebimus. Quod si quid eiusmodi proferetur, admira-

EPISTOLA

bimur hominem, è muscis elephantos facientem. Laudabimus etiam acumen oculorum, qui Carpathum montem maiori Poloniae proximum esse perspexerit. Sed non vacat ineptijs diutius immorari. Satis est, lector candide, nos tibi qualem qualem gustum fidei, sinceritatis, & integritatis annalium illorum, subdolè aliena scripta factaque sugillantium, & venena incautis instillantium, præbuisse. Vale.

POLO.

POLONIÆ
MARTINI CROMERI
LIBER PRIOR.

De situ Poloniæ, & gente Polona.

*In ijs libris, quos triginta de
origine & rebus gestis Polono-
rum conscripsimus, ostendi-
mus, Polonos gentem esse Sla-*

Polono-
rum origo.

*uicam, & Sarmaticam: Quæ
quodam tempore è Sarmatia progressa, trans-
misso Vistula flumine, in ijs Germania locis, quæ
prius Venedi & Vandalitenuerant, consederit,
finesq; domicilij & imperij sui versus occasum
& Septentrionem longè lateq; protulerit, ita, vt
à Sarmaticis montibus in Septentrionem qui-
dem secundum utranque ferè eius fluminis ri-
pam, in occasum verò secundum dorsum Herci-
niæ siluæ, quo Boëmia clauditur, atque inde por-
rò secundum Albim fluvium, ad eius ipsius, at-
que adeò usque ad Visurgis seu Vesperæ ostia, &
sinum Venedicum siue Balthæum, quicquid ter-*

Poloniæ
prisci fines

Populorū
nomina.

rarum est, eius gentis ditione teneretur. Ac
uniuersè quidem eos populos Slauos, seu Slau-
nos sese dixisse: Afinitimis verò cum Venedos,
seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui
prius ea loca incoluerant, populorum nomi-
bus appellatos esse: Peculiariter verò, eos, qui
versus occasum Germanis erant viciniore,
partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, si-
ue Lutzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios,
Vetalabos, Retareos, Liticauicos, Heueldos,
Vuloinos etiam: quod nomen cum Polonorum
nomine cognationē habet, dictos esse. Quos om-
nes Slauica nationis atque lingua fuisse, & par-
tim domesticis satraparum ac ducum defectio-
nibus & pactionibus, partim armis in finitimo-
rum Saxonum, & Germanorum ditionem no-
menq; postea transisse memoria proditum est.
Polonorum autem nomen vernaculum an com-
mune fuerit horum omnium, an peculiare uni-
us cuiusdam populi: & vetustumne, an recenti-
us, non liquet. Ante septingentos quidem annos,
nusquam in annalibus ullis externis id inuenio.
Nec unum eius etymon memoratur, quemad-
modum

Polonorū
nomen.

MART. CROM. LIBER I. 3

modum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Le-
cho, seu Lacho, duce Polachos, quasi posterita-
tem Lachi dictos esse: Alij verò à campestri pla-
nicie, quam incolunt, vel à venationibus, qui-
bus impensius delectantur, Polacos & Polanos,
mutataq; una litera Polonos, & ab ijs regio-
nem Poloniam appellari volunt. Eius autem
non idem semper fines fuere. Nam Russia per-
magnam partem cum Podolia subactam, &
Prussia nonnullam, & Polessensem tractum
barbaris lazigibus siue lazuingis ademptum
quodam tempore, Poloni suo adiecerunt impe-
rio. Præter illa autem dudum memoratorum à me
populorum occidentalium detrimenta, posteri-
ori tempore Silesia ferè omnis Polonis sese sub-
duxit, & Pomerania Cassubiaq; reliqua magna
pars detracta est. Decefferat & Russia Podolia-
q; pars magna, & Volynia, & Polessensis tra-
ctus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Ma-
sonia ferè. Sed hæc prouincie his duobus, non am-
plius, seculis recuperata sunt: Recuperata est eti-
am nonnulla pars Silesie & Cassubia, Pomer-
aniaq; ea, quæ nunc Prussiam continetur. Rursus

Polonia f:
nes accisi
& prolati.

tamen Lithuani, securis fœdore & societate ipso-
 rum Polonis, Polessensem tractum ferè omnem, &
 Volyniam, & magnam partem finitima ei Rus-
 sia & Podolia auorum nostrorum memoria, re-
 gibus vel fauentibus, vel conuiuentibus, ad se
 reuocarunt, quemadmodum suo loco exposui-
 mus. Sed ij populi nuper adeò extremo regni Si-
 gismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad
 finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro
 in ius & ditionem Polonorum a quo fœdere pror-
 sus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum
 secuti, sese cum Polonis, renouato & ampliato
 antiquo fœdere, coniunxere. Instituta tamen
 sua, & magistratus, & Iurisdictionem peculia-
 rem retinuere. Caterum nos quemadmodum il-
 la superius recensita Polonia detrimenta in hac
 descriptione praterimus, ita modo commemo-
 ratas accessiones cuiuspiam alius operi reserua-
 mus, alijs iam distenti studijs, & occupationibus.
 Nec Liuoniam attingimus, cuius à vicinis
 principibus miserè discerpta maxima pars ante
 pauculos annos in ditionem eiusdem regis venit.
 Ne Prussiam quidem ducalem exactius descri-
 bemus

Lithuani
 se cum Po-
 lonis con-
 iunxere.

Quatenus
 describitur
 hic Polo-
 nia.

Prussia du-
 calis.
 Hist. lib. 27.

bemus. Licet enim ea iustis armis repressa ac do-
mita, ex fœdere maiestatem regis Poloniæ cen-
tum amplius annis comiter agnoscat, neque lin-
guam tamen, neque instituta & leges Polono-
rum accepit. Sed deletis penè priscis Prussis, à
Germanici sanguinis hominibus habitat &
regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Maso-
uia: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polo-
nicis ferè iuris olim fuit. Nec citerioris autem
Pomerania partem eam, in qua est oppidum
Lemburgum, & arx Bythouia, complectemur,
propterea, quòd ea beneficio regum superiorum
in eius ducum vltioris Pomerania transijt.
Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarij re-
gis Poloni, iurantq; ritu solenni in verba eius,
quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum
nostra memoria creatum, Magistrum cum primo-
ribus ordinis Crucigerorum, seu Teuthonico-
rum Sanctæ Mariæ militum, cum eius prouin-
ciæ dominarentur, iurabant. Valachiam quoq;
prætermitemus: quæ fuit & ipsa intra hos du-
centos annos in clientela regum Polonorum, sed
suis legibus, sua lingua, suisq; ducibus utens, qui
Voienoda seu Palatini dicuntur. Qui duo pri-

Lembur-
gum & By-
thouia.

Pomeranie
duces Va-
sali regis
Poloniæ.

Pruss, dux
& Magistri
Vasalli Po-
lonorum.

Valachia
& partes
eius.
Hist. lib. 15.

mum fuere, Transalpinensis, & Moldauicus quorum hic à nostratibus peculiariter Valachia Palatinus dicitur: ille verò Multanicus. Ve-

Bessarabia.

rùm extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diuiso inter fratres principatu

Hist. lib. 3.

Moldauico. Ac Bessarabia quidem iam pridem

Valachia

in clientela

Polonorum.

subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi iam dedititij sunt eiusdem

gentis, patrum, auorum, & proauorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, non-

nunquam Vngaricorum quoque, & ipsi iurare

Poloniae

situs geo-

graphicus.

soliti. Nunc igitur Polonia, quæ quidē uno reg-

no & iure continetur, quatenus à nobis describi-

Longitudo

tur, secundum longitudinem terræ habitabilis, è

sententia geographorum, & in primis secundum

deliniationem amici mei Venceslai Grodecij, à

tricesimo octauo gradu, ad quinquagesimum se-

cundum, vel tertium (incerti sunt enim in illa

solitudine Scythica fines eius) ab occasu æstiuo

versus ortum hibernum obliqua protenditur,

Milliaria

Polonica

& Russica.

quorum unum quodq; quatuor Italica in se con-

tinet. Tametsi Russica & Podolica sunt aliqua-

to longiora. Quin certis literarum monumentis doceri

MART. CROM. LIBER I. 7

doceri potest. Ociacouiam arcem ad ostiū Bori-
sthenis 54. gradu longitudinis sitā, aliquando in
ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autē Latitudo
Poloniæ
Polonia, quā maximē Orientalis, & quā Occi-
dentalis est, triginta plus minus milliariorum
est. Et Occidentalis quidem habet imam poli e-
levationem quinquaginta duorum summam 54
grad. & 40. ferē minutorū. orientalis verò sum-
mam quidem 51. fermē, imam autem graduum.
Pocucensis tamen Russia tractus à quadrage-
simo octauo incipit. Caterū in medio, quā latif-
simē centum miliarijs patet Polonia, & cum in
meridiem paululum recuratur, tum in septen-
trionem magis ad mare Baltheum seu Venedi-
cū, & secundū extremā orā Masouie dorso pro-
minet, imā quidem poli elevationē habet in ora
Scepusij quadraginta nouem grad. summā verò
in litore maris, & in Puscensi ora quinq. fermē,
& quinquaginta: ita ut figura eius intensi arcus
speciem præseferat: cuius neruus paululum re-
ductus, ad meridiem & occasum hybernū qua-
dātenus spectet, exterior verò curuatura in sep-
tentrionē, & ortū astiū obuersa sit. Quòd si quis
nouas accessiones Polesia, & ei confinis Russia,

Figure

Poloniæ
regni am-
plitudo.

Volynia, Podolia, & Liuania, Prussiamque ducalem, & Lithuaniam cum sua Samogitia, & Russia alba Moschis finitima (quæ omnia iam uno regno continentur) annumeret, multò longius & latiùs versus orientem solem, & Septentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim sita sunt arces & oppida, Kionia, Canionia, & Circassi, ultra 54. gradum longitudinis. Prussia verò ducalis & Samogitia latus Septentrionale quingagesimum sextum, finitima autem Russia alba 57. gradum latitudinis attingit. Porro continens his Liuania, quatenus cum duce nouo Curoniensi, siue Curlandico (qui partem eius nonnullam obtinet) regis Poloni Maiestatem agnoscit, 61. gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici à finibus Marchiæ Brandeburgensis ad Nieprum ducta recta linea non minus 240. milliaria complectitur, si 15. milliaria uni gradui respondent: Latitudo verò ab ora Pociensis ad Pernaniam Liuania ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc circumscribimus, ab occidente sole incipientibus, Marchia Brandeburgensi, & Pomerania ulteriore: A Septentrione mari Venedico & Sarmatico

Curonien.
dux.

Finitimi
Poloniæ
populi.

matico: Cuius aduersa litora tenent Sueones siue Sueti. Inde Prussia ducali, eiq³ continente Lithuania in ortum aestiuum ferè vergente. Hinc porro campestribus Scytharum siue Tatarorum solitudinibus prorsus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde verò planè Australi Valachia siue Moldauia: Deinceps Vngaria, & in Africum & occasum hybernium obuersa Silesia Boëmica Limites. conditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania vltiore, & Lithuania palustres densaq³ siluæ eam ferè dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria verò syluestrium montium cacumina: itemq³ ab Occidentali parte Moldauix. Nam à reliqua Moldauia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nestor fluuius eam & finitimam ei Podoliam diuidit: Idemq³, nisi fallor, limes est eius ipsius Podolix cum Bialogrodensi Turcarum ora, ut Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tataris Ociacouensibus: Aut certè cum utrisque incertus is est, ut diximus, propter vastitatem, & solitudinem. E qua solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomine.

Polonia
partes &
satrapia.

Maior Po-
lonia, Pos-
naniensis &
Calissien-
satrapia.

Paluci,
Craina,
Cassubia.
Minor Po-
lonia.
Cracouien-
sensis & Lu-
blinensis sa-
trapia.

ne. Prussia verò ducalis sic est implicata regia
(hoc enim nomine à ducali seiungenda est) diffi-
culter ut queant distingui. A Masovia siluæ
cam dirimunt. Partes insigniores Poloniæ sunt,
Maior & minor Polonia, Russia, & Prussia re-
gia, Podolia, Masovia, & Cuiavia. Quæ & ipsæ
deinde satrapijs, vel, ut vulgò loquuntur, pala-
tinatibus, ac territorijs ferè distinctæ sunt. Ma-
ior Polonia duas satrapias, nimirum Posnani-
ensem, & Calissiensem complexa, Occidentalis
est Silesiam, Marchiam, Pomeraniamq; ulterio-
rem meridionali, occiduo, & Arctoo latere at-
tingens. Magis autem ad Occidentem vergit
Posnaniensis satrapia, Calissiensis contra ad
ortum & septentrionem: qua parte sunt Paluci,
Craina, & Cassubia, tractus terræ non contem-
nendi. Minor Polonia orientalis est, Cracouien-
sis, Sendomirensis, & quæ huius pars quoddam fuit,
Lublinensis satrapijs definita, hoc ipso ordine quo
nunc sunt enumeratæ, versus Aquilonem & ortum
æstiuum sitis. Quæ à septentrione Masovia & Po-
lessensi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis
erat, ab ortu Russia, à meridiè verò Vngariæ, &
Silesiæ finitima est. Sunt autem Satrapia Craco-
uensis

MART. CROM. LIBER I. II

uiensis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scephusio & Vngaria finitimus. Sciricius & Submontanus. Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracouix vicinior est: Submontanus verò Russiæ & Seudomiriensi satrapix iungitur. Lublinensis itē satrapix pars est Polesse reliquū, q̄ à Lithuanis detractū nō fuit, utrunq; à siluis ita dictū Polesse seu Podlasche. verius, quā Podlasse dialecto Russica, quasi Poloniæ finitimū. Nisi quis fortē Podlasse Polonis subiectū interpretari malit. Silesiæ pars ea, Silesia. quæ adhuc est Poloniæ ditionis, sic implicata est Cracouiensi satrapix, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiā ea nullā habet: Sed in Cracouiensi ferē censetur: Habet autē tria territoria, Osuēcimense, Zatoriense, & Seueriense, quorū duo priora superiori tempore suos habuerunt duces: Nunc p̄fecturę Regię sunt. Seueriense est in ditione Episcopi Cracouiensis. Meridionale & Occidentale latus eius ipsius Silesiæ: cetera tenet Silesia Bōemicæ ditionis, nempe Cessinensis, & huius pars quondā Pelcinenfis, Ratiboriensis item & Opoliensis principatus, siue ducatus, ut vocant. Scephusium Ab ortu verò hiberno Scephusiensem tractum vix & modicē ea attingit.

Hist. lib. 5.
& 17.

Siradien.
Lencicien.
& Rauens.
satrap.

Maioris &
minoris
Poloniæ
appellatio-
ne quæ cõ-
tineantur.
Cuiavia.

Bresten. &
Inovladis
lauien. sa-
trapiæ;

*Est autem Scopusium non exiguum terræ tra-
ctus, olim cum Polonici iuris esset, ad Vnga-
ricum traductus: de quo alibi suis locis attigi-
mus. Deinde verò nonnulla pars eius, cum tre-
decim oppidis & arce Liblio, siue Lubonulia rur-
sus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus
addicta est, atque etiam nunc ab eius præfecto,
& eius nomine administratur Cracouiensi sa-
trapiæ, tractuq; Sciricio versus meridiem adia-
cens. Inter minorem verò & maiorem Poloni-
am primarias totius Poloniæ partes intermediæ
sunt Satrapie, Siradiensis, Lenciciensis, & Ra-
uensis, nullum commune nomen habentes. Qua-
rum prima ad meridiem & Silesiam, Lencicien-
sis & Rauensis ad septentrionem vergunt, Ma-
souiæque attingunt. Harum autem occiden-
tior est Lenciciensis. Nonnunquam ex tres
unà cum Cuiavia, imò & Masovia, maiori Po-
loniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensan-
tur. Cuiavia verò ab ortu Masoviæ & Rauen-
sis satrapie, à meriedie Lenciciensi & Calissiensis
iungitur. Continet autem in se duas satrapias,
Brestensem, quæ magis ad ortum, & meridiem
vergit, atque Inovladislauensem, siue Iuniu-
ladisla-*

ladislauensem, quæ magis est occidua & septen-
 trionalis. Cuius non exigua pars est Dobrinum,
 ultra Vistulam, ab oppido sic dictum, latere o-
 rientali confine Masouia: septentrionali verò
 Prussia. Masouia quoque eodem latere Prussi-
 am, Orientali Lithuaniam & Polessensem tra-
 ctum, & versus ortum hibernum Poloniam
 minorem, eiusq; satrapiam Sendomiriensem,
 Meridionali verò Rauensem attingit. Duabus
 satrapijs distincta, Plocensinimirum, quæ Occi-
 dentalis est, & ea, quæ peculiariter Masouia no-
 men retinet, propterea quòd diutius ducum
 suorum (de Polonorum principum stirpe oriun-
 dorum) dominatu segregata, postrema omni-
 um nostra memoria defecta ducibus, ex pactis,
 & iure feudi, ut vocant, Polonia redintegrata
 est. Quæ quidem Orientalis est. Rauensis quoque
 satrapia quòdam pars Masouia fuit, suosq; du-
 ces habuit, sicut & Plocensis, & pleraque omnes.
 Prussia Regia præter meridionale latus, quod
 iam est expositum, ab occasu ulteriolem Pome-
 raniam confinem habet. A septentrione sinu
 Baltheo seu Venedico, siue Codano, Ab ortu
 Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapijs
 distincta

Dobrinum

Masouia.

Plocensi &
Masouia
satrapia.Prussia Re-
gia.

Culmensi.
Marienburg
& Pome-
ran. satrap.

Varmia.

Michaloui-
en. tractus.

Prussia du-
calis.

Prussie ve-
tus diuisio.

distincta est, Culmensi, Marieburgensi, & Pa-
meranica. Quarum hæc Occidentalis est. Reli-
quæ duæ Vistula flumine ab illa diremptæ, orien-
tales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spe-
ctat, Marieburgensis verò ad Septentrionem.
Varmia, & ipsa pars est Prussia Regia, ad A-
quilonem seu Euroaquilonem vergens, ducali
ferè undique cinctæ & ab ea quodam tempore
maiores in modum accisa: Marieburgensem
quoque satrapiam contingit: Nec in ulla satra-
piâ censetur, subiecta episcopo suo, & sacro Ec-
clesiæ eius collegio, Regis Poloni Maiestatem ag-
noscentibus. Michalouiense autem territorium est
in satrapia Culmensi Masouia ac Dobrino fini-
timum: olim pars Masouia. Ducalis Prussia (ut
eam quoque quomagis perspicua sit hæc Polonia de-
scriptio, hic obiter attingamus) præter Regiam
Prussiam, limes est à septentrione mare Sarmat-
icum cum Lacu Curoniensi, & ora Liuania:
Ab ortu Samogitia, ceteraq; Lithuania: Ame-
ridie verò Masouia. Satrapiam ea nullam ha-
bet: præfecturas per multas. Olim Prussia prius-
quam sub iugum Christi missa est, alios fines ha-
buit, & aliter diuisa fuit. Fuit autem ea decem re-
gioni-

MART. CROM. LIBER I. 15

gionibus siue tractibus descripta: videlicet Pomesaniensi, in quo est Marieburgum, Christiburgum, Quizinum siue Marieuerderum: Pomesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio siue Varmiensi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natāgino, ubi est Balga, Brädemburgum, Cruciburgum: Sambieni, in quo sunt mōs regi^o siue Kænixberga & Lochstete: Nadrauen-
si, quo Tapelauuca, Insterburgū, & Vonsdorfia cōtinentur: Salauensi, in quo est Ragnet & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suū retinet, & ad aquilonem ortumq; & stium inter utrunq; Habum & mare longē pminet: Bartheno, quo Rasten-
burgum, Barthesteinū, & Resla siue Reselia cōtinentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolemæus. In his Sudin^o tract^u fuit primarius, opibus & virib^o maximè pollēs, ita ut ad sex millia equitum, peditum etiā ingentem numerum cōficeret. Caterorum quilibet minimū ter mille equites, peditū verò decem millia cōficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in vetusto quodā libro Germanica lingua scripto legimus. Caterū Culmensis tractus & Pomerania,

Russia Re-
gia, siue ru-
bra.

Polonia non Prussia partes fuere. Sed nos cetera
prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli
vocant, latere occidentali minori Polonia iun-
gitur. A septentrione Russiam albam, & Voly-
niam habet. Ab Austro Vngariam, eiusque po-
pulum Ceculos, & nonnullam Moldauicæ par-
tem attingit eo tractu terra, qui Pocuce appel-
latur. Nam cetera Moldauia siue Valachia,
qua Podolia quoque iungitur, magis est Orien-
talis Russiæ. Continet Russia duas satrapias,
nempe Belsensem, quæ ad Volyniam & Lithua-
niam vergit & eam, quæ peculiariter Russica
& Leopoliensis dicitur, australem magis & ori-
entalem: Nisi quod Chelmenensis tractus eius non
exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsen-
sem prominet, & Polesiæ finitimus est. Reliqu-
um autem orientale latus eiusdem Russiæ, ac to-
tius Polonici regni claudit Podolia, ab Aquilo-
ne & Euro albæ Russiæ, à cetero ortu vastis cam-
pis Tataricis atque Turcicis, ut diximus, à
meridie verò Moldauicæ continens: Totaque
una satrapia censetur, quam Podolicam vo-
cant. Olim Podolia & Russiata mea, quæ nunc
Poloniæ pars est, quàm ea, quæ est in ditione
Lithuano-

Podolia.

Lithuanorum & Moschorum, suos habuit duces, quemadmodum luculentius ostendimus in historia: Quorum stirps cum latè propagata esset, partim ipsa sese intestinis dissidijs atque civilibus bellis confecit, partim a Polovucijs, qui Goti fuisse videntur, ac Tataris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adiuncta est imperio, partim in nomen & ius de se ortorum Moschorum transfijt. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, sed plerique nudum prope modum & inane retinentes: Inter Polonos verò nulla ducum superest memoria. Hi nunc sunt Poloniæ, quatenus hic eam descripsimus fines: hæ partes. Est autem regio tota ferè plana & aprica, maximè quæ ad occidentem solem & septentrionem vergit, & quæ penitus orientalis est Podolia, ac vel nomine ipso declinuatem præfert, vicinorū Moldaviæ, Russiæ & Vngariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Russia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana est, & sylvestris. Quo longius autem inde recedit, eò lenius declivis est, magisq; culta & meliore gleba. Tamen si in medietullo quoque Sendomiriensis satrapia aliqua

Russi duces

Hist. Pol.
lib. 3.Polovucij
Goti⁴Solum Pol.
lonicm
quale.Podolia
vnde dicta.

Montes
Polon.

Vbertas.

ex parte leniter montosa seu verius cliuosa est. Prussia pleraque omnis excepta Marieburgensi satrapia, qua ad Habum & mare vergit collibus molliter & ad fertilitatem, amœnitatemq; commodè distincta est. Itemq; pars nonnulla Cuiavia. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Russiam ab Vngaria dirimunt, ardui & syluestres, non ignoti sunt etiam veteribus Geographis & Historicis: & in his celebris est in primis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus: Alij Biesciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellari, externis ignoti sunt. In medietullo verò minoris Poloniae Lysecius est, quasi tu dicas caluum, siue caluastrum, in quo monasteriorum est S. Crucis nomine lignoq; celebre: & Vauelus, arce Cracouiensi, quam suam ipsius nomine nobilior, & is, in quo situm est Cienstochouiense monasterium, quem clarum latine Monachi, ni fallor, incolae appellauere. Syluestris sanè fuit superioribus temporibus pleraque omnis Polonia: Ex eòne autem tempore, ex quo habitari cœpit, an postea pestium, bellorumq; in commodis eò redacta, non liquet. Sed Sigismundi senioris, filijq; eius Sigismundi Augusti optimorum

rum & mitissimorum, sapientiumque regum studio diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferox, & pratis abundans. Nec tamen deest etiam nunc sylvarum copia. Neque enim ea penitus exciduntur & extirpantur, partim propter pascua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac necessaria, partim etiã propter saxosi, vel arenosi solis sterilitatem. Sunt autem sylvæ pleræque piceæ, quernæ, fagineæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem ferè in planis & arenosis locis, abiegnæ & fagineæ in montanis, quernæ in utrisque, sed uberiore gleba præditis. Multa sunt etiam in planis iuxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum referta, & pascuis optimæ. Ex his abietes, tilix, piceæ, quercus, apum alvearijs gravidæ sunt, materiamque ædificijs navium ac domorum, malis, tabulis, & vasis aptam, ut & taxi & terebinthi, suppeditant. Quercus & fagi etiam pastum uberè porcis ferisq; præbent: Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta subministrant. Tanta est enim vis frigoris in his regionibus interdum, ut radicitus arecant

Sylvæ.

Frigoris & gelu vis.

arbores, & aqua ex aditiori loco effusa, prius-
 quam terram contigerit, in glaciem concrescat.
 Lacus quidem & paludes & flumina duobus
 tribusve mensibus hibernis, nonnunquam au-
 tem vel in quintum ac sextum usque glacie con-
 creta, non modo peditibus, verum etiam equiti-
 bus & curribus ac plaustis, quamvis oneratis,
 multis simul longo spacio peruia & secura pre-
 bent itinera. Equidem quodam tempore ultima
 die mensis Martij Vistulam in Masovia per
 firmam adhuc glaciem cum curru & quadrigis,
 & aliquot equitum comitatu transiit. Hac eti-
 am prae terita hyeme in Prussia glacialis piscatio
 in lacubus post initium Nouembris coepta, du-
 ravit per totum Martium: gelu autem per to-
 tum Aprilem. In tanta autem caeli intemperie
 pomaria tamen sunt non infrequentia, & fru-
 ctuosa, ad Vistulam praesertim, & in suburbanis
 Cracoviensibus, Sendomiriensibus, Varsaviensibus,
 Torunensibus, Gdanensibus: Elbingensibus item,
 Fraumburgensibus, Veliscensibus & Bochnensibus,
 licet remotioribus à Vistula, totoque tractu submontano atque Sciriciensi. In
 quibus pirorum, malorum, prunorum, persico-
 rum

MART. CROM. LIBER I. 21

rum, cerasorum, & nucum bonitas & varietas
 certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, Vinea.
 quarum vna in minore Polonia esui quidem
 non insuaves sunt, praesertim si aestas & autum-
 nus temperiem suam seruent: sed vinum inde ex-
 pressum acerbius, ubi defecatum est. Aliquan-
 to suavius & copiosius exprimitur apud Crof-
 nam Silesiae in finibus maioris Poloniae. Apud
 Toruniam quoque in Prussia vineae coli ca-
 pere non infeliciter, ut audio. Neque negat so-
 lum Polonicum castaneas, mora, cotonea, ficus,
 amigdalas, pepones, melopepones, herbas & flo-
 res omnis generis, & alias hortenses Italiae deli-
 tias, & palatinarumque lanocinia, si adhibeatur
 cultura diligentior, & à gelu custodia. Nec me- Metalla.
 tallae fossiliaque desunt in montanis: plumbi qui-
 dem intermixto argento apud Ilcussum, Slaui-
 coniam, Chranouiam, & Nouagoram oppida
 satrapiae Craconiensis, & in finibus Silesiae: Ar-
 genti vini apud Tustanum in Russia: Aëris &
 Lazurij, & plumbi item apud Chencinos: Ferri
 plurimis in locis sylvestribus: Nitri apud Visli-
 ciam & alibi: Salis apud Bochnam & Veliscam Salinae.
 in satrapia Craconiensi, & apud Haliciam, Co-
 lomeiam,

lomeiam, Solum (quod quidem à sale nomen habet) & alijs compluribus in locis Russia. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modum farinæ vel niuis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: In tractu verò Cracoviensi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium in subterraneis specubus, altè lateq; excavatis, & villas, templa, oppidaq; superædificata sustinentibus, ferro excinditur, comminutumq; deinde, & mola tritum, ad usus hominum accommodatur, partim & ipsum ex aqua iniectis lapidei salis frustulis & quisquilijs, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa lividus est ferè, ac luto respersus. Candidum, & in modum cristalli pellucidum rarius est. Tritum candet aliud aliomagis. Coctum verò despumatis sordibus candidissimum redditur, niui non dissimile. Fertur in salinis Bochnensibus reperiri quiddam pici concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum soluat alium. Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gallorum, & aliorum animalium a simulatæ voces.

in profundissimis specubus : idque mali & incommodi alicuius imminentis portentum vulgò habetur. In maiore quoque Polonia apud Pinum salinae sunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Osuencimensis territorij & Scepusij aqua salsa, unde salem coctum vidimus regi exhibitum. Salina tamen nulle sunt. Porro in desertis Podoliae, & Boristheni vicinis locis lacus ^{Lacus salis in Podolia.} est, cuius aqua sereno & ardente sole in solidum salem concrevit, ita ut homines cum iumentis & curribus in eo, tanquam in glacie, versentur, sectumq; in frusta arbitratus auehant. Quamprimum autem pluit, soluitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum verò suae Beciam oppidum in submontana regione, vitreolum effodi, ac in viridem lapideamq; duritiem decoqui nupercepit : Copperuasser, hoc est, aris aquam Germani, & nostrates item appellant. Antiquitus autem id conficitur ad aris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabastrum quibusdam locis effodiuntur. Est in maiore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibile, sed à multis confirmatur) ollae, amphorae, ^{Ollae spon- te nascentes.}

cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia spon-
 te nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in
 aërem autem prolata durefcunt. Vidi unum at-
 que alterum, quod inde erutum esse dicebatur,
 rude, nec satis bene conformatum. Porro in ma-
 ri Sarmatico Prusiam alluente colligitur suc-
 cinum (Ambram etiam externi vocant) Quod
 fluctibus appulsum ad litora, homines nudi ob-
 uiam euntes paruis retibus excipiunt & extra-
 hunt, molle primum, sed mox in aëre durefcit,
 tornosq; ac scalpro varie conformatur. In lacu-
 bus quoque nonnullis à mari remotioribus id
 reperitur: ut in Pissia Episcopæ Varmiensis,
 modicum tamen. Quin & in editioribus locis fos-
 sa altius humo fertur inueniri. Spumane maris
 concreta id sit, an succus & guma arboris, an
 quippiam aliud, non est huius loci disputare. Est
 sanè leue & pellucidum: Estque fuluum & can-
 didum: Candido maius precium. Ferunt, sin-
 cendatur, odore eius venenata necari. Visuntur
 in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices &
 alia insecta, non arte, sed vel opificio nature, vel
 fortuitis casibus inclusa. Aquis irrigua est ple-
 raq; omnis Polonia, sed fluuios nauigabiles non
 multos

multos habet: Præcipui sunt *Vistula*, *Dona* *icius*, *Sanus*, *Vieper* quasi quis dicat *Porcū*, *Varta*, *Notessius*, *Nester*, *Prutus*, *Bugus*, *Bohus* siue *Bogus*, *Pripetius*, *Narua*, *Dreuancia*. Nam *Odra*, in confinio *Moravix* & *Silesix* existens, & per hanc secundum *Polonix* limitem, perque *Marchiam* ac *Pomeraniam* ulteriorem permeans, infra *Soecinum* in *Venedicum* sinum decurrit. Olim intra fines *Polonix* tum oriebatur, tum decurrebat. *Nieper* *Russiam* albam, eiq; confinem *Podoliam* alluens, longo tractu in pontum *Euxinum* apud *Ociacouiam* munitionem *Tartaricam* sese exonerat, ortus in *Moschouia*. *Boristhenes* is est veteribus *Græcis* & *Latinis*, omnium scriptorum consensu, præter *Bernardum Vapouium*. Qui similitudine nominis, ut credibile est, adductus, *Boristhenem* vult esse *Berezina* nam: qui in *Nieprum* ab æstivo occasu influit, minor eo & ignobilior. *Vistula* in *Cesinensi* ora *Vistula*. è *Sarmaticis* montibus exoriens, versus æstivum occasum & septentrionem primum, mox versus orientem aliquantis per, deinde à *Sandomiria* versus septentrionem rursus per minorem *Poloniam* decurrit. A *Varsavia* verò rur-

sus ad occasum equinoctialem, & mox aestiuum
 flexus, Masouiam interluit: Dobrinumq; à
 reliqua Cuiaua dirimit. Vbi autem Prussie fi-
 nes attingit, in septentrionem reflexus, deinceps
 mediam eam diuidit. Supra Marieburgum au-
 tem in duos alueos praaltis aggeribus obiectis se-
 ctus, in sulam insignem & fertilem, quam Zula-
 uam maiorem vocant nostri, efficit, & nomen
 amittit. Ac sinister quidem alueus, qui maior est
 Leniuuca, dexter verò Nogatus vocatur. Quo-
 rum hic in Habum lacum tribus ostijs, ille verò
 duobus partim in eundem Habum, partim in
 mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis
 quidem gradu 41. latitudinis verò 54. Fontes
 autem Vistula sunt longitudinis itidem 41. gra-
 du, latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem am-
 plius centum milliarium Polonicorum spacio
 Vistula, Solam, Premsam, Scauam, Donaieci-
 um, Vislocam Ropa auctam, Nidam, Sanum,
 Vieprum, Pilciam receptis Dreucia & Volbo-
 ria, Bsuram, Naruam cum Bugo, Dreuanci-
 am, Berdam, Ossam, & Motlauiam minora
 flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam,
 Cracouiam, Cazimiriam, Sendomiriam,
 Varfa-

Flumina
 Vistulam
 in fluentia.

Vrbes op-
 pida & ar-
 ces ad Vi-
 stulam sitae.

Varſauiam, Ploſcum, Vladislauiam, Toruni-
 am, Culmam, Grudentum, Quiſinum, No-
 uum, Gneuum ſive Meuam, Marieburgum,
 Derſauiam, & Gdanum vrbes & oppida non
 ignobilia praterſluit. Arces item Lipoueciam,
 Nepolomice, Corcinum Zauichoſtum, Cer-
 uenſcum, Monasterium, Zacrocinum, Viſſe-
 gradum, Sochaciouiam, Dobrinum, Bobro-
 uicos, Racianum, Sluſouiam, Dybouiam,
 Nieſſouiam, Starigradum, ſive Althauſum, &
 Suece, & adherentes eis vicos alluit. ~~Donaieci~~—~~Donaieci~~⁹.
 us (quod nomen paruum Danubium ſignificat)
 ex eiſdem Sarmaticis iugis non longè à Viſtula
 fontibus paulò orientaliſ exortus, per Scepuſi-
 um & Submontanum tractum decurrit, Sor-
 ſtenumque & Muſſinam, & Melſtinum arcēs
 & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, ~~Popruto~~.
 praterlapſus, non longè ab Opatouecio vico Vi-
 ſtula miſcetur. ~~Sanus~~.
 Sanus ē Bieſciadis iugis longitu-
 dinis gradus 44. latitudinis 48. minuto 30.
 naſcens, & verſus ſeptentrionem & occa-
 ſum aſtium profluens, poſteaquam Lieſcum,
 Sobenum, Sanocum, Broſouiam, Præmiſ-
 liam, Radimnum, Iaſoſlauiam, Lezeiſ-
 cum,

Lezeistum, Russie arces & oppida prætergressus est, Vislocumq; alium à Visloca, & viarum minores fluuios in se recepit, apud Sendomiriam oppidum longitud. grad. 44. ferè, latitud. 50. minuta 30. Vistulam & ipse subit. Varta apud Cromouiam satrapie Cracouiensis oppidum ortus, longitudinis gradu 40. min. 50. latitudinis gradu 50. min. 30. per Siradiensem satrapiam, & maiorem Poloniam versus occasum æstiuum ferè decurrit, Olstinum, Censtochouiam, Mestoniam, Siradiam, Vartam, Vneouiam, Colum, Coninum, Pysdros, Sremum, Curnicum, Pofnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, Vuroncos, Siracouiam, Mezichodum oppida & viccos cum adiunctis arcibus, & Landisbergam veteris Marchie præterfluens, Nyrumq; Vvresniam, Velinam, Prosniam, Ofram, & Noteßium minores fluuios excipiens: Et apud Costrinum oppidum in Odram è Silesia occurrentem, influit longitud. grad. 37. latitud. 52. minut. 50. Noteßius verò apud Crusuiciam Guiania oppidum è Goplo lacu existens, & ipse per maiorem Poloniam versus occasum hibernum means, Pacoffum ambit, Labissinum, Naclum, Pirlam

lam, Vſce, Drenumq; arces & oppida præterla-
bitur. Neſter, quem Tyram veteribus vocari Neſter ſus
Tyraſ,
volunt, in Ruſſia è Sarmaticis iugis non longè à
Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus
Aquilonem profauit, deinde ad ortum conuer-
ſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, ali-
um à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſci-
am, & Moraquam ignobilia flumina abſor-
bet, & Zidacioniam, Haliciam, Ceſibieſos, Cer-
nonum, Chocimum Valachia, & alia quedam
oppida præter lapſus, infra Pocuce Podoliam à
Valachia longo ſpacio diuidit: Ad extremũ de-
flexo nonnihil in meridiem alueo, ſuper Bialo-
gradum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ
& Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum,
ſive continentem ei Obidouum lacum inſiuit
longitud. grad. 53. latitud. 47. minut. 30. Bugus Bugus,
in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, lon-
gitud. grad. 46. latitud. 49. exoriens, & primum
in occaſum, mox in Septentrionem ſecundum
occidentale latus Volynia tendens, poſtremo ad
occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum (re-
ceptis Rata, & Muchanecio Anuijs) emenſus
eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodlum, Lubom-
F liam

Narua ve-
nenosis
carens.

Pripetius.

Bogus.

liam Russica, Brestequa, Ianouiam, Drohicinum, Polessensia, & Cameneciam Masouiticam oppida pratergressus est, apud Serocium vicum longitud. grad. 43. latitud. 52. minut. 40. Narua a septentrione & ortu estiuo è Lithuania profluente agrè miscetur, nigrorem suum retinens aliquamdiu: Nec multo inferius victor Narua apud Nouidvorum oppidum Vistulam subit. Est autem peculiaris Narua natura, sicut & Dlugossus annotauit, quod non fere venenosa animalia, usque adeò, ut serpentes, qui nauibus Bugo delatis adhaeserint, edito sibilo refugiant, cum primum aquam eius fluminis attingerint. Pripetius in Chelmensi tractu è palude non longe à Lubomia existens longitud. gradus 47. latitud. 50. prater occiduum & septentrionale latus Volymia diuersus à Bugo per Russiam albam longo spacio versus Orientem solem progreditur, & cum nonnullis alijs, tum Styro, Turo, Slucio, Suislocio grandibus fluuijs auctus, Nieprum siue Boristhenem supra Kiouiam subit, longitud. grad. 51. latitud. 53. ferè. Bogus autè, siue Bogus è palude ortus in finibus Podoliae long. grad. 49. latitud. 49. min. 30. itidè per Russi-

Ruſſiã albã meridionalior longo terrarũ tractu
 ad ortũ tendit: ad extremũ deflexo in meridiem
 curſu, & ipſe in Borifthenem non longe ab oſtijs
 eius long. grad. 55. lat. 48. ſeſe exonerat. Prutus Prutus.
 è iugo montium Sarmaticorum long. grad. 46.
 minut. 50. latitud. 47. minut. 30. verſus aquilo-
 nem in Pocuce delapſus, & Colomeiam Sniati-
 numq; præterlapſus, inde per Valachiam ſive Moldavia
 Moldaviã primum orientalis, deinde australis
 verſus Bulgariã in Danubiũ decurrit, long. gra.
 52. lat. 45. ferè. In Pruſſia verò Alla ſive Alna,
 & Paſſaria, non longis inter ſe ſpatijs orti, ver- Paſſaria.
 ſus ſeptentrionẽ Auunt. Et Paſſaria quidem in-
 fra Olſtinecium, ſive Hochſteinum (ut vocant
 Germani) ducale oppidum exiſtens, Morango,
 Liſtadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis
 præteritis, Habum lacum ſubit, long. gradu 42.
 min. 30. latitud. 54. Alla verò ſupra Alleſteinum Alla.
 S. Collegij Varmiẽſis arcẽ & oppidũ, cui etiam
 nomen dedit, oriens, præteritis Vartember-
 ga, Guteſtadia, Heilsberga, ſive Allesberga
 Varmiẽſibus, & Bartheſteino, Sipelbeino,
 Fridelandia, Allemburgo ducalibus oppidis,
 apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per Prægola.

ducalem Prusiam decurrenti, miscetur, & cum
 eoinfra Kœnixbergam, hoc est, Regium mon-
 tem, urbem longitud. grad. 43. latitud. 54. Habo
 Dreuantia. lacu recipitur. Dreuantia verò non ita longo ab
 ijs intervallo oriens, diuersoque meatu versus
 Austrum fluens supra Toruniam à Vistula
 excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc suffici-
 ant. Lacubus piscosis imprimis abundat Prussia.
 Lacus Habus. In his nominatissimus est Habus, cuius modo
 mentionem fecimus: quem etiam recens mare
 vulgò vocant. Ad quindecim milliaria in longi-
 tudinem inter Gdanum & Regium montem
 vrbes secundum mare patens, & ab eo angusta
 Neringa Insula. insula, quæ Neringa appellatur, disiunctus. In
 latitudinem verò duo milliaria plus minus. Ac
 Elbingam quidem urbem non longo spacio ad-
 spicit, eiq; portum efficit, eiusdem nominis flu-
 mine nauigabili influente. Tolkemitam verò,
 Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in mo-
 dum arsis munita impendet) Balgam, Brande-
 burgum, & Fisshausum oppida & arces alluit,
 receptisque, ut dixi, Vistula & Pragola, & ali-
 is minoribus fluminibus, apud Lochstete arcem
 mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus al-
 ter

ter est eodem nomine, cognomento Curonienſis, Habus Curonienſis.
 in Pruſſia ducali, in quo ſunt oſtia Nemenis fluij (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos & mare peninſula eſt, quæ & ipſa Neringa, ſed Curonienſis appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos eſt Drufnus ſive Draufenus lacus in Marieburgenſi ſatrapia, unde Elbinga flumen profuit: Partecinus Lubnus, Reuſina, & Elbinga flumen. Viecininus in Culmenſi: In Pomeranica verò Stuurzonagaci, quaſi quis ſtratum vel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochouiam, ac Tucholiam oppida, ſeptem milliarium ſpacio longus, quinque latus: Vnde Berda fluius profluens, per Crempſcum, Lubonum, & Charſicum minores lacus in Viſtulam inſluit infra Bydgostiam. Nec ignobiliores his ſunt Vſdice, Lubſcus, & Oſſiecinus in eodem tractu: Alij minores. Sunt & in Varmienſi ditione non pauci. Varmienſis lacus.
 Præcipui verò Dadaius, Zainus, Vadangus, Piſſia, Blanke, quaſi albus, Sinſer, Lingenauſ, Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus, Clebergus, Coſnicus, Obelus, Marangus, & alij complures. Sunt & in ducali Pruſſia multi &

grandes, quos ommittimus. Habet & maior Polonia & Cuiavia nonnullos, piscososque. In quibus Goplus princeps est, quinque milliaria patens in longum, semis in latum: Secundum hunc sunt Blendnus, Pouizus, Slesinus, Sanus, Piednicia, Niezamyslus, Vontesca, Lomunice, Pcieuus, Lubstouus, Drauiscus, Noblum, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cuius insula Gnesnensis basilica initio condita fuisse, indeque propter difficilem aditum, in eum, in quo nunc est, locum translata esse putatur, quemadmodum Dlugossus memorat. In Cuiavia verò Tur, Lancus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdouus, Borimouus, Creuianta: Et in Dobrinensi tractu Gorznus, Mocouus, & Scampscus, minores aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Polonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte manuq; factas permultas & grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinensis maxime & Chelmenensis tractus. Equibus Biale, hoc est, Biale lacus. Albus, per antiphrasim sic dictus, prater eundem non est: Cuius aqua Aprili & Maio mensibus fuscus reddit lauantes: Pisces autem pinguisimos profert, qui brasni, à nostratibus autem

tem Clescy vocantur. Est & in Belsensilacus
 Crinice, non amplius, verum profundus. De quo ^{Crinice.}
 illud memorabile annotavit item Dlugof-
 sus, quod certis temporibus altero vel ter-
 tio quoque anno cum mugitu fluctus attol-
 lens exhauritur prope ad fundum usque, aquis
 vicini montis cavernas subeuntibus: Atque
 ibi tunc facile prahenduntur pisces in aqua va- ^{Piscationes}
 dabili. Post dies aliquot ea refluit. In cate- ^{hyberna.}
 ris lacubus, atque etiam in maioribus piscinis
 & fluminibus hiberno tempore commodiores
 ferè sunt piscationes, quàm estate, pertusa certis
 intervallis glacie, retique per maius foramen
 in aquam immisso: quod longis funibus ad per-
 ticas alligatis hominum equorumve opera lon-
 go spacio in diversum tractum, coeuntibus rur-
 sus piscatoribus alio foramine piscibus refer-
 tum extrahitur. Sunt autem eadem genera
 piscium in lacubus & piscinis. Vtròbique enim ^{piscium}
 sunt lupi, siue lucei, prasmi, percæ, rhom- ^{genera.}
 bi (si modo sic appellandi sunt ij, quos nos Ca-
 rassios dicimus) sumi, sendacy, cirtæ, siue certæ, à
 delitijs, ni fallor, apud Germanos nomen sorti-
 tæ, tineæ, anguilla, ruboculi, carpones, quos re-

Pisces flu-
uiatiles.

ginas vocāt Itali, Latini Cyprinos, quemadmo-
dum vult Ioannes Dubravius Olomucensis E-
piscopus. Tamen si minus frequentes hi sunt in
lacubus, quā in piscinis: In quas paruuli tan-
quam in viuaria studiose includuntur. Ferunt
etiam lacus nonnulli eos, quos *sulūzas* & *siela-*
nas nostrates, Germani *Marenas* vocant. Piscis
est dulcis & sapidus, aleci similis: Flumiatiles ve-
rō sunt cum iisdem ferē omnes, tum delicati in-
primis, truta, barbo siue mullus (Paruenam vo-
cant) fundulus, oculata, quae lampreda quoque
dicitur, alosa, siue borbocha, cuius iecur potissi-
mum est in delicijs, à nostratibus Mientus vo-
catur: Itemque Lipien, *sliz*, *berzana*, *ucleia*, *ias-*
de, & quae bialariba, hoc est, albus piscis à nostra
tribus appellatur: quibus latina nomina dare nō
habemus. Quanquam quid vetat Alberti Mag-
ni, & aliorum scriptorum, qui eiusmodi res per-
secuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus
ad latinum sonum cōformatis appellare? Quod
in superioribus quoque nonnullis factum est.
Canceris & anguillis abundat inprimis Nida
fluvius. Anguillis etiam & Stintis Habus, &
alijs nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus
non

non admodum abundat ea regio. Nobiles autem,
 precipue sunt haleces, quos haringas Germani
 vocant, quorum sale conditorum maximus est
 vulgo usus in tota Polonia, atque adeo in Lith-
 uania quoque, Boemia, Silesia, Moravia & Un-
 garia. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia
 pauciprehenduntur: A Cymbrica autem Cher-
 soneſo, & Scandia, & ex Oceano Germanico
 plurimi & optimi nauibus eo importantur. Po-
 muchla non desunt, neque passerres. Salmonem Salmones
& sturio-
nes. sue efocem, & sturionem inter marinós ne, an
 fluuiatiles numerem, nescio, Vtrobique quidem
 prehenduntur: Sed è mari sursum fluminum
 certis temporibus enatant, transilientes obstacu-
 la. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis ca-
 piuntur. Tanto sunt autem suauiores, quanto
 longius à mari & Habo recesserint. Quin v-
 niuersè pisces ij, qui in fluuijs iuxta ac lacubus
 & mari victitant, sapidiore sunt in fluuijs,
 quàm in mari vel lacubus capti. Non est hic
 prater eunda quarundam aquarum non vulga- Aquarum
mira natu-
ra.
 ris natura. Est in Scepusio riuus ex arduis mon-
 tibus profluens, cuius gutta in lapideam durici-
 em concreſcunt, ita ut ex ijs sponte existant ful-

Thermæ.

Fera.

Bifons siue
Zubr.

cra sustentantia canales, quibus riuus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons siue lacus pestilentem aquam & vaporem emittens, cuius non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aues necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniae scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & ulcera hominum & iumentorum curantur, Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus. E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorum quoque alicubi: Ceruorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt Ceruorum venationibus. Et horum autem, & Onagrorum atque Bisontium Prussia ducalis, eiusque finitima Masouia ferax est & in primis Podolia: ubi agminatim in campis non modo hæc fera, verum etiam ferieque pascuntur. Est autem bison prægrandis, verum perniciosissima fera, magnis & introrsus leniter incuruis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem iactat, & arbores mediocri crassitudine evertit.

uertit. Magnitudinis eius illud quoque est argumētum, quod in capite eius inter cornua, duo imò tres etiam homines possunt cōsidere. Habet villosū & hispidū corium, & sub mento palearia. Caro eius sale condita in delitijs est magnatibus & principibus. Cornu sonorū, & ob id venatoribus in usu est. Zubrum seu Zambrū vocāt nostrates: Imo & Graci recentiores: Onager verò los appellatur. Alcē hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alij ex veteribus. Fera est longis cruribus, & auribus, aliquanto maior equo, colore cesio & fusco, mas capite cornuto: Cuius ungula posteriorum crurum, si Autumni initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali praesertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca Vngaria finitima. Cæterum Vri, hoc est, boues syluestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masouiticis syluis apud Vyskitcos extant. Et harum quidē ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui verò pelles subministrant panthera, siue is est lupus cervarius (Ris appellatur à nostratibus) maculosis v̄etre & pedibus: quæ partes maxime in pretio sūt. Martes, siue Mardures, quas cunas dici-

Onager &
Alec Lee

Vrus siue
Thur.

Panthera.

Castor.

mus, vulpes, lupi, Rosomaci, Lutra item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, cauda etiam inter delicatos, cibos, & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili prope modum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus alijs super alias distinctum, ac secundum incrementum aquae domicilium mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispida, sed mollem: unde fimbriae fiunt exornandis vestibulis hibernis & pileis. Vrsorum quoque volæ cum digitis esitantur: pelles etiam stragula vestis usum præbent. Quin & amicire his famulos cæperunt ij, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui iuxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum vel cuniculorum magnitudine, in caavernis degentia, varias & maculosas pelles habentia, quæ & ipsæ ad vestitum & pallia scæminum expetuntur. Cræcicos vulgò vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania propter vastitatem sylvestrem. De bisonum venatione scire opere precium est, quod in campis

Bisontium
venatio.

campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittariis ordine in girum dispositis conficiuntur. Unus enim post alium fere adequitantes, iaculantur, citatisque equis refugiant. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem insequitur. Interim ferit eam alius. Quæ illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In sylvis verò ij deprehensi opportuno aliquo loco deiectu arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiã quàm singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extracta ex tempore principi & magnatibus ac fœminis cauea siue tabulato editori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus strepitu & clamore, admissuq; canum fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore post arborem latentè, ut cuique maxime appropinquaret, venabulo petitur efferataq; ictu, arborem, cuius obiectu ille se tegit, cornibus petit, & cum arbor sit gracilior, quàm ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incum-

bit, cornibus utrinque prominentibus. Urget interim semel adactū in praecordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ, ac circum arborem giranti: nec desunt canes grandiores moribus adiuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus opportunè intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ obiectat. Hoc enim colore maximè efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Lingua eius contactus vitatur, qua lōgius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremā vestis eius orā contingat. Est enim ea scabra. Vrsi verò, quamvis pregrandes, et iam viui capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesq; feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut se commouere nequeat, & aueritur. Vnde post, ubi libitum est, ad spectaculū, & urbanam vel campestrem venationem emittitur. Sic autē colligatur, ut uno tractu funis ex arca promi-

Vrsorum
venatio.

prominentis solvatur. Vidimus aliquādo in spectaculo equulum, & quidē castratum, cum Vrso prægrandi commissum. Qui ex intervallo accurrens obuerso tergo calcibus vrsū petebat & refugiebat, vrsō ad stipitem, laxiore tamē fune alligato, Sed aliā persequamur. De iumentorum genere bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis & mulis caret. Aliunde ij nonnunquam adducuntur, sed non durāt. Ouium itē & caprarū ferax est: Auiū quoque magnam habet copiā. Præter altilis autē, nempe gallos gallinaeos, domesticos iuxta ac Indicōs, (qui nuper a deō inuecti sunt) anseres, anates, & columbas, in delitijs hæ sunt: Pygargus, quem quidam Bistardam vocāt, eò quod tardior sit propter molē corporis, & vix à terra euolet, pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturus siue starnus, & quæ Cietræ-vu & Cieciorca, & Glussetz, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et ut rapaces aquilas, falcōes, accipitres, miluios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorū quoq; auicularū aptarū esui ingēs est copia. In his nobilis imprimis ea, quæ in solis ferē locuicenisibus campis cum niue existit ac disparet,

Animalia domestica.

Aues.

Sniegula.

Pardua.

Coturni-
ces Russicæ.Auiculæ
rediuina.Lingua
Polonica.

auicula, passere non multo maior: quàm à niue
Sniegulam vocamus. *Turdus* rarior est, itemq;
Pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo,
 quando latinum non habemus. *Avis* est sylue-
 stris, gallina non multo minor, in campis Russi-
 cis & *Podolicis*. In iisdem reperiuntur coturni-
 ces virentibus pedibus, quarum esus spasmodum
 inducit. Ex auibus maiores atque teneriores
 sub hyemis initium gregatim auolant, verèq;
 nouo redeunt: Nonnulla minores, velut hirun-
 dines & *Cypseli*, implicitis inter se pedibus & a-
 lis conglobatæ in lacus, paludes, & piscinas sese
 immergunt, ac vere nouo emergunt, & expli-
 cantes sese euolant. Hiberno quidem tempore re-
 tibus extractæ à piscantibus sine ullo sensu &
 motu, & ad ignem admotæ, vel in hypocaustis
 calidis posite reuiuiscunt, & euolant, sed statim
 læsa frigore, vel ignis calore atque vapore inso-
 lito emoriuntur. Cætera hyemis tolerantiores,
 in syluis, vel circum domos & villas vitam de-
 gunt. Nec plura nunc de situ, vbertate & omni
 descriptione Polonia. Genti Polonæ sicut origi-
 nem, ita & linguam communem esse cum Bœ-
 mis, Russis, Moschis, Croatis, Morauis, Silesijs,
 Cassu-

Cassubis, Bulgaris, Rasciis, Serbis, Illyris, &
 uniuerso nomine Slauico seu Venedico alibi ex-
 posuimus. Tametsi dialectis ea tam varia est, ut Hist. Pol.
lib. 1.
 nonnulli ex his populis ægrè & vix se inuicem
 intelligant. Ceterum ab aliis omnibus linguis ea
 prorsus diuersa est: Nisi quod multa instrumē-
 torum, operum, & aliarum rerum ad opificia &
 communem vitam pertinentium vocabula à fi-
 nitimis, & priscis, ni fallor, incolis Germanis
 mutuata est. Sunt hodieque non modo mercato-
 res & opifices Germani multi sparsim in urbi- Germani-
cæ linguæ
vltus.
 bus habitantes, verum oppida penè tota & pagi
 pleni utentium lingua Germanica in Submon-
 tana regione, eiq; finitimis Russia & Scepusio,
 itemque in extrema ora maioris Poloniæ, dedu-
 ctis eo, sicut & in Silesiam & in Prussiam, quo-
 dam tempore Germanorum coloniis, & multis
 de plebe compendij sui causa subinde immigran-
 tibus. Quin & equestres quadam familie anti-
 quitus è Germania ducunt originem. Cui rei
 argumento sunt stemmata siue insignia, & eo-
 rum nomina. Sed iam ij, atque etiam oppidani
 & pagani diuturnitate temporis ac domicilij, &
 connubijs magna ex parte in Polonos transie-
 runt.

Latine lin-
guæ usus.

runt. Libenter autem & Poloni propter multum usum & commercia cum Germanis condiscunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinā, propter sacrorum ritus & sacerdotia, scribendiq; usum, qui vulgatissimus fuit antiquitus hac lingua cum in privatis scripturis & epistolis, tū in actis publicis, ac diplomatibus, mādatis, edictis, decretisq; principum, & omnium iudicum & magistratuum. Est q; etiam nunc, aliquanto tamen minus, in usu. Nostrās enim lingua neq; tam copiosa est, quā alia, neq; scriptu lectuq; facilis. Sed Prussia incolæ, cum maxima ex parte Germani, aut ē Germanis oriundi sint, in cōscribendis actis iudiciorum Germanica lingua magis utuntur vulgò, mixtim Polonica & Germanica loquentes. Prisci Prussi, quorum perennes adhuc extant reliquiae, peculiarem habuerunt habentq; ab utraq; penitus diuersam. In Russia, meridionali praesertim, iam fere usitatior est Polonica dialectus, quā vernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polonis propter ubertatem soli & militiam aduersus Tataros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Russia Podoliaq; Armeni, mercaturam

Armeni.

turam exercentes: Hebraei verò longè frequen- ^{Hebraei}
 tiores, etiam in cetera Polonia, prater Prussia, ^{Hebraei}
 sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua
 lingua vtuntur: sed & Polonica, vel Russica: He-
 brai verò passim & Germanica. Penetrarunt &
 Itali mercatores atq; opifices in vrbes primari-
 as nostra ferè memoria: Estque nonnullus eius
 lingua vsus etiā apud Polonos elegantiores. Li-
 benter enim ij peregrinantur in Italia. Pagis
 autem & vicis potissimum, atq; etiam oppidis
 gens Polona antiquitus habitat: quibus ferè ca- ^{Habitandi}
 stella & arces adiuncta sunt, dominorum & præ- ^{ratio.}
 sectorum domicilia. Vrbes munitas atq; cultas
 non multas habet. Princeps est Cracouia in mi- ^{Vrbs}
 nore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ ^{Cracouia.}
 cum adificiorum priuatorum iuxta ac publico-
 rum splendore atq; munitione, tum rerum omni-
 um ad victum cultumq; corporis pertinentium,
 & mercium exoticarum copia, emporio, magnis
 ad vitā degendā commoditatibus, hominumq;
 frequentia, ciuilitate, & elegantia facile pri-
 mum locum obtinet, & cum clavis Germania
 Italiaq; urbibus certat. Germanis autem mer-
 catoribus abundat antiquitus. Neq; caret Italis.

Habet opportunitatem *Vistulae* fluij, quo pisces, ligna, & omnis aedificiorum materia, & alia quaedam è vicina *Silesia* importantur. Nonnulla etiam cum alio, tum in *Prussiam* deportantur, & inde merces exoticae reportantur. Habet item suburbana ampla & frequentia, & cum hortis atque pomariis delicatis, tum viuariis piscium & pradiis culta, ac temperie cœli amœna. Adiuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem *Cazimiria*, ponte ligneo iuncta inter labentes *Vistula*. Est tamen intermedius urbis & ponti continens viculus, cui nomen est *Stradomia*. Quem flexus *Vistulae* tria latera ambientis, & influentis in eum *Rudaua* occursum facit insulam. A septentrione verò pomeriis urbis continens est *Cleparia*, non tamen cincta mœnibus, ut est *Cazimiria*. Habet & arcem per amplam *Cracouia*, à latere Australi in colle seu rupe, *Vistulae* & *Stradomiae* imminentem, mœnibus turribusq; munitam, & magnificis regia ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumq; præterea delubrorum, & aliarum priuatarum domuum aedificiis exornatam. Regiam quidem *Sigismundus* rex senior nostra memoria in eam, quæ nunc visitur

visitur, formam, amplitudinem & splendorem
 redegit. Habet Academiam quoque omnium Academia
Cracouien.
 disciplinarum atque doctrinæ studijs & profes-
 sione florentem. Olim tamen, quàm nunc hone-
 stis disciplinis, & frequentia præceptorum iux-
 ta ac studiosorum florentiorem, cum principes
 viri ornamentis patriæ magis fauerent ac stu-
 derent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel
 ferro Turcico diuexatæ, & fermè subactæ essent
 gentes finitimæ. Sita est autem vrbs ea non pro-
 cul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longitu-
 dinis quidem gradu 42. latitudinis verò 50. Se-
 cundum hanc sunt haud ignobilia oppida in ea-
 dem minore Polonia ac diœcesi Cracouien-
 si, Lublinum.
 Lublinum, tricesimo sexto milliario versus or-
 tum æstiuum, longitudinis 45. ferè, latitud. am-
 plius 51. gradu: non spaciosum quidem, sed benè
 exadificatum, & externarum gentium Chri-
 stianarum iuxta ac barbararū, emporio nobile:
 Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouia, Bieł-
 żum siue Becia, Vislicia, Ilcussum & Osuenci-
 mum in Silesia. In maiore Polonia Posnania
 vrbs est, æmula Cracouæ, quinquaginta millia-
 rijs ab ea distans, longitudinis quidem gradu 39.

lat. verò 52. min. 30. itidem cōmercij & emporio
 Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academia,
 opera & sumptibus Ioannis Lubrätij episcopi
 nostra astate fundatâ, sed a successoribus eius ne-
 glectâ habet. Nunc tamē ea cura & munificentia
 Episcopi Adami Conarij instauratur. Habet &
 arcem, & basilicam sedemq; episcopi cum oppidis
 Srodca & Valisseuo, interlabente Varta flumi-
 ne disiunctâ. Secundum hanc sunt oppida Calif-
 sia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede ba-
 silicaq; nobilis, vuschnoua, quâ Freistadiam Ger-
 mani vocant, Costenum, & Slupcia episcopi. In
 Russia Leopoldis longitud. grad. ferè 46. latitud.
 49. sita, quinquagesimo à Cracouia milliario.
 Vrbs est satis munita, duas arces adiunctas ha-
 bens, emporio, ciuiumq; elegantia & humanita-
 te florens, ac sede alterius Archiepiscopi, & duo-
 rum episcoporum, nempe Armenici atq; Russi-
 ci non ignobilis. Sunt etiam oppida Premislia &
 Crosna: Quorum Premislia arce munita, &
 duobus episcopis, latino siue catholico, & Russico
 cohonestata est. Chelma quoq; itidem duos ha-
 bet Episcopos: sed propter oppidi seu vici immu-
 niti infrequentiam, Tataricasque excursiones,
 catho-

Adam Co-
narij epi-
scop. Pol-
nan.

Leopoldis.

MART. CROM. LIBER I. 51

catholici Episcopi cathedra Crasnostauia trans-
lata est. In Podolia Camenecia est, vrbs cum Camenecia
arce, natura loci manuq; permunita, triginta
milliarijs bene longis distans à Leopoli versus
ortum hybernium, longitudinis gradu 49. ferme
latitudinis verò 48. minut. 30. Habetque & ip-
sa suum Episcopum. In Masouia Varsavia est Varsavia.
longitud. 43. lat. 52. grad. & minut. 20. pari fere
spacio, hoc est, quadraginta milliarijs à Craco-
uia & Posnania. Deinde Ploscum basilica nobile Ploscum.
& episcopo, eiusque episcopi oppidum Pultouia
cum arce, & Lomza. In Cuiavia sunt, Breste, &
Vladislavia sedes & oppidum episcopi, cum arce, Vladisla-
uia.
quam Stanislaus Carnouius Episcopus nuper
splendidior, & magis habitabilem reddidit.
In Prussia verò Gdanum siue Dantiscum, octo-
gesimo ferme à Cracouia milliario, à Posnania
verò quadagesimo, à mari uno ferme: longitud.
quidem gradu 41. minut. 30. lat. verò 54. minut.
20. vrbs est è tribus oppidis coagmentata, portu,
naualibus, & horreis nobilis: copia & varietate
mercimoniorum partim maritimorum ex toto
occidente & septentrione, partim terrestri-
um ex diuersis mundi partibus, & fluuiatili-

Torunia.

Culma.

Ius Culmen
se.

um, maxime Vistulæ præterlabentis opportuni-
tate abundans: munitione firma, civium &
conucnarum industria ac diligentia culta. Quæ
anno superiori, dum opus hoc primum editur
rebellis facta, virtute & dexteritate fortissimi
prudentissimiq; regis Stephani post insignem cla-
dem & diuturnam obsidionem clementer in de-
ditionem redacta est. Gdano proxima dignitate
nunc est Torunia, viginti quatuor milliariis
intorsum versus Posnaniam & Cracoviam ab
eo distans, & in ripa Vistulæ sita, longit. gr. 41.
lat. 32. duobusq; oppidis distincta. Olim empo-
rio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani in-
crementa eam non parvis detrimentis affecere,
& infrequentem reddidere. Quod ipsa itidem
Culme prius usu venerat: Quæ civitas ea dig-
natione fuit antiquitus, ut ab ea cætera omnis
Prussia, atque etiam Masovia pleraque ius pe-
teret: Quod inde etiam nunc Culmense dicitur.
Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum
literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua
infrequens est admodum: Cumque superiori
tempore in ditione Regia fuisset, nunc paret epis-
copo: qui inde nomen habet. Tamen si cathedra
cuius

eius est in oppido Culmesea, uno milliario inde
 distante. Elbinga etiam Prussiae urbs est gemina, Elbinga.
 permunita & copiosa: nisi quod eius quoque lu-
 minibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte
 Gdanum, ab altera Regius mons siue Kœnix- Regius
mons, siue
Kœnixber-
ga.
 berga, vicina, & maiore commoditate portuum
 copiosa urbes. Est autem Regius mons, ducalis
 Prussiae caput, tribus oppidis & arce magnifica,
 nostraque memoria etiam basilica & sede Epif-
 copi Sambiensis insignis: terrestri quidem itine-
 re decem octo milliarium, per Habum vero ali-
 quanto minore intervallo à Gdano distans, long.
 gradu 43. latitud. 54. minut. 50. Pragola flumen
 oppida intersecat, & uno ferme milliario infra
 eam Habum influit. Minoribus item oppidis
 frequens est admodum utraque Prussia, & qui-
 dem nec incultis, nec immunitis. In regia, pri-
 marium est Marieburgum, cum ipsum per se Mariebur-
gum.
 mœnibus turribusque permunitum, tum arce
 amplissima & munitissima nobile, situm ad No-
 gatum brachium Vistulae, sexto ab urbe Gdano
 milliario: Propter adiacētis autem insulae, cuius
 mentionem supra fecimus, ubertatem glebae, pa-
 gorumque frequentiam & cultum, copiosum &
 I fre-

frequens. Ea verò in insula in palustri olim restag-
 nantis Vistula solo operibus & praealti ac firmi
 aggeris obiecta ad utrunq; fluminis brachium
 effecta, magno hominum labore non sine pericu-
 lo ab inundatione defensatur. Maior ea voca-
 tur. Minor autem appellatur, continens ei ad
 occidentale Leni voca latus, & ad Motlauiam
 Gdanumq; pertinens planities: & ipsa palustris
 olim. Nunc autem fossarum ductibus exculta &
 facta compascua. Marieburgo non multum vl-
 la recedit Allesberga, siue Heilsberga, episcopi
 Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra
 Fraumberga est, quemadmodum superius at-
 tigitur. Initio vero, Brunsberga ea fuit collo-
 cata. Quod ipsum quoque oppidum geminum,
 permunitum, frequens & copiosum est, ita ut
 inter primarias urbes Prussia numerari queat.
 Quam nuper vir ampliss. Stanislaus Hosius, S.
 R. E. Cardinalis & Varmiensis Episcopus una
 cum sacro eius ipsius Ecclesia collegio studijs lite-
 rarum atque doctrina nobiliorem reddidit, no-
 bis adiutoribus, & in religione catholica conser-
 uat, collegio religioso eorum hominum, qui de so-
 cietate Iesu vocantur, in ea collocato. His oppidis
 non

Minor.

Heilsberga

Fraumberga.
Brunsberga.Stanislaus
Hosius
Cardinalis.Oppida
Pruss.

non multum cedunt Gutesstadia, Allesteinum, Resla, Vormita, Melsacum, Vartemberga, Seburgum in eodem tractu ac diœcesi Varmiensis. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta sue Starigrodū, Nouum, Gneuū, Dersauia. In reliqua Prussia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentū, Lubauia, Ražinum, & inter hæc interiectū ducale, Quižinum, quod Germani Marieuerder vocant, non ita pridem sedes Pomesaniensis episcopi: Cuius diœcesis insulam quoque maiorem, & Stumense territorium completebatur. Nunc ea caret episcopo. Hæc omnia oppida & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & ferè arces validas & benè exadificatas, sed vetustas, adiunctas habent. In cætera quoque Polonia non infrequētia sunt oppida (aut si vicos appellare malumus) pleraque sine ullis mœnibus, nec nisi ligneis adificijs, præter templa & castella, siue arces adiunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructa, nullis adiunctis oppidis: Melstinum, Tencinum, Landiscorona, Ogrodenecia, Lipouecia, Olstinum, Pilcia, Sorstenum, Soben, Ocecium, Visnice. Sunt & monasteria ad munitionem pariter & commoditatem

Sive Roeslia.

Pomesaniensis episcopa.

Arces Pol.

Monasteria.

habitorum exedificata, & vicis pagisve non longe distantibus frequentata. Tinicense, Mogilense, Miechouiense, Andreouiense, Brescense, Stananticense, Copriunnicense siue Pocirovnicense, Lyssecense, Cienstochouiense, Vitouiense, Suleouiense, Landense, Lubinense, Ceruenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechouiense, Vangrouecense : & Sarnouicense, Pelplinense, Oliuense, Zuconienne in Prussia.

Pagi.

Pagi plerique omnes ad lacus, riuos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, ut plurimum, ordine disiectis agrestium domicilijs. In his case sunt lignee, vel luteae, humiles, pleraque omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & cultiores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus incultè habitant : Oppidani vero cultius etiam lateritijs ferè domibus interiectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem instructis : Quæ tamen pleræque stramentis te-

Verbes quales.

Etæ sunt : nonnullæ lateritijs tegulis. Vrbes longè sunt cultiores, nisi quòd habent domos angustiores. Cætera vero Polonia vrbes primaria laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus

quibus cum Germani mercatores superiori a-
 te lateribus & lapidibus elegantius edificare cœ-
 pissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenen-
 tur, illosque superare contendunt: Nec in urbi-
 bus modo, sed etiam in villis lautius habitare
 student, Italarum ferè opificum opera & indu-
 stria. Hypocaustorum permagnus est usus ma-
 iore parte anni in tota Polonia, præter Cassubi-
 am, & Prussia partem quandam: ubi agre-
 stes per hibernum tempus accenso in medio do-
 micilij foco, cum pecudibus, iumentis, ac ceteris
 animalibus & auibus domesticis in sordibus, fœ-
 tore, atque fumo (licet non desint ampla fuma-
 ria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & alijs
 ad Septentrionem vergentibus regionibus.
 Quanquam hypocausta quoque, agrestium dun-
 taxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad
 coquendos cibos & panes intus extructis calo-
 rem excipiant, & fumarijs magna ex parte ca-
 reant) Et anserum, anatum, gallinarumque
 cum pullis suis, ac ouicularum quoque, capella-
 rum, vitellorum, ac sucularum, propter hiber-
 num gelu, admissu & receptu sordida. Balnea-
 rum item excalearum frequens est Polonis

Hypocau-
sta.

Balnea.

Vestitus.

usus astate iuxta ac hyeme ad ablucēda & leuanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lauant a fœminis. Vestium genus neq; unum est, neq; certum, aut suum cuiq; ordini, conditioni, aetati & generi hominū. Exoticis delectātur plurimi. Fœmina passim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis vtuntur. Quanquā id nouū est. Reticulis tamē, aut lineis velis siue flammeis ex capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita fertis aureis, gemmatis vel sericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ progrediuntur in propatulum: Sed nunc ex atque etiam matrone pileis sericeis, pellibus suffultis, itidem ac mares ferè tectē incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agresti presertim & vicana, succidia, lactarijs, pisciculis, oleribusq; potissimū cōstat. Nunc multi veruecina quoq; & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carnū fora in pagis quoq; apud templa & paræcias festis diebus instituuntur. Urbanis, atq; nobilitati victus est dapfilior: Et iam lautior etiā, mensq; cum altilibus, tum feris animalibus, auibusque, & piscibus lautis instructa: In quibus permagnus est aromatū, neq; exiguus saccari & aliorum

Victus ratio.

orum exoticorum condimentorū vsus: Nec ole-
ribus exquisitis ea carent. Nec desunt bellaria,
aliq³ lautitia cum dominatæ, tū exoticæ. Tri-
ticei panis viniq³ vsus non ita pridē inoleuit a-
pud elegantiores. Nunc quidem utroq³ multum
utitur etiā vulgus in conuiujs: Vino quoq³ præ-
sertim in minore Polonia vicina Vngariæ &
Morauix. Nec obstat precium. Cæterum siligi-
nei panis, & cereuisiæ promiscuus est vsus in tota Cereuisia.
Polonia. Fit autem cereuisia in Prussia quidem
ex ordeo, in cætera verò Polonia etiam è tritico
minutatim molito seu confraçto, & aqua deco-
cto cum lupulo. Admiscetur nonnunquam triti-
co siligo, vel spelta, vel auena. Mel quoq³ itidem Medo siue
cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est. aqua mul-
sa.
Russis præsertim & Podoliis, apud quos perma-
gna est apum & mellis optimi ex dictamo & a-
liis benè olentibus herbis ac floribus collecti co-
pia. Nec Prussis & Masouis mel deest: Qui &
ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgò vo-
cant. Solet autem is condiri Varsavia peculiari-
ter succo è cerasis, rubi ve malis expresso, aut a-
romatibus: & pro ratione condimentorum, Ker-
strangi, Malinici, ac Troinici nomen accipit.

Corporum
habitus.

*Color hominum ferè candidus est: capillus flauus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulò excedens, habitudo corporum succulenta. Nisi quòd fæminis, & maxime puel-
lis nobilioribus urbanisq; studium est, ut sered-
dant curatura iuuceas, quemadmodum inquit*

Terentius.

ille. Alioqui forma atque teneritudinis non magna ab ijs adhibetur cura. Fucare autem faciem & capillos tingere, indecorum habetur. Sed est in uiris iuxta ac fæminis naturalis quedam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta.

Ingenia &
mores, Pol.

*Polonorum sunt aperta & candida, & falli, quàm fallere magis apta: non tam irritabilia, quàm placabilia: minimè proterua aut pertinacia: imò valde tractabilia, si commodè ac placidè tractentur. Exemplis autem in primis ij cō-
mouentur: & sunt principibus & magistrati-
bus suis satis morigeri. Ad comitatem, ciuilita-*

Hospitali-
tās & ciui-
litas.

*tem, benignitatem & hospitalitatem prompti-
ta ut ignotos & externos non modo libenter
fufcipiant hospitio, sed etiam inuitent, & omni
officio prosequantur: & non modo ad conuictum
atque familiaritatem quorumlibet faciles, ve-
rum etiam ad mores & imitationem eorum,*

cum

cum quibus viuunt, externorum præsertim, flexi-
 biles. Iuuentutis laxior est paulo & neglectior
 educatio: Sed ea natura bonitate compensatur. Educatio.
 Ad Scholas quidem & magistros mittere mares
 liberos, & latinis literis teneram ætatem im-
 buere, omnibus, pauperibus iuxta ac diuitibus,
 nobilitati ac plebi, oppidana præsertim, studium
 est. Multi pædagogos domi aliunt. Itaque ne in
 medio quidem Latio quis reperiat tam multos
 vulgò, cum quibus latine tamen loqui possit. Pu-
 ella quoque nobiles & urbana vel domi, vel in
 monasterijs vernacula, imò & latina lingua le-
 gere & scribere discunt: Adultiores, puella qui-
 dem reifam, culinaria præsertim & pecuaria cu-
 randa, lanificioq; seu linificio potius, atque tex-
 trina, & acu pingendi arti manus admouent:
 Mares verò agricultura vel opificio cuiquam,
 vel mercatura, vel magistratuum & procerum,
 sacerdotumue opulentiorum ministerijs & affe-
 ctationi sese addicunt. Multi domi cum paren-
 tibus vitam degunt, eosq; in re familiari curan-
 da subleuant, ac decedentibus eis, patres famili-
 as facti, rem suam agunt. Complures libenter
 peregrinantur, dispendiorum reifamilias negli-
 gentes, Peregrina-
tio.

Studia.

gentes, egestatisq; & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tollerantes. Externa enim magis, quàm domestica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas peruenerint, cupide & facile discunt. Quin etiam in victu cultuque corporis, & moribus noui aliquid peregrè afferre student, indeq; elegantie laudem querunt. Quod iam ad opiniones quoq; de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inuentis per discendis ea magis accommodant, quàm ut noui aliquid ipsi excogitent, & excellere magnoperè vllare student. Id adeò fit, siue quod uni alicui arti & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: siue incuria, segnitie, laborisque fugitatione, quæ plerisque in rebus peculiaris est huic genti: præsertim quòd homines, ad quorum vsum ferè liberalia iuxta ac mechanica studia referuntur, mediocritate contenti, exquisitam artificum & operum præstantiam non magnoperè requirunt: Sen denique quod ditiores ocio, delitijsque sese dedunt, relictæ tenuioribus ingenij & industriæ exercitatione: Hos verò cum sit diffici-

difficile, ut ait Philosophus, egentem bene operari, praesidijs vitae comparandis distineri, & alienis nonnunquam ab ingenio suo studijs & negocijs implicari necesse est. Atque ubi, quod satis est, cōpararint, & ipsi ferme superiorum similes evadunt, vel rei fam. tuendae cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum consecratione distrahuntur, idque suae ambitionis stimulis incitati, siue quo se suosque certo aliquo praesidio ab aliorum iniurijs & contumelijs vindicent. Nescio enim quomodo fit, ut ad vitae commoda & ornamenta non modo comparanda, sed etiam tuenda non satis praesidijs sit, hac nostra praesertim aetate, in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac iure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse videntur, quàm ad studia doctrinae. Nisi forte illas contempnere potius, quàm assequi nequiere. Doctrinae studia. Externis quidem plerisque opificibus antiquitus usi sunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atq; doctrinae studia accuratius consecrantur, in primis ij, qui his praesidijs ex humilitate sordibusque

Academ' a
Cracouiē.

domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adiungunt. Seniores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consecrati sunt Poloni. Non defuere nobis sanè superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atque etiam theologi, ypræsertim, qui vocantur Scholastici, cum instituta Cracouiē ante centum septuaginta annos Academia, magistri eius generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent vulgo, & primoribus, atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarū eruditæ studia diu neglecta iacuere: Nec solum apud maiores nostros, verum & alibi, fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas, & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid fortè exercitandi sui, aliorumue docendorum causa conscripsissent. Neque sanè expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita docto-
rum

rum virorum memoria cum ipsis pariter extin-
 cta est. Nunc certè, posteaquam animaduersum ^{Eruditio.}
 est, in precio esse linguarum, eloquentiæ, huma-
 nitatisq; studia, cupidè ea quoque nostrates am-
 plexi sunt, sed ad usum civilem & vulgarem ma-
 gis, quàm ad gloriam. Non defueretamen no-
 stra hac ætate, neque nunc desunt, cum in studijs
 humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere
 doctrinæ magni quidam & excellentes viri, qui
 cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, &
 gloriæ, siue utilitati publicæ posthabuissent, eò
 euaserunt, ut admirationi sint, si non suis, certè
 externis, incorruptiùs indicantibus. Sed eos re-
 censere nunc necesse non est. Nec medicinam
 posthabent, posteaquam ea vulgatis delicatiore
 & laxiore victus ratione morbis, in precio esse
 cæpit. In alijs minus elaborant, propterea quòd
 minus ea conducere videntur ad commoda &
 ornamenta vitæ comparanda. Non est enim
 nouum, plurimos mortales hunc finem studijs
 laboribusque suis statuere, patresque similes il-
 lius habere, de quo canit pœta quidam: Sæpe pa-
 ter dixit, Studium quid inutile tentas? Rem ^{Ouidius.}
 porrò familiarem diligentius curare non ita <sup>Rei famili-
 aris cura.</sup>

Temporū
diuersa ra-
tio.

Controuer-
siarum trā-
sactiones.

Rei milita-
ris studium

pridem, & eodem prope tempore, quo bellorum
incommodis vacui, luxum, splendoremque con-
sectari, cœpimus. Sed in ea minor est vulgo par-
tatuendi ac dispensandi, quam acquirendi dili-
gentia. Maiores quidem nostri comparandis di-
uitiis non magnopere incubuere, satis habentes,
sine magna cura & labore, unde in diem prope-
modum, si non lautè, non durè quidē certè, nec
parcè cum suis viuerēt. Itaq; trāquilliores tunc
res domierant. Minus appetebatur alienum:
Minus erat litium: Minus iurgiorum atq; cadi-
um: Minus fraudum & periuriorum. Maior
autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum
affiniumq; inter ipsos cōcordia, & beneuolentia.
Maior nō modò parentum, sed etiam quorum-
uis natu grandiorum reuerentia. Perrara fini-
um regundorum iudicia. Herciscunda verò fa-
milia nulla propemodum. Cæterorum enim cog-
natorum, aut vicinorum natu maiorum inter-
uentu & intercessione componebatur, si quid vlla
de re exortum erat cōtrouersie, quod ipsi inter se
vicini vel necessarii transigere familiariter ne-
quiuiſſent. Res militaris quoniam cū instituto
gētis, tum temporum quadā cōditione in honore
fuit

fuit superioribus atq; adeò omnibus ferè seculis,
 extitere multi virtute bellica præstantes viri,
 maxime nostra memoria, Non ita pridem ex-
 tincti. Et quamuis in diuturna pace & ocio, ex-
 tant etiam nunc nonnulli. Nec emarcuit vulgò
 in Polonis vigor ille animorum, laudisque bel-
 licæ studium, si qua se usquam offerat idonea vir-
 tutis exerenda occasio. Meditationem & exer-
 citationem viri sapientes requirunt. Idque ideò
 fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod
 ignauo ocio & conuiuio plusculum indulgetur.
 Ad hæc autem, & festas epulas conueniunt ple-
 runque vicini & necessarii inter se ad unum a-
 liquè viri soli, vel pariter cum fœminis. Nec tur-
 pe habetur, puellas quoque interesse, & earum
 colloquia, conuiuia, choreasq; à iuuenibus fre-
 quentari, parentibus earum cognatisve natu-
 maioribus præsentibus: Atque ita plurima con-
 ciliantur matrimonia. Nec rarò in eiusmodi
 cõuiujs simultates & inimicitia abolètur, & vel
 dissolutæ, vel nutantes amicitia redintegrantur.
 Quanquam intemperantioribus compotationi-
 bus interdum cruenta quoque pugna inter con-
 uiuias amicos & necessarios accenduntur, iurgijs

Cōpotatio
 num com-
 moda & in
 commoda.

plerunque inter viliora seruitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis conuiuator habetur, cui curæ non est, ut seruitia conuiuiarum benè pasta ac

Luxus Polonorum.

potata sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eò magis indulgent homines vulgò crapule prolixioribusque conuiujs, & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructum laborum atque diuitiarum suarum. Vigent autem pas-

Aequales haustus,

sim inter mares compotationes ad æquales haustus non solum in conuiujs, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa conuenire solet: Eoque prouecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partum est, festo die potando ferè prodigatur. Atque inde fit, proserpente potandi etiam profestis diebus & ocij consuetudine, & inertia, ut angustiore re familiari vrantur multi: presertim cum nemini cura sit, quid priuatus quisque gerat negotii, unde & quomodo sese sustentet: & fructuosa sit autem dominis & magistratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua & tributorum & vectigalium publicorum iuxta ac priuatorum portio e cauponis corrogatur. Exolescit tamen sensim
apud

apud honoratiores illa ad aequales haustus potandi consuetudo, eorum studio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem studiosius colunt, peregrinati sunt. Sed laetitiam in victu potuque magis ac magis indies inolefcit. In cultu quoque corporis, vestiumque numero, varietate, ac preciosa maior luxuriam existit. Nec solum exoticis panibus & pellibus, verum etiam serico, & purpura vestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibusque præstantium genere, honore, vel facultatibus exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus sumptuarijs modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præscribentibus. Quo planiora autem & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines & genera hominum describamus: Quæ descriptio rei publicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto. Ac genere quidem in equestrem ordinem siue nobilitatem, atque plebem distribuitur: Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum, qui sanorum at-

Ordines &
status ho-
minum.

que sacrorum administrationem non habet, profanum appellare, vulgò ecclesiasticū & laicum, vel spirituales & seculares statum & ordinē vocitant. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atq; defensionem catera multitudinis regionisque se-gregata est. Atq; inde qui sunt huius ordinis, antiquitus milites, nunc equites ferè ab equestri militia cui sunt obnoxij, à latine loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate, mutuato, nisi fallor, à Germanis vocabulo, (quasi geschlechter) vocatur, & Ziemianie, quasi agrarij, vel, ut vulgò interpretantur, terrigena, à terra & agris, quos ferè colunt & habitant antiquitus, hereditarios, precioſe, seu principis beneficio partos. Habet autem nobilitas multas & magnas prerogatiuas, quae partim regum & principum munificentia firmatae sunt, partim moribus & institutis inualuere: Quae magna ex parte par-
sim opportunis locis huic, & historico operi à nobis insertae sunt. Regi quidem ea soli ferè subiecta est. Indicatur tamen ad praescriptum legum & à magistratibus regni & regijs, quemadmodū po-
sterio-

Nobilitas.

Milites &
equites.

Ziemanic.

Nobilitatis
prerogati
uae.

steriore libro ostendemus. Ecateris, priuatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subiectam habet, nisi fortè in Russia antiquitus, & præscò ducum gentis iure. Habet etiam Cracouiensis Episcopus in Seueriensis ditione: Habet & Varmiensis, eiusque ipsius Ecclesiæ collegium: Quin & Plocensis Præpositus: Et alij fortasse. Licet tamen homini nobili siue equiti scultetiam, ut vulgò vocant, siue aduocatiam, in bonis alienis paganis iuxta ac oppidanis voluntate domini obtinere: (De Scultetijs autem & Aduocatijs posteriore libro dicemus) Licet etiam priuati conditione in urbem vel oppidum cuiuslibet commigrare, saluis personæ suæ prærogatiuis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porrò genere censetur, & meritis, adiuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum maiores ^{Nobiles} aut parentes virtutis ergò in eum ordinem ^{qui} allecti, militiæq; adscripti, & gentilicio signo donati sunt, quiue ipsi hac meruere virtute sua. Sed præstabilius habetur, nobilem natum esse, quàm factum. Nasci autem nobilem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo coniunctis matrimonio. Quamquam nec plebeia

Nothi.

Nobilitas
à quo &
quomodo
conferatur:Nobilitatis
amissio.Nobilitas
æqualis.

mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamvis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familijs, neque nobilitatis prerogatiuis fruuntur. Conferendum porrò huius decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem solus habet princeps: Idque vel suo ipsius iudicio & beneficio facit, vel interveniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicuius familie virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur nobilis, communicantium. Eiusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam nouo non licet. Sed posteritas eorum pari cum alijs natis equitibus iure esse incipit. Admittitur porrò nobilitas decreto principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculture studijs, sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore, & minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura, & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec est ullum in ea patritiorum comitumue discrimen, ex æquata quodam tempore omnium condi-

conditione. Nuper adeò paucis quibusdam, pa-
 rentum, vel ipsorummet amplitudine atque
 meritis, & principum beneficio Comitum decus Comites.
 deuo partum est. Ducum, qui peculiares habe- Duces.
 rent dominatus vel territoria, nunquam aliud
 genus fuit apud Polonos, quàm id, quod à Boles-
 lao Kriousto principe propagatum fuit, cùm is
 principatum inter liberos diuississet. Verum id
 iam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos du-
 ces, habentque etiamnum ij, qui dudum Lithua-
 nicæ ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Vo-
 lynij. Neque enim subactis, vel in deditionem ac-
 ceptis ea prerogatiua adempta fuit. De Prusso-
 rum & Curonensium ducibus post attingemus.
 Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, Gentes &
 & quasi tribus, non locis, & regionibus, verùm familia
 signis quibusdam gentilitiis, quæ arma & insig- nobiles vn-
 nia vocant, eorumq; appellationibus distinctæ, de appella-
 quæ singulæ rursus multas stirpes & familias tæ sint.
 cognominibus & agnationibus distinctas com-
 plectuntur. Verbi gratia, Leliniourum gens, cu-
 ius signum est, noua luna supernè stellam inter
 cornua continens in cælestino scuto, Tarnoui-
 am, Pileciam, Melftiniam, & alias nonnullas

Cognomi-
na nobili-
tatis unde
& qualia.

honestas & amplas familias comprehendit. Signa verò gentilitia, siue insignia partim à rebus, quarum sunt nota, quemadmodum Topororū ab ascia, partim ab euentu, ut Ielitionum à visceribus transfixis appellationem habent: Plurimorum ratio obscura est. Nisi fortè à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites: Sed undelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel cōmutato patri-
monio, rectè trāsmittebāt. Qualia supersunt etiā nunc multa cum alibi, tū in Submontano & Sciriciēsi tractu, & in Russia. Ut sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Omita, Farureius, & alia eiusdem generis. Nūc malunt pleriq; de arcium, oppidorum & pagorum nominibus deflexa paululum per denominationem in ski siue ki voce appellari. Ea verò deflexio vel adiectio syllabæ à latine loquentibus & scribentibus in ius commutatur, ita ut à Cho-
ina Choinski, & pro eo latine Choinius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius, à Lasco Las-
ki appelletur. Ceterum pro eo non Lascius, sed Las-
cus

cus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inseruiantes. Idem veteres historicos græcos & latinos in barbaris nominibus factitasse animaduertimus. Interdum autem sine hac deflexione vel adiectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quisque ortus, vel cuius dominus est, cum præpositione de, vel à, vel ab, vel in, cognominis loco usurpatur, à magnatibus præsertim & clarioribus: ita ut verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felsstein, quis appelletur. Obseruaturq; in his vulgò discrimen quoddam, non magis à Polonis, quam a Germanis & Boëmis: qui itidem vtuntur huiusmodi appellati-
onibus. In enim præpositionem ijs ferè attribuunt, qui domini sunt locorum: cæteras, etiam ijs, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiam si tibi non habeant, ubi pedem figant. Gentiliorum autem signorum, quæ quidem quarendo inuestigare potuimus, appellationes hæc sunt: In quibus enumerandis ordinem primarum literarum & vernaculæ linguæ sonum seruabimus. Abram siue Valdorff: Amader: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bogoria: L 4 Boitza:

Signa siue
insignia
nobilitatis
Poloniæ.

Boitza: Brog: Bożestado: Buincia, siue Buincza:
 Byliny: Cioleke: Copaczina: Coumia: Cielantco-
 ua: Coruitz siue Bies: Choleua: Cotfitz: Corab:
 Corciak siue Corczak: Dambroua: Dambroua
 altera: Dembno: Doliua: Dolenga: Drzenicz.
 Drużina: Driia: Dżialossa: Godziemba: Gosdo-
 ua: Grabia: Griph, quod est Suieboda: Gryżima:
 Grżimala: Habdanc: Herburthova: Helm: Ia-
 nina: Iastrzembiec: Ielita, siue Koslarogi: Iedno-
 rożec: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Larif-
 sa: Leliua: Liada: Leuart siue Leopardus: Lod-
 żia: Lżauia: Lis, quod est Murza: Możela:
 Morskicot: Mandrostca: Nalencz: Niesobia:
 Nieczuia: Nouina: Oliua: Osmarog: Odrou-
 vancz: Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pi-
 laua: Pirzchala: Poualia siue Ogon: Poboze:
 Pogonia, Polucosia: Pravuda: Pomian: Prze-
 ginia: Prus: Prus alterum: quod est Nauilki:
 Prosnia: Raua: Raduan: Roza: Rogala: Rucha-
 ba: Rolia: Scheliga: Slepouuron: Socolia: Serui-
 captur: Schilde: Staricon: Starza: quod est Osso-
 ria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srena-
 ua: Sulima: Svirczek: Sirocomlia: Schumberg
 siue Cotfitza: Svinca: Tarnaua: Topor: To-
 pacz:

pacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniaua:
 Voczelie: Vieruffona: Venzik: Vadva: Vier-
 zinkova: Zaba: Zadora siue Plomien: Za-
 grobia. Duorum nomina non tenemus, Ea sunt
 alba aquila anterior pars dimidia à capite cau-
 data tenus, erecta, cum duabus stellis à tergo: Et
 quinque rose alba in quincuncem collocata. Vn-
 de, simul & ex gente Iastrzembecia ego mater-
 num genus duco: Pater verò meus è Pirzchalia
 & Osmarogia. Nihil autem vetat his nostrum
 quoque adiungere, quo me unà cum fratribus
 meis, & omni posteritate nostra optimus Rex
 Sigismundus Augustus ornauit, dimidiam a-
 quilam pectore tenus, naturali colore, extensis
 alis, laurea corolla circum collum redimitam in
 rubro scuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom.
 Imperator electus immortalis memoria dignissi-
 mus, cum legatione apud eum eiusdem regis no-
 mine in septimum annum fungerer, gentilitium
 Austriacæ familie sue stemma, rubram in albo
 scuto teniam per transversum ductam subdidit,
 & duo nigra Imperialis aquila capita galea coro-
 nata superposuit. Cur autem minus liceat cui pi-
 am a se parto, quàm ab alijs relicto decore gau-
 dere

Nobilitatis
habitandi
& viuendi
ratio.

Fœmi narū
studia.

dere? Et hætenus quidem de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines familiasq; describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; villa, vel castello, vel arce, rem familiarem operis & laboribus adscriptitiorum suorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregū, armetorū, & apiariorū fructu, itemq; venatione & aucupio nō modo sustentans sese cum domesticis suis familijs, verum etiā honestas diuitias comparans vendēdis ijs, quæ supersunt vsui domestico, quæq; desunt inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellæ nobiles lanificium, & linum, canabumq; & rem pecuariam tractantes non dedecet vendere ea, quæ ex huiusmodi re familiari & fructibus eius supersunt vsui domestico. Quin & culinæ curā ea gerunt, exceptis illustrioribus & senatorijs, quæ hac pleraq; dedignātur, aut pedisequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis, aut curribus vehuntur: Mares verò vel iisdem, vel equis potius pedestrem incedere per viam, longiorē præsertim, minus honorificū vulgō

vulgò habetur: nisi paupertas necessitatem imponat. Iam autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbibus domicilia figere, villis & rusticis prædijs relictis, incipiunt. Prodeuntem in publicum nobilem virum iuxta ac fœminam Comitatus affectis maribus, fœminam verò etiam puellis pedisequis stipari, honorificum habetur. Et in eûsûsum alit quisque domi suæ famulitium promodo facultatum: idque simili figura & colore vestium, non sine sumptu & luxu vestiri usitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per urbem, vel ad suburbana pedestres affectantur. Ac Senatores quidem primarij pedestres iuxta ac equestres, medij ferè inter affectu mares incedunt, honoratioribus antecedentibus, cetera verò turba cum pueris subsequente. In cetera nobilitate affectu omnes heros sequuntur. Matronas autè & puellas nobiles mares quidem antecedunt, fœmine subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secundum anteambulones proximè matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedisequis Famuli & pedisequi

cum usus ad ministeria, tum statura, forma, elegantia & genus. Nec deest copia equestrum ac nobilium iuuenum, qui vel studio ciuilitatis, prudentiaq; usu rerum comparanda incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel presidij contra vim potentiorum sibi suisq; comparandi causa, non modo in magnatum & episcoporum, sacerdotumq; ac doctorum clientelas, verum etiam in parium, ac tenuiorum inferiorumq; nonnunquam, eorum praesertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula principis, aut opibus, industria, eruditione, gratia populari valent, affectationem & ministerium parua, vel nullo mercede à parentibus & propinquis traduntur, vel ipsi sese addicunt. Duratq; ea seruitus, quoad utrique, hero, inquam, & seruo sine clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum & amicorum liberos pio quodam & honesto iuuentutis educandæ studio ultro sibi in familiaritatem & ministerium adsciscunt. Ad eundem modum & fœmina fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc seruitutis, sed liberale & sociabile: Nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in

in ministerio, cuius parentibus ipse seruauerit: Honestaq; habetur hæc iuuentutis equestris educande ratio, equabilitatem quandam etiam in equalibus fortunis continens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna non modo ad mediores, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasq; facultates & opes ipsorum virtus, herorumq; beneficentia prouehit: idque maximè conciliandis luculentis coniugiis, vel sacerdotiis. Honestatis magna semper à nobilitate ratio habita est. Fraudem facere, promissum fallere, peierare, mentiri, probrosum & infame semper habitum est, atque etiam nunc habetur, quamuis in maiore, quàm olim, habendi studio & licentia. Quòd si quid eiusmodi in probri loco cuiquam obiciatur, præsertim ab eiusdem ordinis viro, non tam legibus & magistratuum iudicio & auctoritate, quàm ferro manuq; vindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Locitamen ratio ducitur. Plebeis minor est cura dignitatis, atque pomposa ambitionis, exceptis urbanis sceminis, quæ & ipsæ benè cultæ, & una aut altera pedissequa comitata incedere student: Vita autem laboriosior & sollicitior tam

Nobilitatis
studia.

Plebs.

mulierum, quàm virorum, nullo ferè sexus discrimine, nisi quod fœminæ opificia non exercent, neq; vecturam: neq; negociandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domiq; negociantur. In iudicio standi ius plebeiij qui non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles siue equites non sunt, siue sint agricolæ, olitores, apiarij & pecuarii, siue opifices & operarii, siue caupones, propolæ, vectores, & mercatores, & siue in agris, quemadmodum superius attigimus, pagis, atq; vicis vitam degant, siue in oppidis & urbibus. Ac urbes quidem & oppida à mercatoribus, opificibus, & propolis habitantur. Vici autem & pagi, & suburbana prædia ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones verò, molitores, operarii, vectores, iumentorumq; locatores, utrobique sunt. Sunt autem aliquanto meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quàm agrestes. Ac censum quidem annum utrique dominis suis pensitant, verum agrestes & vicani pterique omnes operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios usus domesticos, non solum manuiarias, verum etiam cum iumentis ipsi, per se

Vibanorū
& agrestiu
discrimen.

se, vel per mercenarios & operarios suos præstant. Nec aliò cuiquam commigrare inconsulto domino licet: ita ut videantur esse gleba adscriptitii, nec multum à seruis differant, præsertim ut nunc sunt tempora. Cmiecie seu Cmetones vulgò vocantur. His autem deteriore conditione sunt hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; Chlopi appellantur: Quam appellationem, velut probrosam, non fert nobilitas. Habent sanè in eos domini vitæ necisq; potestatem: præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis, sacrorumque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautiorē per famulos & vicarios administrantes, ipsi ocio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atque inde crescunt rerum precia, & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hætenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacrosine ecclesiastico ordine. Religio & pietas Polonorum. Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiecto semel impio demonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religiosequē colit, hereticarum nouationum

Hereses in
Polonia.

*insolens & impatiens ante nostram aetatem. Nus-
per adeo nostra memoria Lutherana primum,
mox etiam Berengariana seu Calviniana labe-
a mercatoribus, & bonarum literarum studio-
sis iuuenibus, leuitate animorum, & curioso stu-
dio nouitatis inductis peregre inuecta, multo-
rum animos infecit. Quod olim etiam de Hussi-
tica & Viclefica extremis Vladislai Jagello-
nis regis, & primis filiorum eius Vladislai, &
Cazimiri temporibus (cum horum iuxta ac il-
lius aetas contemneretur) usu venire coeperat.
Sed principum & episcoporum virtute, autho-
ritate, studio, ac diligentia, ceterorumque pro-
cerum pietate, grauitate, & constantia malum
altius radices agere permissum non est. Itaque
retinuerunt ij tunc cum prisca religione etiam
dignitatem auctoritatemque suam, & rempub.
Quae qui nunc viuunt, utinam posteris etiam
suis relinquunt. Iam autem non solum illa, quas
dudum memorauimus, verum etiam Picardorum,
Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatoma-
chorum, Trideitarum, Photinianorum, Ebio-
nitarum, Recutitorum, & nescio quae non pestes,
proh nefas, Poloniam, laxatis semel licentia ha-
bens,*

benis, agminatim inuadunt, & prae-textu, seu
 verius abusu libertatis, praecuntibus nonnullis
 de nobilitate, sibi quisque religionis magister, at-
 que adeo rex & lex esse incipit. Sed haec alibi pro-
 lixius deplorauimus. Prussi aliquanto posterius
 Christo nomina dedere: Citius autem & cupidi-
 us Lutheranium dogma amplexi sunt, urbani
 praesertim, & qui sunt Germanici sanguinis,
 propter mercatorum & opificum Germanorum
 frequentiam & commercia, & lectionem libro-
 rum importatorum è Germania. Quum enim
 ea colluies hominum quasi ad pileum vocata,
 semel ecclesiastica disciplina iugum excussisset, à
 magistratibus siue timore, siue peruersa animi
 inductione, & ob iusiurandum praeceptoribus
 suis in Germania datum, eodem inclinatis, imò
 redemptis etiam, non modo non repressa est, sed
 magis etiam confirmatur & incitatur. Multi
 tamen adhuc pia maiorum instituta retinent,
 praesertim ubi magistratus officium suum faci-
 unt, alienum non usurpant. Masouij tenacio-
 res antiquae religionis & pietatis, à profanis no-
 uationibus ferme abhorrent. Abhorrent etiam
 Russi. Gracos autem hi sequuntur, quos ab initio

Prussorum
religio.

Masouiorum
pietas.

Russorum
religio &
schisma.

religionis magistros habuere, & cum ijs à nobis, hoc est, à Romanæ & catholice ecclesie consensu sese per sacrilegum schisma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum

Latini. latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu diuino publicè latina lingua utimur, & cum sapientiss. & sanctiss. maioribus ipsorum Græcorum iuxta ac nostris summam Romani pontificis dignitatem & auctoritatem in vniuerso Christianorum populorum cætu agnoscimus. Nec in

multis præterea à nobis ij dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quàm dogmatibus religionis. Vulgant autem diuortia, quamuis leui de causa. Plurimi tamen ex ijs, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesie societatem & instituta transierunt, eodemq; cum cæteris Polonis iure

Armeni.

sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæq; incolentes, suis & ipsi ritibus suaque lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ij tamen sicut accepimus, à Romana ecclesia & Rom. pontifice:

Iudæi.

Quin principatum eius in vniuersa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi verò, quibus aliunde pulsus, Russiæ & Lithuanie, ac totius ferè Poloniæ

nia oppida referta sunt, suam retinent religio-
 nem: nisi forte superstitio vel impietas ea potius
 dici debet. Feruntur etiam Tataři Cercemissi in Tataři.
 uno aut altero oppido Podolix suis uti ritibus
 & impietate Mahometana, quemadmodum &
 Lithuanici. Quorum indelubro apud Trocos
 nihil præter pileum turbinatum, qualibus vul-
 go ea gens utitur, in suggesto editiore positum
 ante multos annos aspeximus. Sed mittamus
 barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, &
 ad institutum nostrum reuertamur. Tam apud
 Russos igitur, & Armenos, quàm apud Polonos,
 qui Christi Dei, ac magistri nostri institutis cõ-
 uenienter pietatem colunt antiquitus, certus est
 ordo eorum hominum, qui religioni sacrisq; pe-
 culiariter moderantur & inseruiunt, non gene-
 re, sed eorum, penes quos eius rei potestas est an-
 tiquitus, & iam inde ab temporibus apostolicis
 (Episcoporum inquã) authoritate, segregatione,
 & initiatione siue consecratione à cætera omni
 multitudine distinctus: quem sacrum & ecclesi-
 asticum & spiritualem dici supra memorau-
 mus. In quo non modo episcopi & sacerdotes
 verum etiam cæteri sacrorum administri,

Sacer & ec-
 clesiasticus
 ordo.

Plebei ar-
cetur à nō
nullis ho-
noribus ec-
clesiasticis,

Sacri ordi-
nis distin-
ctio.

Res numē-
ria,

& monachi monachæque censentur, è plebeio iuxta ac equestri ordine allekti. Vtrisque enim antiquitus iam inde ab initio patuit aditus ad hunc ordinem. Patrum demum, aut auorum nostrorum memoria ab episcopalibus non tam functionibus, quam sedibus, & primarijs quarundam opulentiorum basilicarum, siue ecclesiarum, ut vulgò vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebei (theologis, iureconsultis, & medicis aliquot exceptis) excludi cœpere. Quod iam ad Abbantias quoque & monasteria (ubi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacerdos ordo vestitu & cultu corporis à cetera multitudine: Sed & inter se non modò à ceteris sacerdotibus episcopi, & ab utrisque monachi, verum etiam ipsæ inter se monachorum & monacharum sectæ partim figura, partim colore vestium, partim toto vitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam communia sunt Polonis cum ceteris Christianis populis, persequi hic prolixius necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam reifam Polonicæ rationem paucis concludamus. In magna rerum omnium copia, ut sit, maior

maior aliquanto fuit superioribus temporibus, quàm nunc est, argenti & auri, rei quæ numariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent nostris maioribus transmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, sed externis & Moneta. maximè Boëmiciis usi sunt aliquandiu. Cæpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro magno reges & argentum signari ad exemplum Boëmorum. Aureos verò numos primus Aureus. omnium Sigismundus rex huius Sigismundi Augusti patris nostræ memoria signavit, bonitate & potestate Ungaricorum. Tametsi Alexandri quoque fratris eius aureum numum vidimus. Sic autem crevit iam auri precium, ut prope duplo ca-rior nunc sit aureus numus, quàm fuit avorum nostrorum memoria. Id adeò, partim propter luxum, & crebriorem auri usum, exportationemque ad externos, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossius quidem argenteum numisma Grossus. est cum admixto ære, olim vicesima octava, nunc, quinquagesima secunda vel tertia, imò

Copa.
Marca.
Florenus.
Ferto.
Scotus.

Medians.

Solidus.
Ternarius.
Obolus.

Mercimo-
nia.

iam quarta & quinta pas aurei Vngarici, sexagenae siue copæ sexagesima, marcæ quadragesima, octaua, floreni tricesima, fertonis duodecima, scoti verò dimidia. Sic vulgò dicuntur pondera siue genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores grossonumi. Medians quidem grossi dimidium, nona ferè parte superans cruciatum Germanicum, sed iam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus verò decima octaua. Atque hi quidem nunc erei sunt in albati: Superiori tēpore habuerunt admixtum argentum, ut etiam nunc habent grossi & mediantes. Argentei verò sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex, ille verò tribus grossis aestimatione par. Vtrumque primus signauit Rex Sigismundus senior, Sed iam pauci extant: Exportantur enim, & conflantur ab auaris Iudæis, mercatoribus, & argentarijs apud gentes finitimas. Per magnus est autem etiā nunc apud nos vsus externa moneta, qua pro mercibus undelibet importatur. Magna sunt enim nunc, si unquā aliās, Polonis variarum rerum cum ceteris gentibus cōmercia: Quanquā commutatione mercium permul-

taperaguntur. Exportantur autem in primis, <sup>Quæ ex-
portantur.</sup> siligo, triticum, ordeum, auena, & alia legumi-
 na, linum, lupulus, coria boum, sebum, aluta, mel,
 cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraq;
 materies fabricandis nauibus, & ornandis do-
 mibus apta: Cereuisia quoq; & herba quedā tin-
 gendis lana & serico idonea. Iam verò & boum,
 veruecum, & equorum permagna vis nō modo
 finitimis, verum etiā remotioribus populis sup-
 peditatur. Ac equi partim propter pernicitatē,
 & laboris, incommodorumq; tolerantiam, par-
 tim propter molliorem incessum à remotiori-
 bus etiam populis expetuntur. Importantur au- <sup>Quæ aliun-
de impor-
tantur.</sup> tem vicissim aliunde panni non modo sericei &
 aurei, sed etiam lanei lineique subtiliores, aulea,
 tapetes, & alia parietum, equorum, & homi-
 num ornamenta, quorum opificia minus exqui-
 sita sunt apud Polonos, licet non desit materia,
 & alijs gentibus suppeditetur. Margaritæ item,
 & gemmæ, & pelles sabellinæ, pantherinæ,
 siue lupicernaria, hermellina, mardurinæ,
 murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, vr-
 sina, & aliarum ferarum, quarum maiorem
 copiam produciunt interiores Septentrionis

Orientisque sylux. Husiones quoque siue Mari-
 ani, & haleces, & alia salsamenta, & vento vel
 sole durati pisces marini. Adhuc argentum, as,
 orichalcum, & chalybs cum facta, tum infecta.
 Boum etiam copiam auget vber pascuis Vala-
 chia, siue Moldavia, & Bessarabia: sicut equorum
 Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria &
 Moravia: Ex Austria, Rhetia, Slauonia, Ita-
 lia, Creta, & Græcia importantur etiam, sed
 pauciora. Gdanum autem Renense & Gallicum
 & Hispaniense, Canariense quoque, & Creti-
 cum nauibus aduehitur. Porro aromata, & va-
 ria eduliorum condimenta atque cupedia, qua
 vnà cum vino, & pannis aureis ac sericeis gen-
 tem hanc atque regnum vehementer exhauri-
 unt, de longè ab oriente & occidente importan-
 tur. Harum autem rerum atque mercium ex-
 portandarum & importandarum commercia
 sunt Polonis, maritima quidem cum accolis si-
 nus Venedici & Oceani Germanici, Pomerani-
 nis, Mechelburgensibus, Holsacijs, Danis, Fri-
 sijs, Hollandis, Brabantis, & alijs Belgis, Gallis,
 Liouonibus, Moschis, Sueonibus siue Suetis,
 Noruegijs, Anglis, Scotis, Hispanis etiam &
 Lusita-

Populi cū
 quibus cō-
 mercia sūt
 Polonis.

Lusitanis. Itemq^{ue} per Pontum Euxinum cum
gentibus Turcica dittonis : Terrestria verò
cum Germanis, Moravis, Silesijs, Boëmis, Vn-
garis, Italis, Moldavis, Moschis, Armenis, at-
que Turcis. Sed iam hunc librum claudamus,
altero reipub. Polonæ rationem descripturi.
Ac primum quidem de Magistratibus & mu-
neribus publicis persequemur: deinde verò
iudiciorum, comitiorum, & belli ra-
tionem explicabimus, sic tamen,
utroiq^{ue} ut Prussos ad cal-
cem operis vitande
perplexitatis cau-
sareferuemus.

(:.)

O P O L O -

POLONIAE

MARTINICROMERI

LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Monarchi-
am Poloni
amplectun-
tur.

Hist. Polo.
lib. 2.

Regni Pol.
origo.

Hist. lib. 3.

E tribus primis & simplicibus rerum publ. formis, quae vel unus, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam aequabilitate iuris continentur, unius principatum Poloni semper, praeter duo quadam tempora, de quibus in historia memorauimus, amplexi sunt, bonis plerumque & moderatis, & à tyrannide alienis usi principibus. Fuitque contenta Polonia principis suae Ducis nomine & imperio, donec Otto tertius eius nominis Imperator Rom. Boleslaum cognomento Chrobrum (Chabrum vulgò vocant) paulò post susceptam religionem Christianam: hoc est, anno post Christum natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est. Nec tamen ultra quartum regem tunc

is honos mansit apud hanc gentem. Nam post alterum Boleslaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, principes Polonorum regio nomine abstinnerunt. Deinde verò anno Christi 1295. reuocatum & renouatum id in Premislo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunque liberis liberi populi suffragis delatum, cum antea Poloni externum principem non habuissent: Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quàm ex ea, quæ a Piasto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua successione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniae progenies. Non hereditario tamen, sed electionis iure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adstrictus, infinitam non modo omnium rerum, sed etiam vitæ necisque omnium potestatem habens. Post susceptam verò publicè religionem Christianam, tempera re ea cæpit primū pijs monitis atq; doctrina episcoporum & sacerdotū (quibus nūc præclara scilicet refertur gratia, tūc permagna erat eorū dignatio & auctoritas) ac ceterorū Christianorū populorū

Hist. lib.

Regni re-
sumptio.
Hist. lib. 11.Hist. lib. 14
& 15.Principis
potestas.

Regiæ po-
tatis fi-
nes.

imitatione & moribus. Deinde verò bellatricis
nobilitatis meritis & obsequijs : fortassis autem
& contentionibus multa de suo iure remittenti-
bus & indulgentibus equestri ordini regibus &
principibus. Nunc sanè angustis finibus regia
potestas in sacrum & equestrem ordinem, &
utrique subiectos homines atque bona, circum-
scripta est: Ac in sacerdotes quidem iam inde ab
initio suscepta religionis Christiana rex nihil
prorsus iuris habet: De equitis verò capite &
fama, non nisi in comitijs cum Senatu iudicat,
certis aliquot causis exceptis: Senatu autem in-
consulto neque bellum cuiquam facit, neque fœ-
dus publicè cum quoquam icit; neque tributa,
vectigalia, ac telonia noua instituit, neque alie-
nat quicquam de bonis regni, neque rem ullam
maiores ad rem publ. pertinentem statuit, aut
facit. Porro leges nouas condere, pecuniam ex-
tra ordinem publicè imperare, monetam signa-
re, successorem sibi designare, ne cum Senatu qui-
dem potest absque consensu ceteræ nobilitatis,
siue equestris & militaris ordinis: De quo ferè
magistratus etiam publici & Senatores legun-
tur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemo-
dum

dum summare republ. Itaque nunc regnum & res-
 publ. Polonorum à veteri Lacedemoniorum,
 vel huius temporis Venetorum republ. ratione
 non multum differt. Ius creandi regis penes Se-<sup>Regis ele-
ctio.</sup>
 natum est, de quo paulò post dicemus. Atque id
 etiam equester ordo sibi vendicare cœpit, ita ut
 tum demum in eorum ratum sit senatus iudicium, si
 assentiatur cetera nobilitas. Non temerè tamen
 disceditur à stirpe regia mascula, si qua extat. A
 nouo rege iusiurandum exigitur in hanc senten-<sup>Iusiuran-
dum regis.</sup>
 tiam, Quod secundum leges & instituta maio-
 rum regnaturus sit, & suum cuique ordini &
 homini ius priuilegiumq; & beneficium, à prio-
 ribus regibus collatum, saluum conseruaturus,
 neque de regni finibus & bonis quicquam dimi-
 nuturus, quin amissa etiam ab alijs pro virili
 sua recuperaturus. Vicissim autem senatus om-
 nis in verba eius iurat. Inauguratur autem (si
 tamen hoc verbo uti fas est) olim quidē in Gnes-^{Coronatio}
 nensi, nunc verò in Cracouiensi basilica ritu so-
 lenni Christianorum ab Archiepiscopo Gnes-
 nensi sacris operante, ac duobus proximis epis-
 copis: unctusque inter scapulas sacro oleo ante
 aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eu-

charistiam venerabundus accipit, & corona au-
 rea redimitus, accepto in dextram sceptro, & in
 leuam pomo aureis, in editiore solio ex tempore
 p̄parato collocatur, omnibusq; ritè peractis co-
 ronatus in regiã reducitur. Postridie p̄pa itidẽ
 solenni coronatus in forũ urbis equo vehitur, se-
 natoribus equestribus, episcopis quidem ponẽ se-
 quentibus, profanis verò antecedentibus longo
 ordine. E quibus tres primores pomũ, sceptrum,
 & strictum gladium proximè ei præferunt. Ibi
 erectum ex tempore tabulatum sublime cum ijs
 pedester conscendit, & in editiori solio collocatur.
 Seditẽ senatus paulò inferior ordine circũsistet.
 Deindẽ assurgens ille, versus quatuor mundi
 partes gladium vibrat, rursusq; residens, eius
 contactu siue leni ictu inter scapulas cuiusq; no-
 biles & equites auratos creat: quod perinde est,
 ac si baltheo militari donet. Urbani autẽ & oppi-
 dani magistratus in verba noui regis iurant. In-
 de ritè peractis omnibus, in arcẽ cũ eadẽ pompa
 reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo
 diuersa est reginae inauguratio: qua fit præsentẽ,
 deducẽtẽ, & postulante pro ea rege. Deducit autẽ
 eã coronatã etiã ad forum rex ipse quoq; corona-
 tus

Regine co-
 ronatio.

tus cum simili pompa. Sed non iuratur in verba reginæ, nec ei deferitur ulla potestas aut iurisdictionis. Vectigalia principis.
 Vcctigalia principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quàm nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitij Poradline siue rastrale tributū.
 quotānis tributum poradline, quod nos rastrale dicere possumus (Regale etiā vocatur) in iugerum, seu laneum & mansum, ut vulgò vocant, duodenos grossos, & quidem latos siue Pragenses. Grossi Pragenses siue lati.
 qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quàm nunc est. Pensitabant & alias quasdam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, auenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo agricolæ, sed & oppidani. Quin & equites siue milites non penitus immunes erant. Et iumenta autem hi ei, quacumq; iter faciebat, alij secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus eius alere necesse habebant. Nemo namque quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant libera ab huiusmodi oneribus ac tributis. Quorum appellationes videre licet in

Pensionū
piscarum
nomina.

Princeps
Poloniam
obibat.

vetustis principum diplomatis: Nempe prZe-
vuod, porvuos, stroza, stan, porvuoloue, targoue,
Croua, podvuody, Voginia, Narzas, sep, pod-
vuorouue, Opolia. Libera autem principi erant
ubique piscationes atque venationes: Alijs non
erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque
peculiari principis indulgentia. Multæ quoque
malefsciorum principi dependebantur. Qua
cum ita essent, cumque permagna esset rerum
omnium ad victum pertinentium vilitas, &
necdum maritima cum externis populis com-
mercia extitissent, aut vulgata essent, non di-
strahebantur fruges, & alij fructus pradiorum
principis, quæq; ex pensionibus in cellam eius
comportata erant, neque ad vnum aliquem to-
tius regni locum (quod non sine graui agrestium
pressura futurum erat) conuehebantur: sed in
prefecturis asseruabantur. Cumq; ad officium
principis pertinere existimaretur, non desidem
& uni alicui loco affixum herere, sed obire omne
regnum, & fines eius tueri, & omnium visibus se
se exponere, querimonias afflictorum audire, ius
dicere, tenuiores à potentiorum iniuriis vindi-
care, quoquo is venerat cum equitatu & comi-
tatu

tatu suo aulico, eius praefectura fructibus & pro-
 uentibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset,
 opus ve esset, siue quoad horrea cellaque suffice-
 rent, seu denique descriptis cuique praefecto pro-
 ratione perfecturae, & prouentuum certis tem-
 porum spacijs. Atque hoc illud est, quod scripto-
 res quidam externi rerum Polonicarum impe-
 riti ante nostram memoriam in eam partem ac-
 ceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polo-
 nus egestatis causa regnum suum obire perpe-
 tuò necesse habeat, quo à suis hominibus quasi
 precario sustentetur. Ceterum postea cum prin-
 cipes vel certo se loco continere, vel bellis disten-
 ti peregrè diutius abesse cœpissent, dicti trahi cœpe-
 re fructus pradiorum, qui praefectorum cum sua
 cuiusque familia moderatis vsibus superessent.
 Remissa sunt deinde principum beneficentia sa-
 cro & equestri ordini, & utriusque adscripti-
 tijs & subditis pleraque omnes pensiones & one-
 ra. Nunc sanè equestris & ecclesiastici ordinis
 homines nihil regi pensitare necesse habent. Ac
 ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscrip-
 titi, prater binos grossos vernaculos de manso,
 siue laneo (qui idem sunt) pagano, & eo quidem

Error quor-
 randam
 scriptorū

Vedigaliū
 imminu-
 tio.

Cinetones.

Rastrale si-
 ue regale
 tributum.

Operæ sub
ditorum
sacerdotum
hium & e
questrium.

Stationes.

Metalla.

solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemq; suburbanis & scultetorum (de quibus post attingemus) agri ab ea quoque pensione immunes sunt, Ne subserviunt quidem principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, præterquam ad arces tempore belli reficiendas, atque etiã novas, si id è senatusconsulto fiat, cõdendas. Non ita pridem abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ Stationes vulgò dicuntur, regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptitij quoq; ipsorum ad colendos principia-gros, subuectiones, & pensiones quasdã frumentarias reuocantur, quo præfectorum regionum præsidio tutiores sint ab iniurijs improborum. His autem exceptis, soli præfecturarũ adscriptitij in suis quiq; præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando rem familiarem principis sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiã è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: Quarum impensa deducta, reliquum cedit principi. Omnium verò metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinae. Sed

Sed habet in iis equester ordo hanc prerogatiuā, ^{Nobilitatis prerogatiua in salibus aliquanto minoris emat salem, quā ceteri homines.} Et teloniis quoque mercium ^{Telonia.} & veterum ^{Telonium vetus & nouum.} prouenit vectigal principi. Ceterorum hominum nemo ius ullum habet instituendi & exigendi telonii, prater peculiarem regis indulgentiam: idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Ceterum naulum à traiectu fluminum in suo cuique solo instituere licet. Duplex autem est telonium: ^{Telonium vetus & nouum.} Ac vetus quidem exile est, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negociantur. Nouum verò maius aliquanto, quod bouum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, cere, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur nomine pensitatur. Vtriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturâ quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boues emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi eius nati sint. Publicè quoque ciui-

tates nonnulla habent immunitatem veteris te-
lonij. De nouo fuit superiori tempore controuer-
sia inter equestrem ordinem atque regem. Hac
igitur nunc sunt perpetua principis vectigalia:
Que distrahere, aut addicere cuiquam iure he-
reditario rex, Alexandri regis lege prohibetur.

*Alienatio-
nes regi in-
terdictæ.
Alexandri
R. statutu.*

Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos
acerbius reuocata, multos conturbauit, & non
exiguos motus excitauit: qui nondum prorsus
sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, ni-
si forte à Iudæis, regi pensitatur. Ex his autem

*Impensæ
principis.*

vectigalibus is cum domestica familia sua sese
sustentat: inde comitatus suo aulico stipendia
præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes
filiarum, arcum præsidia, & sartatecta, via-
rum publicarum refectiones, machinas & appa-
ratus bellorum, præmia bene merentium de se
ac de republ. & in alios usus impendit: Inde &
senatoribus ferè, ac magistratibus publicis, &
nonnullis sacerdotijs certi ac perpetui redditus
antiquitus constituti sunt, partim pietate & be-
nescentia principum attributi, partim accepto
in usus necessarios precio venditi. Et hæcenus
quidem de principe siue rege ac vectigalibus e-
ius.

ius. Iam de legibus. Legum scriptarū nullus fuit Leges Po-
lonorum.
usus apud Polonos vetustioribus temporibus:

*Nec ulla extant antiquiores ijs, quas Cazmi-
rus magnus rex condidit: Quæ sanè paucula
sunt. Nec multa ijs à successoribus eius adiectæ
sunt. Extremis demum ferè temporibus Sigis-
mundi senioris, & regnante filio eius Sigismun-
do Augusto magis ac magis exarsit, & longius
progressus est pruritus & libido nouarum legum
condendarum, & antiquiorum mutandarum.*

*Quo fit, ut hæ propemodum exoleant, nouæ
autem vix, aut ne vix quidem inoleant: sed v-
træque, hæ quidem nouitate, illæ verò vetusta-
te sua in contemptum vulgò veniant, maxima
reipublicæ perniciæ. Earum autem condenda-
rum potestas est simul penes regem, senatum, &
nuncios nobilitatis nec nisi in comitijs. Statuta
regni vocantur. Priscis temporibus viua lex e-
rat Rex siue princeps: Qui cum vnus in tam
amplo regno omnia neque præstare, neque pro-
uidere, ac ne iudiciorum quidem difficultates re-
ctè explicare posse videretur, & lubricus autem
procliuisq; ad tyrannidem gradus in summa po-
testate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores siue*

Consiliarij
siue Senatores regni

Consilarii, qui & consilia actionesq; eius ad salutem reipubl. & iudicia ad iustitiæ & equitatis trutinam dirigerent, & monitis consiliisq; salubribus, quasi viuis quibusdã legibus pro re nata cum animum eius informarent, tum potestatem modificarentur. Hic est Senatus Regius, multò amplior modo, quam olim, certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi iurati ad hoc collegium, & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus, quoad viuit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus, Archiepiscopi duo, septem episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnësis in maiore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi verò, Cracouiensis in minore, Posnaniensis in maiore Polonia. VVladislauiensis in Cuiavia & Pomerania, qui tamen iam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masovia, In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camernecensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo seruant in

Senatorū
genera &
numerus.

Archiepil-
copi.

Epilcopi.

Senatorū
numerus
& ordo re-
centior ad
calcem o-
peris adseri-
ptus est.

in senatu, dicendaq; sententia, & in publicis celebratibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Russici & Graci schismatici episcopi in Russia, quos ipsi Russi Vladicas vocant, nimirum Leopoliensis, Premislensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & alijs Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiouienſi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni suum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latius paterent verſus occidentem solem fines Poloniæ, Vratislaviensis quoque & Lubussensis episcopi, & Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in prouincia Gnesnensi censentur. Et nostra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nunc Camenensis episcopatus in ducum Pomerania, Lubussensis in Marchionum Brandeburgensium faucibus, Vratislaviensis in regum Boëmiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracouiensis & Posnaniensis, alternis

Russorum
Episcopi.

Palatini.

vicibus inter se priora & posteriora habentes
 loca & suffragia: Deinde Sendomiriensis, Calis-
 siensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, Vv-
 ladislauiensis, siue Iuni-vladislauien. Leopoli-
 ensis siue Russia, Podolia, Lublinensis, Belsensis,
 Plocensis, Masouia, & Rauensis, Castellani.
 Cracouiensis, Voiniciensis, Sandecensis, & Bie-
 censis in satrapia siue Palatinatu Cracouiensi:
 Posnaniensis, Medirecensis, Rogosnensis, Sre-
 mensis, Pramentensis, Criuiniensis, & Santocen-
 sis in Posnaniensi, Sendomiriensis, Visliciensis,
 Radomiensis, Zauichostensis, Zarnouiensis,
 Malogostensis, Polanecensis, Cechouiensis in
 Sendomiriensi: Calisiensis, Gnesnensis, Lan-
 densis, Naclensis, Biechouiensis, Camenensis
 in Calisiensi, Siradiensis, Rospirensis, Spicimi-
 riensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi:
 Lenciciensis, BreZinensis, Ino-vulodensis, & Co-
 nariensis alius in Lenciciensi: In Brestensi, Bre-
 stensis, Crusuiciensis & Coualiensis: In Iuni-vu-
 ladislauensi, Iuni-vladislauiensis, Bydgostien-
 sis, & Conariensis item alius, itemq; Dobrinen-
 sis, Ripinensis, & Slonensis in terra Dobrinen-
 si: In Russia, Leopoliensis, Præmislensis, Hali-
 ciensis,

ciensis, Sanocensis, & Chelmenſis: In Podolia
 unicus Camenecensis: In Lublinenſi item Lub-
 linenſis: In Beſenſi Beſenſis: In Plocenſi Plocen-
 ſis, Racianſis & Siepercensis: In Maſovia
 Cynnenſis, Viſnienſis, Varſaviensis, Viſſegra-
 denſis, Zacrociſienſis, Ciechanoniensis, & Li-
 uenſis: In Raueniſi Raueniſis, Sochacionienſis,
 & Goſtinenſis: In Sileſia unus Oſuencienſis,
 Palatinum ea non habet. Ex his Caſtellanis, qui ^{Caſtella}
 primi in unaquaque ſatrapiamodò à nobis enu- ^{norum or-}
 merati ſunt, cum inter ſe ſervant ordinem, quo ^{do.}
 palatinos recensuimus, excepto Cracoviensi,
 qui ex quodam tempore palatinos omnes loco
 ſuffragioq; anteit. Voinicienſis item & huic pro- ^{Voinicien-}
 ximus Gneſnienſis prerogativa quadam inter ^{& Gneſn en}
 Caſiſienſem & Siradienſem Caſtellanos inter- ^{Caſtella no}
 iecti ſunt. Caterorum hic eſſe legitimus ordo ex- ^{rum loca.}
 iſtimatur, ut Raueniſi, qui ſuperiorum extre-
 mus eſt, proximus ſit Sandecenſis: deinde Me-
 direcenſis, Viſlicienſis, Biecenſis, Rogoſnienſis,
 Radomiensis, Zauchoſtenſis, Landenſis, Sre-
 menſis, Zarnoviensis, Malogoſtenſis, Velu-
 nenſis, Premisliensis, Halicienſis, Sanocensis,
 Chelmenſis, Dobrinenſis, Polanecensis, Præ-
 Q menten-

mentensis, Criuiniensis, Cechouiensis, Naclensis,
 Rospiensis, Biechouiensis, Osuencimensis, Bre-
 Zinensis, Crusuiciensis, Bydgostiensis, Camenen-
 sis, Spicimiriensis, Ino-vulodensis, Coualiensis,
 Santocensis, Sochaciouiensis, Gostinensis, Vi-
 nensis, Varsauiensis, Racianzensis, Siepercensis,
 Visségrodenensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Cie-
 chanouiensis, Linensis, Slonensis: extremitres
 Conarienses: In quibus primum locum is, qui est
 in Siradiensi satrapia, medium qui in Len-
 ciciensi, ultimum qui in Ino-vuladislauiensis, ob-
 tinet. Sunt item in Senatu Magistratus
 quidam & administri principis, quos officiales
 regni vocant: Nempe Marefcallus, siue Mare-
 falcus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Pro-
 cancellarius siue Vicecancellarius, ac thesaura-
 rius. Est etiam unus de magistratibus aulicis,
 seu curie principis, Marefalcus curie: Putatur
 etiam duo praefecti seu Capitanei, nempe maioris
 Polonia, & Craconiensis ad cōsiliū pertinere. Sed
 perraro vsu venit, ut ij nō aliquo alio honore Se-
 natorio praediti sint. Horū autē omniū magistra-
 tuum loca & suffragia in consilio sunt secūdu Ca-
 stellanos eo, quo hic à nobis cōscripti sunt, ordine.

Magistra-
 tus perti-
 nentes ad
 consilium
 publicum.

Nisi

MART. CROM. LIBER II. III

Nisi si quo alio eminentiori honore ij cohonestentur: Quod sit plerunque. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius siue regni, sex & nonaginta consiliarijs constans: Quorum alij vocantur maiores, alij minores consilarii. Sunt autem maiores, Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarij aliquot satrapiarum Castellani usq; ad Siradiensem fortassis: Cateri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consilijs secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consilarij. Verum de his & omni republ. Prussica separatim posterius persequemur. Accessere nuper (posteaquam hæc nos conscripsimus) & Lithuanici cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adiecit. Eos quoque alii loco reservabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipsi iurati in Senatum, sed ut auditores modo, & quasi seminarium quoddam sententiarum: Neque locum habent in consessu consiliorum, neque dictionem sententia. Ex his autem unus primi siue maioris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulò post: Confiliariorum numerus. Diuisio.

Secretarij.

Referenda

Confilij
conuocan-
di ratio.

Senatorū
communi-
officia.

Duo referendarij siue supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarij aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostij causa, idque in suo tantum quisque territorio. Iam & Senatorum, primariorum praesertim, filios adolescentes admitti in Senatum non inusitatum est. Quanquam solent & ij sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consilijs. Conuocantur autem Senatores à principe ad consilium, praesentes quidem quoties opus est: qui verò longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicuius gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum eius, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba principis iuraturus sit. Cum ijs verò, qui adsunt, princeps pro re nata consultat. Nisi fortè res grauior ac difficilior incidat, quae plurimum consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitijs. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, maiores praesertim. Atque hac de genere, numero, ordine & officio senatorum siue consiliariorum regni suffecerint, si unum illud addiderimus, quòd subseruiunt ij
quosq;

quoque principi & reipubl. quoties opus est, domi quidem in iudiciis cum aliis, tum recuperationis, quas commissiones vulgò vocamus, foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publicè cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus & honoribus praediti sint, habent etiam præter commune senatorum munus, curamq; totius reipubl. peculiaris officia pro diuersitate magistratuum siue honorum attributa. Ac Archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum ii peculiare habent in Polonia, præ ceteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Max. legatione fungitur, & legatus nationis sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliore habet iurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quòd est antiquo gentis instituto, & prærogativa primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, conuocandi senatum, senatusq; consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno vacante. Palatini munera sunt,

Archiepiscopus Gnesnensis legatus nationis.

Primas.

Palatini officium.

Voieuoda.

esse ductorem copiarum suæ satrapie in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, ut Voieuoda dicatur, quasi dux belli, siue copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen honosq; comitum palatinorum. Porro in pace palatini est, in sua cuiusque satrapia conuentus nobilitatis instituire, iisque, & iudiciis præsidere: preciarebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudeorum quoq; patrocinium & iudicia ad palatinum pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides nobilitatis sub suo quisque palatino. Appellantur autem Castellani etiam vernacula lingua mutuato à latinis vocabulo, à castellis siue oppidis, eorumq; territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quod dominatum, iurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cuius modo fecimus mentionem: plerique etiã certos redditus anniuersarios. Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, ut Voiniciensis, vel Sremensis, vel
alius

Castellani
officium
& nomen.

alius cuiuspiam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam persape nomine vernaculo domini, loci appellatione in ki vel ski syllabam deflexa, verbi gratia, pan Posnanski, pan Ploski. Solus autem Craconiensis Castellanus, prater nomen Castellani Craconiensis prerogativa. & reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is honorem habet, absque ullo prorsus munere, prater commune Senatorium. Tam Palatinum autem, quam Castellatum lege esse De Palatinis & Castellanis lex. non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum, seu bona terrestria. Vocanturque ii utrique vulgò communis vocabulo dignitarii, quasi dignitate & honore Dignitarii. pradi, addito ferè satrapie, seu terræ nomine. Magistratus verò siue officiales regni ab officiis Officiales siue magistratus regni. & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur ad uniuersam rem publ. pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina superius iam indicauimus: Quibus singulis REGNI nomen adiungitur, ut, verbi gratia, Marescalcus, & Cellarius regni dicatur, eodemque modo ceteri. Officia verò singulorum hæc sunt. Marescalcus quidè magister est aulae regie, & administrator regni officia. Marescalci regni officia.

consilii publici, penes quem ius est conuocandi senatum iussu regis, vel primatis, prestandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicenda sententię, legatos externos introducendi, eiciendi e consilio eos, qui ad id non pertinent, pronunciandi decreta regia in causis infamia & capitalibus, promulgandi ad populum senatusconsulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in priuatis principis cœnaculis & habitaculis, animaduertendi in delicta, quę in loco & oppido domicilii sunt hospitii regi, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diuersoria distribuendi, & imponendi rebus venalibus precia: unde etiam vectigal seu tributum forale ipsi prouenit. Marescalci etiam est in aulicum regis comitatum & ad ministros mensę regia, aliorumq; munerum aulicorum (profanos praesertim) iurisdictio, censura, & animaduersio: eoque gestat is in publicis conuentibus, & regi in propatulum prodeunti praefert erectum sceptrum ligneum, siue baculum. Cancellarius & Vice-

cancella-

cancellarius, nominibus & loco distincti, sed potestate & munere exaquali, diplomatibus, editis, mandatis, epistolis, & alijs scripturis regijs conscribendis atque signandis, quaque ad eum mittuntur accipiendis, & legendis praesunt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem maius, Vicecancellarius verò minus. *Authoritas eorum eo usque patet, ut multa inconsulto principe signare: quae verò contra leges esse videntur, iubenti illi negare possint.* Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet in senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaq; & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ij cognitores privatarum querimoniarum, & prouocationum ab urbanis & oppidanis, praefectorumque iudicijs, ad regium tribunal deuolutarum: Secretarijs, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremonijsq; ecclesiasticis moderantur: is praesertim, qui est de sacro ordine. Lege enim, quamuis non antiqua, alterutrum ex ijs sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soli ferè sacerdotes eo munere fungere-

Cancellarij
& Vicecancellarij officia.

rentur. Sunt autem ij in proxima expectatione
honorum sui uterque ordinis. Sed neque sacer-
doticum episcopa, exceptis Præmisliensi, Cul-
mensi, Chelmensi, & Camenecensi, neque profa-
no siue seculari cum ullo palatinatu vel Castel-
lania retinere munus hoc licet, præter peculiari
indulgentiam, aut conniventiam: Est autem ex-
sitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius
propter loci & sententiæ dicendæ prerogativam.
Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum.
Est enim promus & condus thesauri regis, sym-
bolorum siue insignium regni, quæ sunt, corona,
pomum, sceptrum, & gladius, suppellectilis &
redituum regionum, scripturarumq; & monu-
mentorum publicorum: author & moderator
quorumvis questorum, curatorum, atq; dispen-
satorum principis, & rationum reddendarum
exactor, monetariæ officinæ magister, stipendi-
orum tam militarium, quàm aulicorum solu-
tor: reddenda principi rationi obnoxius. De Ma-
rescalco curia, & præfectis, referendarijs, & se-
cretarijs dicemus postea. Numerantur etiam
inter Magistratus & officiales regni, duo duces
exercitus: quorum alter generalis & supremus exerci-

Thesaura-
rij officiū.
Regni
symbola.

Duces ex-
ercitus siue
capitanei.

exercituum regni capitaneus, alter campiductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum principem, & vicarius principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugna & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, precia rebus venalibus imponit, ponderibusq; & mensuris earum modum statuit, & in deliquentes animaduertit. Campestris verò, huius est quasi Vicarius à principe datus, excubiarum potissimum explorationumq; curam gerit, & mercenarijs militibus, illo praesertim altero absente, praest. Neuter tamē in senatu locum habet: Quin temporarij esse perhibentur, neq; inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longè minus autē alij quidā, qui & ipsi nostra ferè memoria p magistratibus regni haberi & appellari cœpere. Neq; tamē in Senatu locum habent, neq; functionē ullā ad vniuersum regnū pertinentē: Ii verò sunt, gladifer, pocillator siue pincerna, structor mensæ, quē incisorem vocant, dapifer, subdapifer, magister culina, qui dapibus apparandis & cocis regis praest. Et certè aut iudem sunt terrestres Cracouiensis satrapæ,

Magistratus quidā alij.

Officiales
seu magi-
stratus ter-
restres.

aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaque no-
quoque de sententia peritiorum inter terrestres
honores & magistratus eorum officia exponi-
mus. Dicuntur autem terrestres honores &
magistratus, qui non uniuersiregni, sed terra-
rum atque satrapiarum sunt peculiare. Officia
terrestria vulgo appellantur: & his qui praediti
sunt, officiales terrestres. Sunt autem ii Succa-
merarius, Capitaneus, gladifer, vexillifer, pin-
cerna, subpincerna, incisor, subdapifer, dapifer,
tribunus, iudex, subiudex, notarius, thesaurar-
ius, venator, agaso siue equorum curator. Ha-
bent q³ certas suas functiones siue curationes an-
tiquitus in sua quisque satrapia siue tractu, ac
terra, ut vulgo loquuntur: quarum qualibet or-
lim, discerpto in multos dominatus regno suum
ducem habuit. Eius autem hi fuerunt admini-
stri peculiare. Nunc magna pars solum nomen
nudumq³ honorem retinent. Quales sunt gladi-
feri, pincerna, subpincerna, incisores, dapiferi,
subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quod in extra-
ordinariis iudiciis, quas commissiones vocant,
regis mandatis subseruiunt, & in colloquiis as-
sident. Tamen si etiam nunc ii peculiaribus suis
mune-

muneribus fungi rectè posse existimantur in suo
 quisque tractu, à quo denominationem habet,
 quoties eum princeps adit: Nempe ut gladiifer Gladiifer.
 Posnaniensis in Posnaniensi satrapia gladium
 ipsi præferat in solenni pompa: pincerna pocu- Pincerna.
 lum administret: incisor siue structor mensam Incisor siue structor
 apponat: dapifer dapes inferat: subdapifer da- Dapifer.
 piferum cum sceptro seu baculo præcedat, sub- Subdapifer
 pincerna potus curam gerat, thesaurarius con- Suppincerna.
 dus ac promus pecunie sit ac suppellectilis eius. Thesaurarius.
 Ceteri sanè funguntur etiam nunc ferè suis mu-
 neribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum Vexillifer.
 præfert exercitui sue satrapie: Tribunus custos Tribunus.
 est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Ita
 que vacationem habet militiæ: Venator vena- Venator.
 tionibus & sylvis præest: Agasoequitio siue ar- Agaso.
 mento equorum: Iudex causis & controuersis Iudex.
 priuatis nobilitatis disceptandis & indicandis
 præsidet unà cum subiudice: qui eius est socius, Subiudex.
 non vicarius, loco tantum inferior. Notarius Notarius
 scriba est & actuarius iudicii: Sed habet ipse siue scriba.
 quoque in iudiciis ius dicende sententiæ, consuetu-
 dine magis, quàm legum præscripto. Cæterum
 Succamerarius (ut eius partes postremò loco Succame-
rarius.

explicemus, licet honore omnibus his antea
olim fortassis praefuit cubiculo & cubicularius
principis in sua quisq; terra: Nunc regendis mo-
do finibus agrorum ac bonorum terrestrium pra-
est: Quem itidem atque iudicem, subiudicem, &
notarium iuratum esse oportet. Habetq; is ad
munus obeundum vicarios, & ipsos iuratos in

Camerarii. singulis territoriis singulos, qui camerarii vo-
cantur, siue cubicularii, propterea fortassis, quod
antiquitus ministri cubiculi principis ad id mu-
nus legabatur a succamerario. Nunc is eos sibi le-
git arbitratus suo ex equestri ordine eiusdem ter-
ritorii, & iureiurando adigit, mutatq; quoties
vult. Cracouiensis Succamerarius praeter
ea prerogativa praeditus est, ut salinarum eius
ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitani-
orum officia statim exponemus. Ceterum hi, de qui-
bus modo egimus, non omnes in omnibus satrapia-

Officiales
Cracouiē.
satrapiae.

Posnaniē.

is sunt, neque in singulis singuli. Et Cracouiē-
sis quidem satrapia succamerarium, gladiferum
dapiferum, tribunum, iudicem, subiudicem &
notarium habet singulos: Posnaniensis ceteros
quidem habet itidem singulos, Succamerarios
verò, iudices, subiudices, & notarios binos. Ha-

bet enim hosce terra Vvschouensis peculiares,
 qua à Polonia quodā tempore seiuncta fuit. Sen- Sendomi-
 domiriensis satrapia ceteros quidem & ipsa sin- rensis.
 gulos habet, prater tribunum, quem etiā Prisso-
 uienſe territorium nō ita pridem ſuum habere
 cœpit. Califfienſis item eosdem omnes habet sin- Califfien.
 gulos. Siradienſis ſtructure & ſubdapifero caret: Siradien.
 gladiferū, pincernā, dapiferum, habet ſingulos:
 ſuccamerarios, vexilliferos, iudices, & notarios
 binos. Habet enim hos Velunense territorium
 ſuos, ex quo tempore auulſum fuit à Polonia, ſi-
 cut arbitror. Tribuni item duo ſunt in eadem
 ſatrapia, Maior & minor. Lencicienſis gladife- Lencicien.
 rum, ſtructurem, & ſubdapiferum nō habet, ca-
 teros habet ſingulos. Itemq; Breſtenſis. In ovula- Breſtenſis,
 diſlanienſis verò gladiferum unum habet, ſtru- Iuovla-
 ctorem & ſubdapiferum nullum: Reliquos om- diſlcuicn.
 nes binos. Habet enim Dobrinenſis terra peculia-
 rem ſuccamerariū, vexilliferū, pincernā, dapi-
 ferū, tribunū, iudicem, ſubiudicem, & notariū.
 Ruſſia quinos habet ſuccamerarios, vexilliferos, Ruſſicæ.
 pincernas, dapiferos, tribunos, iudices, ſubiudi-
 ces, & notarios: Nēpe Leopoliēſem, Præmiſliē-
 ſem, Sanocēſē, Halicienſē & Chelmēſē: gladife-
 rum,

- Podolicæ. rum, structorem, & subdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos vero à singulis, exceptis tribunis, quos duos habet.
- Lublinen. Camenecensem atq; Trebovuliensem. Lublinensis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipsa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum singulos, ceteros binos. Lublincouienſe enim territorium peculiares habet succamerarium, tribunum, iudicem, subiudicem, & notarium. Belsensis succamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, iudicem, subiudicem, & notarium habet singulos, ceteros non habet. Plocēſis succamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum singulos, iudicem vero & subiudicem notarios binos (Habet enim hoc Lublincouenſe territorium ſuos) Structore ac subdapifero ea satrapia caret: Rauensis vero structore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis distinctos, videlicet Rauensem, Goſtinenſem, & Sechacionienſem. Maſovia iudices habet undecim totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem, Viſſnenſem, Varſauienſem, Nurenſem, Viſſegrodensem, Zacrocimensem, Ciechanouienſem, Lomienſem.

Lomzensensem, Ostrolencensem siue Zembrouien-
 sem, Rożanensem, & Liuensem: Subiudices &
 notarios totidem: Succamerarios uno minus:
 Zembrouiense enim territorium eo caret: Pin-
 cernas atque dapiferos octonos. Rożanense enim
 & Liuense, atque item Zembrouiense territoria
 hos non habent: Vexilliferum ne Lomzen-
 se quidem: Subdapiferum autem neque hac ipsa, neque
 Nurense, neque Vissegrodense: Porro subpincer-
 nas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos
 habet Masouia, nempe quinque: Subpincernam
 item Rauensis satrapia habet: Brestensis: verò
 thesaurarium: Ceteræ omnes neutrum: Magi-
 strum culinæ nulla præter Cracouiensem, si-
 mo non regni is est. Agasonem nulla, præter Rus-
 siam: Venatores sola Cracouiensis, Posnaniensis,
 Siradiensis atque Lenciciensis singulos: Sendo-
 miriensis verò & Masouitica binos Hæc qui-
 dem Viñnen. & Lomzensensem: Illa verò Sendo-
 miriensensem & Radomiensem. Habent & Osui-
 encimensis & Zatoriensis terræ suos iudices sin-
 gulos: Habet etiam Seueriensis ab episcopo. Cæ-
 terorum terrestrium magistratuum nullum
 habet Silesia, præfectis siue capitaneis exceptis:

Capitanei
 siue præfec-
 ti.

De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem
 praefectum rectè dixerimus addito nomine ar-
 cis, cui praest, custos est ac defensor nō solum ar-
 cis regie, verum etiam pacis atq; tranquillitatis
 publica in sua quisq; praefectura, quam à vi-
 tam debet praestare & vindicare, & furibus la-
 tronibusq; repurgare. Itaq; iurisdictionem coer-
 citionemq; habet latè patentem, non modo in agri-
 stes & oppidanos, verum etiā in equestribus ordinibus
 homines: Quade re accuratius suo loco tracta-
 bimus. Adhuc omnium aliorum iudicium, eccle-
 siasticorum iuxta ac profanorum sententias ad
 extremum executioni mandat, si executores alij
 nolint, vel nō proficiāt. Gerit etiā curā cōmodo-
 rum & reddituum principis, qui ex re familiari
 ac sensibus & pensionibus oppidanorum & agri-
 stium proueniunt. Et omnino arces, & villa, seu
 rustica pradia cum suis sartis tectis, & oppida-
 pagiq; principis in ditione praefectorum sunt. So-
 lus omnium Cracouiensis praefectus licet amplissi-
 simā iurisdictionem habeat, tamen sartorum re-
 ctorum arcis, & reddituum principis curā non
 habet. Est enim magnus procurator eius arcis,
 qui utrunq; hoc onus sustinet. Nā Posnaniensis
 praefe-

Cracouiē.
 praefecti
 priuilegiū

Magnus
 procurator
 arcis Cra-
 couiensis.

praefectus licet maiores etiā prerogativas & iurisdictionem in tota maiore Polonia obtineat, <sup>Maiores
Poloniae
generales
Capitaneus.</sup> atq; ob id generalis maioris Poloniae capitaneus vocitetur, curat tamen sartatecta arcis Posnaniensis duntaxat, & redditus regios eiusdem territorij. Cetera enim territoria iurisdictioni eius subiecta, habent ferè suos curatores, quos etiā minus pprie praefectos appellamus: de quibus post agemus. Oportet autem praefectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa praefectura, ^{De praefectoris legibus.} cui praeficitur, habentem. Neq; externo autem, neq; regio vel ducali genere orto conferri praefecturam fas est. Nec duas cuiq; habere licet: Ac ne unam quidem, primariam duntaxat & iurisdictione praeditam, cum primaria Castellania vel Palatinatu eiusdem satrapiae, Posnaniensi & Cracoviensi exceptis: In quibus nō idem ius est. Ne Silesiae quidem cadunt sub hac legem. Habet praefectus quilibet suum vicarium, quem Vicecapitaneum ^{Vicecapitaneus.} vel burgrabium vulgò vocant: Nos subpraefectum fortassis non ineptè dixerimus, penes quem est vicaria praefecturae totius potestas, & rerum iudicarum executio. Habet & alterū administrum statutorum, ac certis temporibus peragi

Iudex ca-
strensis.

Notarius
castrensis.

Præfectura
totius Po-
loniæ.

solitorum iudiciorum, quem iudicem castrensem dicunt. Vtrunque arbitratus suo creat & abdicat: Sed utrumque iuratum ut idem, atque ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse, certa quæ bona terrestria in ea ipsa præfectura habere oportet. Nec eundem iudicem & suppræfectum, terrestremve & castrensem iudicem esse fas est. Habet item præfectura quæque actuarium iuratum, quem notarium castrensem nominat. Non sunt autem satrapij, verum arcibus ac territorijs ferè, quæ districtus vocantur distincta præfectura: Nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur. Sunt verò hæc totius Poloniae præfecturæ: In maiore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, Vvrschouense, Calisiense, Gnesnense, Pysdrense, Coninense, Kcinense, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracouiensis, quæ præter primum, alia tria territoria, videlicet Prossouien- se, Xianzensè, & Lelouiense in se continet. Præter eam sunt, Sandecensis & Biecen- sis præfecturæ cum iurisdictione. In Sendomiriensi vero satrapia sunt: Sendomiriensis, Radomiensis (Sten- zicensè quoque territorium dudum complexa.) quod

quod iam peculiarem præfectum habet. Corci-
 nensis, quæ & nouæ ciuitatis dicitur, Chenci-
 nensis, Opocinensis, Pilsnensis. In Lublinensi e-
 iusdem nominis præfectura est, & Luconiensis.
 In Siradiensi Siradiensis, quæ Schadcouiense
 quoque & Radomscense & Petricouienſe terri-
 toria annexa habet: Velunensis item & Ostres-
 fouiensis. In Lenciciensi unica est, tria habens
 territoria, nimirum Lenciciense, Brézinenſe, &
 Orlouense. In Cuiaua Brestensis, Cruſuicien-
 ſe item & Coualiense, & Predecense territoria
 adiuncta habens: Iuniuuladislauiensis cum an-
 nexo Bydgostienſi territorio: & Bobrouunicen-
 ſis, Dobrinense, Ripinense & Lipnense terri-
 toria complexa. In Ruſſia Leopoliensis, Premisli-
 enſis, Sanocensis, Haliciensis, Chelmenſis, &
 Crasnoſtauiensis. In Podolia Camenecensis atq;
 Trebovuliensis. In Belſenſi ſatrapia Belſenſis,
 Buſcensis, Grodlenſis, & Grabenecensis. In Plo-
 cenſi unica cum tribus alijs territorijs, Zauu-
 crenſi, Mlauenſi, Srenenſi ſive & Srenſcenſi. In
 Maſouia Cynrenſis, Viſnensis, Varsauiensis,
 cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſſe-
 grodenſis, Zacrocimenſis, Ciechanouiensis, Lō-
 zenſis,

Præfecturæ
sine iuris-
dictione, si
ue tenuta.

Præfectu-
rarum re-
ditus & ad-
ministra-
tio.

zensis, Rożanensis (in qua est & Macouienſe ter-
ritorium) & Liuenſis. In Rauensi verò ſatrapia
tres præfecturæ ſunt, Rauenſis, Goſtinenſis, & So-
chaciouienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis &
Zatoriſis. Præter hæc præfecturas ſunt & aliæ
de ſuperioribus ſerè detractæ, quæ peculiariter
quamuis minus latine, tenuta, earumq; præfec-
tenuarij vulgò vocantur: qui partim non ha-
bent ſua territoria, partim habent, verum ſine
ulla iuriſdictione in nobilitatem. Nam ea eſt pe-
nes veros præfectos, quibus eę tenuta voluntate
Regia ppter utilitatem, vel aliqua alia de cauſa
detractæ ſunt. Sunt autem ij tenuarij curatores
modo regionum prædiorũ atq; reddituum, & ca-
ſtellorum plebiſq; ſubiectę, nõ diſſimili conditione
magni pcuratoris arcis Cracouiſis. In ijs leges
ex, quæ de præfecturis dudum cõmemoratæ ſunt,
locum nõ habent. Omnium autẽ præfecturarum
reditus partim ex agricultura, & re pecuaria
partim è molis frumentareis & ſyluis, partim è
cenſibus, & penſionibus agreſtium & oppidano-
rum pueniunt, & vel certo pacto præfectis lo-
catur à principe, veleorum fidei cõmittuntur,
ita ut rationibus reddendis obnoxij ſint. Condo-
nantur

natur etiā interdū ob eximia merita. Oppignorari quoq; prefecturas nō inusitatū est, eas praesertim, quae iurisdictione carēt, quaeq; nō sunt primarię cuiusq; satrapiae. Sed ita demū id legitimū est, si rata redituū portio quot ānis de capite deducatur. Quod cū in desuetudinē abiisset superiorem tempore, comitiorum decreto nunc reuocatum est. In his verō prefecturis, quae iurisdictionem habent, si usus rei publ. oppignerationem requirat, etiam assensu senatus comitali opus est. Sola Sendomiriensis privilegio quodam neque oppignerari, neque locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & procures, atque equites locupletiores nonnulli arces & praefectos suos: Sed hoc nomine principi nequaquā obnoxios. Habet arx Cracoviensis peculiariter decem custodes, qui burgrabii, sumpto à Germanis vocabulo, appellantur, sine ulla potestate, praefecti auctoritati obnoxios: Qui pacis iuxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quando opus est, excubias per se, vel per ad ministros suos servant: Habentque militia vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Saline & alia metalla

Sendomiriensis praefectura privilegii. Praefecti alij praeter regios.

Burgrabii Cracovienses.

Zupparij siue salinae.

habent suos curatores & administratos iurato-
 & rationibus reddendis obnoxios. Praest autē sal-
 nis Bochnensibus & Veliscensibus, earūq; admi-
 nistris & operis unus salinator, quem Zuppar-
 um Cracouiensem vocant. Russicis item unus
 quem Russicum appellant. Et est honorata ha-
 utraque curatio. Sed neque in regni, neque in
 curiæ, neque in terrestribus magistratibus nu-
 meratur: Quemadmodum neque telona, seu
 Telonaz. questores teloniorum, neque tributorum atque
 Exactores exactio-
 nū tributorū. nū publicarum exactores. Et ij verō
 utriq; rationibus reddendis obnoxii sunt. Tel-
 lona quidem, si non redemerint telonia: Quo-
 faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum
 terrestrium magistratū conicere libuit, prop-
 terea quod eorum curationes ad praefectorum
 Notarius officia nonnihil accedunt. Scribam quoque
 thesauri. notarium thesauri regii nihil vetat his adicere,
 quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium ad-
 iungit. Est & scriba castrensis, quem etiam no-
 tarium campestem vocant, mercenariorum
 militum conscriptor, & solutor stipendiorum.
 Officia cu- rior. Sunt etiam à terrestribus magistratibus non
 multum diuersa ministeria quaedam in aula
 princi-

principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum
 administrum terrestrium plerorumque, & regni of-
 ficialium (quorum sunt cognomines) quotidia-
 nis ministerijs in aula principis funguntur, si-
 demque suam principi ad suum quisque ministe-
 rium iureiurando obstringunt. Sunt autem ij:
 Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurari-
 us, Succamerarius, Referendarij duo, pincerna,
 structor mensæ, subdapifer, dapifer, magister cu-
 line, & præfectus curruum. Nuper etiam his
 accessere, Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ.
 Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus
 magistratibus & officialibus cognominibus suis
 distinguuntur: Nempe ut Marescalcus curiæ,
 thesaurarius curiæ, atque eodem modo alij dican-
 tur. Nec suo an & Secretarii in hunc ordinem
 referri debeant, licet nullum peculiare certum-
 quæ munus attributum habeant, sed ad nutum
 principis presto sint in obeundis eius nomine le-
 gationibus, in scriptionibus & lectionibus pu-
 blicarum & Regiarum scripturarum, in acci-
 endis ac deducendis ad regem, vel in senatum il-
 lustribus hospitibus & legatis principum, in ex-
 quirendis & referendis sententiis ægrotorum, &

Secretario-
 rum officia

à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro principe locis, factis, & causis controuersis, regionum praesertim hominum & administrorum inter ipsos, velcum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta, & cū dignitate coniuncta ministeria. Numerus corū certus non est. In his eminet vnus, qui appellatur

Primi Secretarij officium.

primus seu maior Secretarius. Is absentiu Cancellaria p̄sidum vicem supplet in aula & comitatu principis. Nec tamen, vt illi, gestat signū regium, sed quoties op^o est, petito ab ipso annulo signatorio tā diplomata publica, quā epistolas ipso praesente signat. Quod si is quoq³ absit, peragit ea quispiā de ceteris Secretarijs, quē princeps iusserit. Habet autē primus quoq³ Secretarius secundū Cancellariū & Vicecancellariū praerogatiuā capeffendi honores publicos & magistratus, qui vacauerint: In arbitrio tamē regio positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Marescalco.

Marescalci curia.

Marescalcus curiae absente Marescalco regni agit omnia, quae illius muneris sunt: A praesente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea, quae sunt maioris momenti peragenda, praesertim cum eo pariter

pariter principerectum sceptrum. *Theſaurarius* item *Theſaurarij* regni *absentis* vices *ge-*
rit, adhibeturque & ipse a *præsente* ad *pleraque*
omnia. *Succamerarius*, est *magister cubiculi*
atque cubiculariorum puerorum, *aliorumque*
domesticorum principis administrorum: *Sub*
cuius potestate est suppellex ad lectum & cubi-
culum principis, cultumq; corporis pertinens.
Ianitoribus quoq; idem præest. Referendarij, sup-
plicum libellorum magistri sunt, & querimoni-
is hominum audiendis, Cancellariq; ut verbo
legis utamur, referendis præsumt. Quinetiam in
litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem
Cancellariæ, eiusq; permissu exponunt regi cum
consilio causas & controuersias litigantium. Nu-
per adeò sententias quoq; rogari cœperunt in re-
gis iudiciis. Sunt autem duo pari potestate, al-
ter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductores
copiarum, magistri stabuli, magistri culinæ, &
præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum
nomina satis ostendunt. Cæterorum munera iam
sunt explicata in terrestribus officiis & curati-
onibus. Eadem enim sunt horum, atque illorum:
Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cui-

Theſaura-
rij curiæ.Succame-
rarij.Referenda-
riorum.

Alia mini-
steria auli-
ca.

Aulici e-
quites.

que satrapia sue terra. Hac autem omnia hono-
rata sunt ministeria: Minus illa, interioris cu-
biculari seruatoris, curatoris lecti, atque dispensa-
toris. Ceterum stipendarii & aulici principise-
quites, Concionatores, & sacrifici, quamuis ho-
noratos sint loco, tamen inter officiales non cen-
sentur: Multò minus stipatores siue satellites,
cubiculariique, & pueri: Sed perpetui sunt ad-
ministri principis, & præsto sunt ipsi iter faci-
enti, & quouis loco manenti. Ac sacrifici quidem
per vices operantur sacris quotidie præse-
nte rege, Canunt etiam festis diebus, benedictionesque
& gratiarum actiones ritu Christiano ad men-
sam eius peragunt. Concionator sacris concioni-
bus fungitur. Aulici verò (sic enim vocantur)
equites equis stipendia merent, præsidii honorifi-
que regii causa, & equestrem eum vel curru-
lem equestres ferè comitantur. Qui equitatus
numerosus est atque splendidus, nobili iuuentu-
te constans. In qua sunt complures magistrati-
bus & officiis non modo aulicis, verum etiam
terrestribus praditi. Ei verò Marescalci mode-
rantur. Cæteri ministri non habent necesse e-
quos alere. Itaque pedestres prodeunt in publi-
cum

cum principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatum est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem principem antecendant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regis, vel oppidatim supeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his stipatores, praesidi causa sunt circum principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed augeat maiestatem principis. Cubicularii & pueri praesto sunt ad quavis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in senatum & ad regem consiliariis, & perferendis quoquo versus, literis, mandatis, edictisque regis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato principis equi subministrantur: Quae subuectiones, & lingua vernacula poduoda vocantur: Cursus publicum latini vocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem antecedunt, stipatores praelongis securibus more peditum Germanorum armati latera eius cingunt, Cubicularii vero cum pueris subsequuntur: Sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerisque episcopis ac secretariis ecclesiastici

Stipatores
sive satelli
tes.

Cubiculari
& pueri.

Cursus pu-
blicus seu-
poduoda.

astici ordinis proxima principi loca honoris can-
 sa concedant: Nisi forte regem regina sequatur.
 Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum
 proceribus antecedunt: Reginam verò longus
 ordo sequitur nobilium matronarū & puellarū.
 Hęc igitur est ratio uniuersa aule & comitatus
 regii. Mitto enim cantores, abaci custodē, map-
 parium, canum venaticorum curatores, dimen-
 sorum distributores, ianitores, tibicines, tubici-
 nes, opifices, & alia viliora ministeria: Que ma-
 gna est turba, & sumptibus principis alitur. Et
 quoniam omnia persequimur: Volumus quidem
 certē: habet etiam regina suum comitatum, ne
 modo puellarum & matronarum, que in gynæ-
 ceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum,
 & aulicorum, & in his peculiares ministros
 siue officiales. In primis magistrum curiæ, qui
 omnibus præest, Reginamque prodeuntem cum
 sceptro antecedit: & magistram curiæ, matro-
 nam gynæceo moderantem: Deinde Cancellari-
 um, vel Secretarium: Cuius sunt munera, lit-
 ras nomine regina conscribere, & signare, & le-
 gere, & cōpellatibus eā responsa dare. Quod qui-
 dem nescio an cū magistro curiæ cōmune habeat.

Viliora mi-
 nisteria.

Reginæ co-
 mitatus.

Magister
 curiæ.
 Magistri
 curiæ.
 Cancellari-
 us siue
 secretarius.

Est autem & hic discrimen inter Cancellarium
 & secretarium, quod hic non gestat signum regi-
 na, sicut illi: sed ab ea, quoties opus est, utendum
 accipit. Habet regina etiam thesaurarium su-
 um, & pincernam suae pocillatorem, & structo-
 rem mensae, & subdapiferum, & dapiferum, &
 culinae ac stabuli magistros singulos: Itemq; dis-
 pensatorem, abaci custodem, mapparium, & iani-
 tores eodem, quo regij sunt honoris discrimine:
 Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à
 rege prebentur. Indidem ipsius quoq; regina mē-
 sa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris,
 & iumenta comparantur. Quod si ea regi super-
 stes sit, vidua de suo, ac de fructibus & redditibus
 eorum bonorum, quae rex ipsi dotis ac donationis
 propter nuptias nomine de amplissimi consilij
 sententia attribuerit, sese cum uniuerso comita-
 tu suo deinceps sustentat. Atque hac de magi-
 stratibus regni, terrestribus, & aulicis nobis
 decursa sunt. De ecclesiasticis magistratibus,
 honoribus, ministerijs & curationibus, quales
 sunt secundum Archiepiscopos & episcopos,
 suffraganeorum, abbatum, prepositorum, De-
 canorum, Archidiaconorum, scholasticorum,

Admini-
stri reginaeEcclesiasti-
ci honores
& magi-
stratus.

cantorum, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus, officialium, commissariorum, ministrorum, priorum, custodum siue guardianorum, pœnitentiariorum, paræcorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæ precium hic nos persequi. Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conuentualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ ceteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rem publ. pertinent, exceptis Archiepiscopis & episcopis, & si quibus fortè præterea peculiariter quadam reipub. munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotij nomine. Maior etiam olim habebatur: id quod è vetustioribus literarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ij episcoporum & Archiepiscoporum potestati & iurisdictioni subiecti sunt, præter, si qui pontificis maximi, cuius eximia potestas est, auctoritate exempti sunt. Plebes urbanae, oppidanæ, vicinæ, & agrestes partim principi pa-

Ecclesiastici
ordinis
dignatio.

Plebs Polona.

rent, partim proceribus & equitibus: partim
certis sacerdotijs attributa sunt. Reguntur au-
tem à suis quæq; dominis, eorumq; prefectis ac
procuratoribus, ex aquo & bono siue ex arbitrio
magis, quàm certis legibus. Quanquam non ca-
rent tamen suo quæq; iure: Quod non est unius
modi, quemadmodum posterius ostendemus.

Præter dominos autem, eorumq; præfectos &
procuratores, habet plebs quæque oppidatim,
vicatim, & pagatim suos magistratus. Ac in

Plebeima-
gistratus.

pagis quidem scultetum, siue aduocatum hære-
ditarium vocant, qui est quasi deductor ac de-
fensor colonia: qui vel ipse per se, vel per vicari-

Scultetus
siue aduo-
catus hæ-
reditarius.

um suum, quem & ipsum aduocatum, seu iudi-
cialem, vocant, cum adiunctis aliquot ex ara-
torum numero scabinis (sic appellantur iudices,
siue assessores iudicij) ius dicit. In ciuitatibus au-

Aduocatus
iudicialis.
Scabini.

tem & oppidis & vicis præter hos, sunt etiam
consules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decu-
riones appellantur: penes quos est ciuitatis cuius-

Consules
siue decu-
riones.

que gubernatio & custodia: in delinquentes ani-
maduersio: publicorum commodorum admini-
stratio, cura que adificiorum & sartorum tecto-
rum publicorum. Inter eos autem unus præsidet

V magister

Magister
cuium.

Magistri
contuber-
niorum.

Aediles.

Magistra-
tuum crea-
dorum ratio.

Episcopo-
rum electio.

Nomina-
tio.

magister cuium, quem vulgò proconsulem vo-
cant, qui eos, quoties opus est, conuocat, & in
consilium adhibet. Nam leuiora sine illis ipse ge-
rit. Consulum non idem est ubiq; numerus. Ha-
bent item singulæ opificû societates & contuber-
nia in qualibet ciuitate & oppido suos magistros,
& his adiunctos aliquot seniores. In maioribus
urbibus sunt etiam adiles unus & alter de nu-
mero decurionum delecti, pecuniae publicae qua-
stores, & sartorum tectorum curatores. In oppi-
dis verò & vicis communiter hæc à decurioni-
bus curantur. Hos magistratus in oppidis præ-
sertim, iuratos esse oportet, p̃ter aduocatos har-
ditarios. Nullos autē cōmunes magistratus pa-
gi inter se, neq; ciuitates habent. Hæc de plebeijs
magistratibus. Creandorum magistratuum, &
honorum mādandorum in Polonia non una est
ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum ca-
nonum à collegijs primariorum sacerdotum, qua
capitula cathedralium ecclesiarum vulgò no-
minant, legebantur. Nunc princeps, umbratili
quadā electione illis relictā, aut ne relictā quidē,
solus arbitratus suo edit episcopum, & pontifici
max. cōmēdat, (quod fiebat etiā à collegijs) vter
autho-

auctoritate approbetur, p̄ficiatur, & ab alijs e-
 piscopis consecratur. Cœperunt autem sic editi si-
 ue nominati indulgentia vel conniuentia quadā
 admitti ad consilia publica, priusq̄ approbentur
 a pontifice: Non item ad functiones sacras, &
 iurisdictionem ecclesiasticam, & administrati-
 onem bonorum. Sed à morte episcopi collegium
 sacrum distributis inter se curationibus bona
 vacantia administrat: Excepta Gnesnensi diœ-
 cesi, quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam
 viuentē Archiepiscopo. Ius autem dicit in ea iu-
 sta ac in alijs diœcesibus vacante sede unus ali-
 quis, quem collegium administratorem tempo-
 rarium renunciauerit. Abbatum & præposito-
 rum eligendorum ius collegia monachorum ha-
 bitenus retinere: Sed iam vix retinent, ab epif-
 copis primū, deinde à regibus etiā labefactatum
 & violatum. Adelectionem quidem certè Regi-
 us assensus, & episcopi auctoritas accedat oportet.
 Ceterum in sodalitiis & conuentibus fra-
 tum mendicantium neutrum horum requiri-
 tur. Ne in inferioribus quidem & quasi vicariis
 locupletiorum monasteriorum curationibus,
 quas ferè p̄posituras vel prioratus vocāt. Præla-

Oecono-
mus Gnes-
nensis.

Admini-
strator.
Sacerdoti-
orum col-
latio.

Abbatum
electio.

Sacerdo
tiorum co
latio.

ti & canonici ecclesiarum cathedralium partim à pontifice max. partim ab ipsarum episcopis alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in unaquaque ecclesia prelatorum, & nonnullorum canonicorum edendorum, siue commendandorum, & ut vulgò loquuntur, presentandorum ius regi concessum est pontificum superiorum indulgentia. Indultum est idem ius etiam priuatis quibusdam, præsertim episcoporum curatoribus, in alijs quibusdam sacerdotijs. In paræcijs verò & alijs minoribus sacerdotiis vsitatum & legitimum est, ut ius edendi sit penes eos, unde profecta est dotatio cuiusque sacerdotii, vel in quorum bonis id, prouentusq; eius siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, diuicatio. Quod de illis quoque qui à rege, vel aliquopiam profano commendantur, siue presentantur intelligendum est. Vocantur autem patroni vsitato iuri pontificio nomine, collatores etiam vulgò, qui ius hoc edendi, siue presentandi habent: Quibus inuitis obtrudi sacerdotem siue beneficiarium per legem non licet, ne pontificis

ficis quidem maximi auctoritate: nisi ii sese in-
 dignos eo iure reddiderint, aut intra tempus le-
 gitimum uti eo neglexerint. Obtruso pœna est
 proscriptio. Quæ sic obiter, & præter institutum
 propemodum hic nobis perstricta sunt. Ad pro-
 prios rei publ. Polonæ magistratus reuertamur.
 Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem
 Senatum regni princeps legit, & iureiurando
 obstringit sibi & regno siue rei publ. Idem confert
 præfecturas, ceterosque omnes magistratus, ho-
 nores & ministeria publica. Sed in magistrati-
 bus regni illud receptum est, ut non nisi in comi-
 tiis renuncientur. In iudice verò & subiudice, &
 scriba siue notario terrestribus ita est adstricta
 legibus potestas principis, ut nobilitas eius satra-
 pie siue territorii, cuius iudex, vel subiudex, vel
 scriba decessit, conuentu instituto auctore &
 præside palatino, quatuor patres familias equi-
 tes eligat: de quibus princeps unum, quem vult
 in locum vacantem surrogat. Abrogari verò
 magistratus, aut honor ullus nemini potest, ni-
 si per maximam vel mediam capitis diminutio-
 nem, hoc est, libertatis, ciuitatisue, siue nobilita-
 tis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium

Senatus &
 magistratu
 um eque-
 strum cre-
 andorum
 ratio.

Iudicis, sub
 iudicis, &
 notarij, cle-
 ctio.

Magistra-
 tus & ho-
 nores per-
 petui.

magistratum honorémue adeptus sit, quem cum
priori retinere iure non possit. Ipse se quisq; abdi-
care arbitrato suo potest. Præfectura, & metal-
lorum, teloniorumq; curatione princeps amoue-
re quemlibet, quando vult, potest, nisi cui ipse
promiserit, ac diplomate cauerit, ut ad certum
tempus, vel quoad vixerit amoueri nequeat.
Aulico item magistratu & ministerio amoueri
quemq; regi licet. Non temerè tamen id facit, nec
ferè sine nota ignominix: nisi lex iubeat. Exacto-
res tributorum annui ferè creantur à rege, vel
comitiali placito. Plebeios magistratus partim
domini, vel præfecti creant, partim ipsi sibi ciues
& oppidani legunt, præter Cracouiam, ubi Pa-
latinus ius legendi senatus habet, abrogandi non
habet: Nec nisi morte, aut maxima mediæ ca-
pitis diminitione honor is amittitur: Ex omni
etiam numero viginti quatuor consulum, quo-
tannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis
p̄ficat, quos p̄sidentes vocant: de quibus certo or-
dine singuli sunt magistri ciuium in sex hebdo-
madas. Nec multum diuersa est ratio consulum
in aliis quibusdam ciuitatibus & oppidis: Nisi
quod præfecti in sua quisq; ditionis oppido unum
aut

Plebeiorū
magistratu
um creatio

Cracouien-
sis consulu
creatio.

aut alterum legendi facultatem habent. *Cazimiriæ, Clepariæ, & Prossoniæ* magnus procurator arcis *Craconiensis*, cum in legendis consiliis, tum in aliis rebus præfecti vicem obtinet. Idem aduocatum & scabinos iuris supremi *Theutonici* siue *Magdeburgensis* legit. Cæteros autem iudicum iuris supremi creatio. scabinos, ipsi consules siue decuriones in sua quicque ciuitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. *Craconiæ* aduocatum quoque iudiciale. Scultetus siue aduocatus hereditarius in quouis oppido, vico atque pago semel à domino constitutus magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, rei publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen ius fasque domino amouere scultetum, & aduocatum hereditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi precio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum estimationem emolumentorum atque ædificiorum. Nisi quid enorme & priuatione dignum is commiserit. Quo quidem iure multi sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, ut scultetis & aduocatis heredi-

Reditus
magistra-
tuum.

Episcopo-
rum, & alio-
rum sacer-
dotum re-
ditus.

hereditarijs sine ulla culpa eiectis prorsus, et
in ordinem redactis, agros eorum prædij suas ad-
iunxerint, iudiciis verò iudiciales advocatos
arbitratu suo præficient. Reditus magistratu-
um regni exigui, terrestrium verò & aulico-
rum nulli ferè sunt. Ne urbanorum quidem &
oppidanorum, & agrestium ulli ferè certi sunt.
Honorem Poloni satis amplum & luculentum
virtutis & honestorum laborum premium esse
duxerunt, etiam sine compendio: quod minus ge-
nerosi animi magis plerumq; consecretantur. Sunt
tamen certa mercedes, & quasi sportula, qua iu-
dicibus iudiciorumq; administris penduntur &
litigantibus. Primores aliquot Palatini & Ca-
stellani, mediocres tamen habent reditus, par-
tim ex agris & prædijs, partim è salinis, vel te-
loniis, sine aliis quibusdam pensionibus à princi-
pe antiquitus in omne tempus attributis. Epis-
copi nonnulli per amplios habent, unde non modo
ipsi commodè & cum dignitate vivere, & sena-
toria munera lautè sustinere, verum etiam in-
ferioris ordinis sacerdotes, socios & administratos
suos rectè alere ac tueri, & omnem cultum divini-
um cū dignitate administrare, & egenis deni-
que

que liberaliter subuenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Polonia consensu iam inde ab initio suscepta religionis Christiana attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatatas, vel commutatas: indeque cum alijs quibuslibet sacrorum administris, tum paræcis, praelatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, pradia, pagos, oppida, arces, & territoria, partim principum & regum, partim principum munificentia adiecta. Ne abbatum quidem, ac ceterorum sacerdotum, primariorum præsertim, quos prælatos vocant, & monasteriorum, atque etiam paræcorum pijs & honestis vsibus male prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonialia sua, vel emptâ aliunde bona, censusue sacerdotijs adiungendo, templorumque splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum diuinum redderent. Atque hæc omnia cum

Præcorum
Pol. diuina
cultus au-
gendi stu-
dium.

Benignitas
dei in pios.

ipsis adeò personis ecclesiasticis maiorum legibus
ac principum benignitate immunia sunt à ple-
risque omnibus muneribus & oneribus publicis.
Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem
sacrum munificentia superioribus temporibus,
hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo libera-
les erant, licet minus curæ laborisq; rei familiari
impenderent. Nunc passim in alienas donatio-
nes ac decimas inuaditur longè maiore auaritiæ
rapacitatisque infamia, quam egestatis releua-
tione. Atq; id tentatur etiam (proh nefas) plac-
to & authoritate comitiorum publica, quare
frenari potius talis priuatorum hominum te-
meritas & iniustitia deberet: ut fuit refrenata
antiquioribus constitutionibus & magistratu-
um seueritate laudabiliter iuxta ac utiliter. O
tempora: ô mores. Nos ad institutum nostrum
reuertamur. Multi tamen è sacro ordine nullos
habent certos redditus: sed partim Episcoporum
& opulentiorum non modò sacerdotum, verum
etiam profanorum stipendijs, partim cetera
multitudinis quotidiana beneficentia & quasi
stipe vitæ sustentant. Quales ferè sunt etiã ij, qui
vocantur mendicantiũ conuentus, siue collegia.
Sed

Sed nos honorum & magistratuum omni ferme
 ratione explicata, ad iudicia transeamus. ^{Iudicia:} Eo-
 rum autem ratio varia & perplexa est in Polo-
 nia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum ^{Ecclesiasti-}
 & apud alios Christianos populos, sua, quibus ^{ca iudicia.}
 cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebej
 obnoxij sunt aliquatenus in ijs præsertim causis,
 quæ cum religionis, aut personarum, rerumue
 sacrarum ratione aliqua ex parte connexæ sunt:

Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, ^{Ecclesiasti-}
 quæque his aduersantur de impietate, heresi, schis- ^{ci fori cau-}
 mate, magia, incantationibus, scenore, sacerdo-
 tiorum cauponatione, quam Simoniam vulgò
 vocant: Itemque de decimis, & fundis, & quibus-
 vis censibus ac redditibus ecclesiasticis, de cæde, vi,
 & iniuriâ sacris initiato homini, reiue, aut lo-
 co sacro, seu sacerdoti fundo illata. Adhæc de
 iure patronatus, quod vocant, &
 de sacerdotiorum iure quauis controuersia, item
 quæ de iure matrimonij & natalium, & de mi-
 serabilium egentiumque personarum iniuriis,
 quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta,
 oriuntur. Testamentaria causa profanorum
 hominum in hoc æquè ac profanis foris

Iudices ec-
clesiastici.

Archiepif.
copi Gnes-
nensis iu-
risdictio.

disceptantur, dummodo extra iudicium testa-
menta sint condita. Aliter enim, in eo foro discep-
tantur, in quo sunt condita. Nisi quid forte lega-
tum sit pietatis ergò, & ad piam causam, ut vul-
gò loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumue mi-
nistris, aut egenis: Quæ causa propria est eccle-
siastici iudicij. Est autem iudiciorum ecclesiasti-
corum summa penes episcopos: quorum vices ge-
runt ij, quos vocant vicarios in spiritualibus,
Cancellarij, & officiales: Inter quos unus, qui
est primarius, generalis appellatur: Cateri fora-
nei. Ab episcopis, eorumque vices gerentibus pro-
uocatio est ad Archiepiscopos: Et ad Gnesnen-
sem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archie-
piscopo: Idq, eo nomine, quòd ille est legatus per-
petuus, siue, ut vulgò loquuntur, natus sedis a-
postolica. Pertinent autem ad eius prouinciam
hij Episcopi: Craconiensi, Vladislauiensis, Pos-
naniensis, & Plocensis in Polonia, Vvratislau-
ensis in Silesia Boëmica ditionis: Lubussensis in
Marchia Brandeburgensi, Vilnensis in Lith-
uania, & Medniciensis in Samogitia: Olim Cul-
menensis quoque in Prussia, & Camenensis in Po-
merania sub eo fuere. Sed auulsi sunt postea. Ad
Leopo-

Leopoliensem verò, Pramislensis, Chelmenfis,
 Camenecensis, Lucensis, siue Luceoriensis, atq;
 Kiouiensis. Extrema tandem prouocatio est ad
 pontificem max. antiquissimo Christianæ reli-
 gionis instituto. Omnes autem iudices ecclesiasti-
 ci iudicant, siue adeò iudicare debent è præscrip-
 to ecclesiasticorum & pontificiorum canonum.

Executio
 rerum iu-
 dicatarum
 ab ecclesi-
 asticis iu-
 dicibus.

Et præter diras siue censuras & interdicta ec-
 clesiastica, habent ius quoddam coërcendi fontes,
 in sui quidem ordinis homines laxius, in profa-
 nos autem restrictius, ita vt contra hos ad exe-
 cutionem rerum iudicatarum, urbanorum, ac
 terrestrium magistratum opem ad extremum
 implorare necesse habeant. Nec ij iure eis deesse
 possunt, aut debent. Habent & profani inter se
 nobiles iuxta ac plebey sua iudicia: quibus sacris
 initiatum aut sacerdotio praditum præesse non
 licet. Ac nobilitas quidem terrestribus iudicijs
 peculiariter subest: quæ à iudice, subiudice & no-
 tario terrestribus exercentur, alibi quidem qua-
 ter, alibi sexies quotannis, alibi verò singulis
 mensibus. Nisi fortè iudex, subiudex, aut nota-
 rius desit: aut bellica expeditio, vel comitia, col-
 loquiæ (de quibus paulò post dicemus) inter-

Terrestria
 iudicia.

ueniant. Tunc enim silent iudicia nobilitatis, non terrestria modo, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia siue palatinatu certa oppida, in quibus ius hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona agrosq; habenti. Nec euocari quendam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogatiua recesserit.

Ceterum qui nulla habet bona terrestria, conueniri hoc iure non potest. Ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & adscriptitii alieni profugi, cæsi, vel vulnerati: aut si villo alio, quam sacerdotii nomine bona terrestria possideat, Oppida verò ac territoria iudicialia hac sunt: In Cracouiensi quidem satrapia Cracouiensis arx, Prossouia, Xianzum, Lelouia, Biełzum, Cichouia, In quo oppido & Sandecense territorium iudicatur: In Posnaniensi, Posnania, Costenum, & Vvschoua: In Sendomiriensi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencim, Vislicia, Pilsna: In Calisiensi, Calisia, Gneźna, Pysdri, Coninum, Keina, Naclum: In Siradiensi, Siradia, Schadcouia, Petricouia, Radomski, Itē Velunia & Ostressouia: In Lenciciēsi, Lencicia, Breżini, & Orlouia: In Brestensi, Brestia, Crus-

Iudiciorū
terrestriū
loca.

Crusicia, Couale, & Pradecia: In Inouladis-
 lauensi, eiusdem nominis oppidum & Bydgostia:
 Itemq; Dobrinũ, Ripinũ, & Lipnũ: In Russica
 Leopoli, Premislia, Sanocũ, Halitia, & Chel-
 ma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovulia: In
 Lublinensi, Lublinum, & Luconia: In Belsensi,
 Belsum, Buscum, Grodum: In Plocensi, Ploscũ,
 Plonscum, Bielscum, Racianzum, Zawuczze,
 Mlawia ac Srenscum: In Masouia, Cyrscum,
 Viſna, Varſauia, Nur, Viſſegradum, Zacroci-
 mum, Ciechanouia, Lomſa, Zembrouia, Roſa-
 num, & Liua: In Rauensi Raua, Gostinum &
 Sochacionia. In Silesia verò Osuiencimense &
 Zatoriense territoria suos utrunq; peculiare
 habet indices, qui cum delectis de nobilitate ius
 dicunt, præfecto præſidente. Adeundem modum
 & Seueriensis Episcopi Cracouiensis ditiosum
 habet. Olim in Silesia ipsi duces in sua quisq; di-
 tione iudiciis præſidebant. His iudiciis discep-
 tantur pleraq; omnes causæ nobilitatis priuatæ
 ac ciuiles, quemadmodum loquuntur iurecon-
 sulti, ac ciuilitè institute. Regundorum finium
 controuersia hoc ipso quidem iudicio primum
 disceptatur inter equites, vel inter equitem

Terrestris
iudicij cau-
sa.

Succame-
rarij iudici-
um.

Commis-
saria iudi-
cia.

Capitane-
rum, seu
praefectorū
iurisdic-
tio.

*Et sacerdotem: Sed ad extremum ad Succame-
rarium terrestrem remittitur. Qui in rem pra-
sentem veniens, ipse per se, vel per vicarium su-
um camerarium illius territorii eam definit,
certisq; metis atque signis fines controuersos de-
signat. Atque hæc est unica Succamerariorum
iurisdic-
tio. Cæterum si cum regis bonis equi-
sit controuersia, non apud terrestre *Et Succame-
rarij iudicium* ea disceptatur, Sed princeps-
quite postulante edit recuperatores aliquot de
senatu ac terrestribus magistratibus siue offici-
alibus eius satrapix, in qua est controuersia:
quos commissarios appellamus. Inter quos etiam
Succamerarius esse solet: Qui in rem præsentem
venientes iudicium id peragunt. Idem fit, si sa-
cerdotalis fundus *Et* ager cum regio controuer-
sos fines habeat: Nisi quod episcopus quoque e-
ius dioceseos editis à principe recuperatoribus
vnum aut alterum de suis adiungit. Eademque
ratio est petendi recuperatores à principe in cau-
sa herciscundæ familiæ, siue diuidunda heredi-
tatis inter fratres & propinquos. Quanquam
hoc iudicium etiam præfectus exercere potest.
Criminales verò causa de stupro, incendio, la-
troci-*

trocinio, & vi armata alienis adibus illata ad
 praefectorum sine capitaneorum in sua cuiusque
 praefectura iudicium pertinent. Ciuiles item,
 quacunque aduersus eos equites instituuntur,
 qui certos agros & bona terrestria nulla habent,
 & qui licet habeant, obligatione tamen sua ei
 foro obnoxios sese fecerunt, aut merent publica
 stipendia, aut sacris initiato homini damnum
 vel iniuriam intulerunt, aut alienum adscrip-
 titium detinent, aut obstaculis denique liberam
 fluij navigationem impediuerunt, aut si quis
 executionem rei iudicate prohibeat. Dicit au-
 tem ius praefectus in arce, aut alio loco publico
 sua quisque praefectura sexta quaque septimana
 per seipse, vel per vicarium suum iudicem ca-
 strensem. Atque haec sunt iudicij castrensis causa.

Officij vero sunt, rerum iudicatarum executio: Castrense
iudicium.
& officium
 viduarum de bonis dotalibus eiectionum, & ali-
 orum spoliatorum restitutio: Itemque in depre-
 hensos in scelere, & recenti, ut dicunt, crimine,
 aut si quis rem alienam apud se deprehensam non
 reddat domino repetenti: Adhuc in turbatores
 conuentuum & iudiciorum, & qui vetitis ar-
 mis vtuntur: intolerantes censuras ecclesiasti-

cas ultra annum in iniustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui iuri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos praeterius ad forum ecclesiasticum euocant, animaduersionis. In quibus causis quouis tempore cuiusquereti praesto esse debet praefecti auctoritas per seipsum, vel per suppraefectum suum. Cuius iurisdictionis ad causas officij pertinet, si praefectus ipse ius non dicat. Denique, furti suspectos prehendendi, reosque iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet praefectus & suppraefectus eius. Equitres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati sunt. Porro status controuersiae, hoc est, cum de genere cuiusquam ambigitur, & ea causa, qua infamiae confiscationis bonorum, vel capitis poenam (praeter eas, quas dudum praefectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de eade equitis, ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitijs demum cum senatu cognoscit. Praeter, si maleficio in loco domicilij principis ipsius, & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim, si auctor recentis & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur,

Regij iudicij causae.

datur, absque citatione princeps eum ipse per se,
 vel per Maresalcum iudicat. De personali-
 bus verò causis ciuilibus, aut ciuilitè institutis,
 quæ alioqui ad forum terrestrè vel castrense
 pertinent, princeps itidem quouis loco ac tempo-
 re cum ijs, quos ad manum habet, consiliarijs ci-
 tatum iudicat. Quæ citatio curialis, & post
 curiam vocatur. Sed eius usus ita restrictus Citatio
post curiam.
 est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in
 maiore tantum agros ac domicilium habet, non
 valeat: neque contra. Id autem iudicium regio-
 rum terminorum nomen habet, Vbi etiam Regij tee-
minis.
 in præfectos & administratos suorum bonorum
 & reddituum, quod ad munera eorum attinet,
 quicumque & undecunque ijs sint, princeps ipse
 sibi, instigatore ut vocant, officij petente, &
 cuius postulanti ius dicit: Ac de prouocatio-
 nibus quoque ab officio castrensi ad se delatis Exactores
iniusti vbi
conueniam-
tur.
 cognoscit. Iniustus tributis publici exactor e-
 tiam apud episcopum, palatinum, vel Castella-
 num loci rectè conuenitur. Belli autem & ex-
 peditionis publicæ tempore, cum silent omnia su- Jurisdictio
bellica,
 præmemorata fora, penes principem est ius omne,
 & iudicium eorum, quæ in castris & in ipsa expedi-
 tione

tione flagitiosè aut sceleratè admittuntur. De
 iniurijs quidem damnisq; datis in expeditione
 bellica palatini vel castellani cuius querenti
 contra sue quisque satrapie, vel territorij homi-
 nes ius dicunt. Si quis autem non pareat, princi-
 pi deferunt. Ab omnibus porro iudicijs nobilita-
 tis prouocatio est ad principem: Nisi quoddam
 quæ sunt à terrestribus iudicijs, in colloquijs se-
 rè prius disceptantur. Appellatur autem collo-
 quium, peculiare palatini cum dignitarijs, &
 vocant, ac terrestribus magistratibus iudici-
 um: Quod semel quotannis autumnii tempore
 in qualibet satrapia siue palatinatu exerceri de-
 bet, prouocationem à terrestribus & castrensi-
 bus eiusdem satrapie iudicijs disceptandarum
 causa. Quod etiam terminos generales vocant.
 Vbi & alienationes, & obligationes bonorum
 terrestrium rectè fiunt. Ab hoc itidem ad regem
 est prouocatio. Silesii soli colloquiorum usum nõ
 habent, neque principem, sed vicinorum duo-
 rum triumue principatuum iudicia appellant,
 in eisq; acquiescunt. Verum id quoque iam exo-
 lescit, pleraq; omni nobilitate in ius terrestre Po-
 lonicum sese transferente. Fuit aliquando in co-
 muni-

Appella-
 tiones seu
 prouocati-
 ones.

Colloquia
 & genera-
 les termini

Silesiorm
 prouocati-
 ones.

mitius facta mentio instituende in Polonia noui iudicium decurie, quæ de omnibus prouocationibus absque prouocatione cognosceret, quale est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit, summam iudiciorum cuiquam, præter principem concedere. Quo fit, ut principe plurimis & variis iudiciis distento, & aliis multis & grauibus tam ampli regni negociis distracto, lites in multos annos comperendinentur, nõ sine dolore & querimonia multorum, præsertim augeſcente indies cupiditate hominum, nullaq; aut exigua certè temerè litiganti, & prouocanti, & iniusto iudici pœna imminente. Vnde capitales existunt inter necessarios quoque & cognatos inimicitia, cædes innumerabiles patrantur, coactisq; hominibus, & iustis propè exercitibus nonnunquam configitur, dum offensus longa iudicii comperendinatione, armis ius suũ quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad prouocationes redeamus. Earum duplex est ratio: Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur iustè an iniustè iudicatum sit. Iudiciũ
comperendinatio. Appellatio.
Motio. Motio verò est, in qua iudex à quo prouocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua

& legibus aduersa fuerit, ipse pudefiat, multeturq³. Quod tamen iam ferme exoleuit. Vtrobique autem Regio vel colloquiorum iudicio iniustum decretum rescinditur, vel corrigitur, vniuersaque causa disceptatur ac dijudicatur, etiam si ab interlocutoria sententia prouocatum sit. Tametsi non temerè admittitur eiusmodi prouocationis. Cognitionum quoque principis de prouocationibus non vna est ratio. Nam de ijs, quæ fiunt à colloquiis, non nisi in comitiis cum frequenti senatu cognoscitur. Ad eundem modum de ijs etiam, quæ fiunt à terrestribus iudiciis. Nam de ijs quoque rectè à rege cognoscitur in comitiis, si prius ea instituantur, quàm colloquia. Itaque, indistinctim criminatim prouocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris verè prouocationibus, quæ fiunt ab alijs iudicijs, etiam extra comitia cognoscitur is cum ijs consiliariis, quos ad manum habet, quouis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se principi necesse habet vlla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitiis autem, quàm extra ea in iudicijs regis adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri, siue Referendarii.

De prouocationibus
vbi cognoscitur.

darii: Itemque iudex, subiudex, & notarius eius
 satrapix sue territorii, in quo iudicium exerce-
 tur: præter, cum de prouocatione ab ipsorum iu-
 dicio facta cognoscitur: Habentque ii postremi
 omnium dictionem sententix. Atque his ferè so-
 ris atque rationibus nobilitatis iudicia pera-
 guntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis
 Christiane institutis alienus, prouocandi ad-
 uersarium ad singulare certamen, & ferro usq;
 ad necem vel deditiōem de iure & iniuria, ve-
 roq; & falso decernendi, nihil habet commune
 cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel
 tantum à Sigismundo rege seniore admissum est.
 Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ ar-
 morum usus, ad iudicium tamen terrestre & ca-
 strense, & ad comitia nemini armato venire li-
 cuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum ob-
 solet. Ecce autem, dum nos hoc opus, typogra-
 pho alterā editionē parāte, recognoscimus, p̄diit
 in lucē noua forma supremorū iudiciorū, in pro-
 ximè præteritis comitijs Varſauieſibus p̄mulga-
 ta & edita. Iudicatur autē nobilitas suis legibus,
 quæ paucæ sunt, & cōstitutiones vel statuta reg-
 ni vocātur (Tametsi Masouij peculiaria habet)

Referenda-
 rij, iudex,
 subiudex,
 & notarius
 terrestres
 in iudicijs
 regijs.
 Duellum,
 siue singu-
 lare certa-
 men.

Statuta
 regni, &
 Masouiorū

Res iudica-
ta.

Preco siue
ministeria-
lis terrestres

Executio
rerum iu-
dicatarum.

vel moribus, vel ex aequo & bono, siue ad eum iudicium opinionem. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa a principe iudicata: Per magnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus preconum, quos ministeriales terrestres appellant, magnaque eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in iure civili Romano & pontificio. Sed sunt ii ferè illiterati, plebei, & rustici homines, palatini vel delegati cuiuspiam Regii arbitrio, nec semper exquisito delectu creati. Verum in omni ferè functione sua unum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est poena, si causa cadat, vel eam non prosequatur. Ac ne litis quidem impensas reus soluit. Reus condemnatus si iudicatum non soluat, multatur & pignatur. Condemnatur autem actori in civili causa, quanticumque is litem iureiurando interposito aestimauerit. Licet tamen iudicante iusiurandum eius aestimationem moderari. Si non paruerit rei iudicata, reus condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exoluerit, praefecti regii eius ter-
rito-

ritori, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adiecta certa multa, quod vadium vocant, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur multa. Sin tertium, triplicatur, quæ vadia duplicata & triplicata appellantur. Quæ tamen sublata iam sunt, Et post interpositum unum vadium, reus si pergat esse contumax, proscribitur. Proscriptus vero, si vis sese nihilominus suamque tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipse quidemprehenditur, bona verò eius à præfecto possidentur, donec de rebus eorum, non modo iudicatum, sed multa etiam & vadia solvantur. Indicta verò causa, hoc est, non circum, neque convictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magistratui ac ne principi quidem licet, præter furem à servis pœna inter consocios & complices ter editum, aut in maleficio quovis deprehensum, aut qui satisfacere nolit, vel non possit. Præfecto remissiori in executione rei iudicata pœna est, abrogatio præfecturæ: Nisi forte eam oppigneratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipsi à

Nobilium
prehensio.

Capitanei
negligentiæ
pœna.

Plebis iudicia.

Rusticana.

Urbana.

Magistrorum contuberniorum iudicia.

Consulum iurisdictio.

principe irrogatur, detrahenda de summa eius capitali, quoties officium suum non fecerit. Oppidanis verò & plebeis magistratibus equitibus etiam in scelere deprehensum sine praefecti auctoritate iudicare omninò fas non est. Sed sufficiant hac nunc de iudicijs nobilitatis. Neque enim omnem iudiciorum rationem & formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs peculiaris iudicia, in pagis quidem simplicissima, quae vel ab advocatis iudiciarijs, & scabinis, vel à scultetis, vel à praefectis siue dominis, eorumque procuratoribus & administris sine strepitu & figura iudicij exercentur. In urbibus verò & oppidis exactiora sunt: Quibus equites quoque, qui in ijs domicilia & ius civitatis habent, sunt obnoxij in causis civilibus duntaxat. Ea verò partim penes advocatum & scabinos, partim penes decuriones siue consules & magistratum civium sunt, partim etiam penes magistratos contuberniorum. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu & figura iudicij iudicant, hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus siue senioribus de lenioribus causis, sui quisque generis opificum. Consules verò de quibusvis, Proprietatis modo

do possessionis rerū soli, & hereditatis, itemq;
capitalibus atq; sanguinarijs exceptis: Quæ ad
scabinorum & aduocati iudicium peculiariter
pertinent. Parui momenti causas etiam magi-
ster ciuium solus cognoscit. A quo itidem, atq; à
magistris contuberniorū, ad cōfessum consiliū est
prouocatio. Ab his porrò ad Regē. Inoleuit tamē
multis in locis mos, ut prius præfectus, vel qui
præfecti loco est, appelletur. Atq; inde demum ad
Regem prouocetur: Idq; de regis modo oppidis in-
telligendum est. Nam quæ alii cuipiam subsunt,
in iis prouocationes fiunt ad eorum dominos:
Ab ijsq; sine prouocatione iudicantur. Sed si quis
aduersus eum, qui ipsi non subest, iniuste iudica-
uerit siue per se, siue per vicarium & procurato-
rem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est
obnoxius. Porrò episcoporum & aliorum eccle-
siasticorum hominum subditis opem superioris
(nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis
max.) contra vim & iniuriam dominorum
suorum implorare licet. In iurato autem
iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini
cum aduocato iurati præsident) accurati-
or seruatur processus iudiciarius. Exerce-

Scabinorū
iudicia.

Nobilita-
tis & lacer-
dorum op-
pida non
subsunt iu-
risdictioni
regiæ.

Iuratum
iudicium.

turq; id ferè inter concines quintodecimo quoque die, nisiis festus sit: Externis verò & hospitibus postulanti- bus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expostum. Est & tertium genus iudicij huius, quod magnum vocant, ac ter statis anni temporibus ob grauiiores causas magistro ciuium presidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est prouocatio ad aliud quoddam iudicium primum urbium. Quod quidem duplex est, itidem ac leges, quibus oppidani & agrestes fere vtuntur. Neque enim iisdem cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masouia quidem, ubi ius Culmense viget, ad Varsauiensem, vel Plocensem, hinc porrò olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Torunensem in Prussia magistratū, atque inde demum ad regem prouocatur. In ceteris vero partibus Poloniae, ubi iuris Teuthonici Magdeburgensis vsus est, olim ad Magdeburgensem ciuitatem prouocabatur. Sed Casimirus magnus rex aliud quoddam iudicium in arce Craconiensi instituit, quod iuris supremi Teuthonici siue Magdeburgensis appellauit. In quo aduocatus cum septem scabinis, magno pro-
cura-

Prouocati-
onum &
legum ra-
tio quibus
oppidani
vtuntur.

Culmense
ius.

Magdebur-
genic.

Iudicium
iuris supre-
mi Teu-
thonici.

curatore eiusdem arcis presidente, non tamen
iudicante, iudicant de prouocationibus, qua fi-
unt à iuratis quarumvis ciuitatum & oppido-
rum iudicijs. Inde verò prouocatio est ad aliud
iudicium, quod sex ciuitatum dicitur. In quo e-
iusdem Caſimiri instituto bini certorum oppi-
dorum decuriones siue consules Cracouiam con-
uenientes in arce ius dicunt sine prouocatione.
De quo in historia fusius persecuti sumus. Cog-
noscit autem princeps de prouocationibus ijs,
qua ab urbanis & rusticis iudicijs veniunt, &
omnino de controuersis plebeiorum sua ditionis
atque etiam de querimoniis aduersus praefectos
suos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum qui-
bus vult consiliariis. Sæpè etiam consiliariis &
Referendariis, aut Secretariis earum cognitio-
nem delegat, sed ita, ut ipse tamen ad extremum
iis referentibus statum controuersæ, decernat:
praesertim si causa ad equitem pertineat. Soli
Cracouienses ciues hoc praediti sunt privilegio
quod à Senatu urbano non nisi ad principem est
prouocatio, & quod eius, itemq; Caſimiriensis
& Clepariensis ciuitatum causæ ab eo non nisi
Cracouix iudicantur. De quo disceptare non est

Sex ciuita-
rum iudi-
cium.

Hist. lib. 12.
De prouo-
cationibus
ab urbanis
iudicijs v-
bi princeps
cognoscat.

Cracoui-
ensis ciui-
tatis priui-
legium.

Scultetoriū
iudicia.

Homicidij
iudicium
& pœna.

huius loci. Habent & sculteti siue aduocati hereditarii pagorū & oppidorum nonnullis in locis inter se pecuniaria iudicia. A quibus item ad ius supremum Teuthonicum, & inde ad sex ciuitates, vel ad principem prouocatur. Iure autem suo quisque iudicatur, præter, quod causæ cædis & vulnerum Polonico tantum iure iudicantur. Quoreus actoris iure iurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, eadem capitis luit supplicio. Post interpositam verò viginti quatuor horarum moram, ad certam & lege constitutam capitis æstimationem damnatur: quæ diuersa est equitis ac plebei: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & heredibus cæsi cedit multa: Pro equestri verò, solis liberis & heredibus exolvitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masouiorum legibus carceris pœna soluitur is, qui profugus annum totum exulauerit. Cæterum plebeio equitem interfecisse, capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecunie, ut crebrescant magis indices iur-

giacadesq. Executio rerum iudicatarum con- ^{Executio}
 tra oppidanos & urbanos penes magistratum ^{urbanorū}
 est in sua quemque ciuitate, aut si is negligat, do- ^{iudiciorū.}
 mini, vel praefecti auxilium imploratur. Et
 haec tenus quidem de iudicijs. Comitiorum ratio ^{Comitio-}
 nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de ^{rum ratio.}
 causis ea habentur: propter consultationes de re-
 publ. & propter iudicia. Cum enim Polonis,
 quemadmodum supra memorauimus, ea potis-
 simum forma rei publ. placuisset, in qua penes v-
 num quidem esset iudiciorum, & rerum omni-
 um in bello & in pace summa, sed ut is rerum a-
 gendarum & iudicandarum consilia cum com-
 pluribus consiliariis communicaret: hi porro
 cum propter alias functiones publicas, tum eti-
 am propter curam rei suae familiaris, ad latus
 principis assidui esse non possent, placuit, ut ii ad
 certū locū & diē cōuocaretur à principe, ad exer-
 cēda cū ipso iudicia, cōsiliaq. de republ. capiēda.
 Haec sunt comitia publica: Quae etiam generales ^{Comitia}
 regni cōuēt⁹ vocāt. Qui olim simpliciorib⁹ & me- ^{vetusta-}
 lioribus seculis bidui vel tridui spacio peragebā-
 tur. Augescētibus deinde iudicijs & rebus agēdis,
 extrahi cōepere in longius tēpus comitia: Sic ta-

men, ut pro re noua & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est auorum ferè nostrorum memoria cum vniuersa nobilitate, & vna de omnibus ciuitate Cracouiensi communicata sunt comitia: cæperuntque adhiberi legati nobilitatis, siue, ut vulgò loquuntur, nuncij terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, & ciuitatis Cracouiensis, principio quidem vnam ob rem, quemadmodum in historia ex Dlugosso retulimus: Nempe sciscendi in bellum tributici causa. Deinde verò, cum siue incuria principum, siue consiliariorum conuiuentia, multa, quæ ad salutem & amplitudinem rei publ. pertinebant, negligi, & nobilitatis prerogatiua minui viderentur, ad alias etiam consultationes de republ. accedere cæperunt, non ut consiliarios sed ut monitores principis atque consiliariorum, & custodes libertatis, & prerogatiuarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile sane & salutare in primis genti Polonæ (si eorum utatur) institutum, & ad optimè constituturæ olim rerum publ. Romanæ & Lacedæmonicæ mores

Nuncij terrestres.

Hist. lib. 77

mores accedens: *Quarum in altera Ephori, in altera tribuni plebis principum & potentium libidini, inertiq; & inutili administrationi reipubl. obiecti erant. Nunc igitur sine nuncijs terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam obrem quoties ea debent institui, indicuntur prius à rege nobilitati conuentus, quos vocant particulares, ad certos dies certaq; oppida:* *Conuentus particulares.* Maioribus quidem Polonis, hoc est Posnaniensis & Calisiensis satrapiarum equitibus Srodam: Cracouiensi verò satrapia Prossouiam: Sendomiriensi Radomiam: Siradiensi Schadcouiam, excepto Velunensi tractu, qui suum peculiarem conuentum Veluni habet: Lenciciensi Lenciciam: Cuiaviis Radeouiam: Dobrinenses tamen separatim Ripini conueniunt: Russis Viscnam, præter Chelmeneses, qui & ipsi Chelmasium habent: Podoliis Cameneciam: Lublinensi satrapia Lublinum: Belsensi Belsum: Plocensi Razianum in eodem tractu: Masouiis Varsaviam, Rauensi nobilitati Rauam: Sochacouiensi Sochacouiam: Gostinensi Gambinum. His igitur locis (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum consiliariis & magistratibus terrestribus, siue,

ut vulgò loquuntur, cum dignitarijs & officia-
libus eiusdem satrapie, vel tractus ad templum
conuenit, & implorata sacro publico ope diuini
numinis, legationem regiam audit, ubi, quando
& quibus de causis opus sit haberi comitia: De-
inde praeuntibus consiliarijs legatos suos sue
nuncios deligit, eisq; vel peculiaria dat manda-
ta ad comitia, vel vniuersè potestatem facit cu-
randi ea, quaecunque in commune è republ. fore
videbuntur. Lege autem ab hoc munere legatio-
nis excluditur, qui priuatum habet negocium,
& litem in comitijs. Finitur nunciorum potestas
unicis comitijs. Nec idem sanè est in omnibus sa-
trapijs eorum numerus: Verum pro numero
territeriorum esse debere existimatur. Nuncijs
ita creatis in particularibus conuentibus, mox
instituantur alii conuentus, quos generales vo-
cant. In maiore quidem Polonia Coli, in minore
autem Corcini, quæ etiam Nouaciuitas nuncu-
patur. Et adhuc quidem Craconiensis, Sendo-
miriensis, Russica, Podolica, Belsensis, & Lubli-
nensis satrapiarum. Ad illum verò reliquarum
proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate
qui volunt, constituti à principe die con-
ueni-

Conuen-
tus genera-
les.

cuntur etiam de eo sententia à senatoribus, exclusis nunciis: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consiliis postremus omnium dicit princeps. Et quod ei placuit, decreti comitibus ^{et} legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatisq; aut sacri ordinis prerogatiuis ne aduersetur. Tunc enim refragari placito principis non solum senatui, sed etiam nunciis fas est. Itaque in eiusmodi consultationibus suspendit ferè sententiam suam Rex, donec inter nuncios & senatores, maioremve eorum partem conveniat. Sed hoc iam aliter modificatum est. Cætera autem consilia de republica, qua legibus disertè excepta non sunt, nec prærogatiuis nobilitatis præiudicant, cum senatu solo princeps communicat. Quemadmodum iudicia quoque cum eo solo exercet, minimum biduo vel triduo singulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidie ferè, festis diebus exceptis, iudicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii iudices) ad regem provocatur. Atque ii statum controuersia cuiusq; decretumque suum in confesso reliqui senatus exponunt.

Senten-

Judicia comititia,

Sententias tamen denuo non dicunt. Publica-
rum inter sacrum & militarem siue equestrem
ordinem controuersiarum arbitrium atque
transactio penes Regem est. Comititia quotannis,
nisi quid fortè impediatur, institui vsitatum est.
Nihil tamen prohibet, quo minus vel rarius,
vel crebrius instituantur. Crebrius quidem ut
id fiat, requirit iudiciorum & prouocationum
disceptandarum multitudo: Tametsi extra bun-
tur ea nonnunquam in quartum & quintum,
ac sextum ferè mensem. Locus certus comitiis
habendis olim nullus erat. Sed ubi principi col-
libuerat, etiam sub dio, & in territorijs, ea pera-
gebantur: Postea lege in unum conclusa sunt op-
pidum, in umbilico ferè & medietate totius Po-
lonie situm Petricouiam. Sed iam ea in denoua
lege in gratiam Lithuanorum Varsauiam trans-
lata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu,
iusta aliqua de causa alibi quoque ea instituere.
Nec illud pratermittendum est, Quòd initio
comitiorum nuncijs nobilitatis singulis certa
pecunia in victum de publico numeratur. Sena-
toribus non item. Caterum non venienti ad co-
mititia senatori sine iusta causa, lege multa irro-
gatur:

Contro-
uersiarum
inter eccle-
siasticum
& equestre
ordinem
arbitrer
Rex.

Comitiorum
locus.

Synodi sa-
cerdotum.

Gnesnen.
archiepif-
copi præ-
rogatiua.

Belli gerē-
di ratio.

gatur: Sed ea vix unquam à rege exigitur. Habet ecclesiasticus quoque ordo in Polonia sua co-
mitia: quæ synodi græco, sed latinis non inusitato
nomine appellantur. Quarum causas & uni-
uersam rationem è iure pontificio petat, qui vo-
let. Hic illud modo annotandum est, quod licet
Archiepiscopus Leopoliensis suam habeat præ-
uinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipsi
& socii, vel, ut vocant, suffraganei eius Episco-
pi, Gnesnensis Archiepiscopi auctoritatem ag-
noscunt, cum in prouocationibus & iudiciis, in
in Synodis: Ad quas ab illo euocantur. Est autem
ius, mosque, Petricouia, Lencicia, aut Louicia
provincialem synodum tertio quoque anno, nisi
res maiorem celeritatem aliumue locum episco-
porum consensu postulet, institui: & adhiberi in
consilium abbates & præpositos monasterio-
rum, & collegiorum sacrorum primariorum
(quæ capitula cathedralia vocantur) legatos
binos, vel singulos duntaxat. Sed nos à Synodis
& comitiis ad bellum transeamus. Id autem in
hac gente à nobilitate geri usitatum & legiti-
mum est antiquitus: Quæ cuncta equestris mili-
tat, quemadmodum antea diximus, idq. promo-
do

do bonorum & credituum facere debet. Sed cum nulla publicè instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cuiusque creditus, labente in deterius disciplina & fide, arbitrarius factus est, non sine rei publ. totius incommodo & iniuria. Arbitrarium est & genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoque siue aduocati hereditarij, & quicunque fundos terrestres hereditarios habent, non sunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, si quis paterfamilias à bello abfuerit, aut filium adultum, fratremve, qui ipse separata bona, & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit. Ceterum pupillis impuberibus, agrotis, senio confectis, & viduis per necessarios & famulos militari obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarij ceterorum præfectorum iurisdictionem habentiū, Vicecapitanei & Burgrabii, & qui republ. causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hereditario, seu alio quouis, quàm sacerdotiorum iure & nomine obtinent.

Pœna non
militantiū.

Militiæ
immunitatem
qui
habeant.

Restas seu
restium
literę.

180 POLONIAE
 nent. Euocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoque uersus per præfecturas literis signo regio consignatis : Quæ deinde in pertica resti alligata (unde restium nomen acceperunt) à preconibus siue ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, siue magistratus, primosq; nobilitatis cuiusque præfectura sublimis & conspicua circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet interpolatis quaternis septimanis: Nisi decreto comitali tempus accidatur, binæq; testes coniungantur. Post tertias demum restes domo se quisque mouet ad suam satrapix conuentum ad certum locum certamq; diem indictum. Inde porrò authore ac ductore palatino cum sui quisque territorij Castellano ad constitutum à principe prope fines regni locum pacati proficiscuntur. Verum hoc quoq; aliud nonnulla rectè à maioribus instituta, augescente indies equitum licentia, conuiuentiaq; magistratuum, in desuetudinem abiit, magno non modo sacerdotum, verum etiam regionum, & ipsius nobilitatis prædiorum, & adscriptiorum incommodo damnoque. Necesse autem ha-

Bellicæ
leges.

bet princeps equestris ordinis homines ab hostibus in bello captos redimere, ac damna amissorum equorum, quæ ij extra fines regni acceperint, exoluere. Captum verò hostem, nobilem præsertim, is qui cepit, principi tradere debet, ac ceptis pro eo duobus florenis. Vsu venit nonnunquam, ut hæ copię diuidantur à principe de sententia amplissimi consilij: Ac ceteris quidem adversus hostem proficiscentibus, unius aut alterius satrapię nobilitas, vel plurium, si opus sit, ad presidium eius ora, unde item belli aliqua est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos beligerendi ratio: Hoc robur militiæ, in equitatu situm. Hæ sunt opes & vires gentis: hæ copię, eternis penè incredibiles, & cum quibus suis maximarum gentium opibus ac diuitiis comparanda: Quibus olim principes Poloni res magnas & præclaras gesserunt, non domi modo illata bella propulsando, sed foris etiam hostes ulciscendo, fines imperii longè lateq; proferendo, & amicis atque sociis succurrendo. Sed cum abuterentur in nonnunquam obsequio nobilitatis, eamq; crebrorum ac diuturnorum, minimeq; necessario- rum bellorum incommodis exercerent, lege cau-

Bellica ex-
peditio nō
indicitur
sine comi-
tijs.
Nobilita-
tis officiū.

Oppidano-
rum munia
in bello.

Mercenarij
milites.

tum est, intra hos ducentos annos, ut ne liceat regi bellum facere sine comitijs & assensu amplissimi consilij: & ut nobilitas fines quidem regni quoties & ubi opus est, absque ullo stipendio tueri necesse habeat, non sine principe tamen, praeterquam in interregno. Caterum extra fines ad ullam militiam educi possit inuita, nisi acceptis à rege in quemlibet hastatum equitem quinque marcis, quod perinde est hoc tempore, quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus est ferè apud Polonos praeter mercenarium, si quem princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus: Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisq; vijs, quàm armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & grauiori bello, euocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoq; & agrestes decimum quenque peditem decreto comitali armant & expediunt. Cum autem lentior sit expeditio hac vniuersa, & nonnunquam ciuibus & amicis magis, quàm hostibus incommodare solent, excogitata est ratio conducendi militis mercenarij pedestris & equestris, ad subitarias Taro-

tarorum, & aliorum hostium excursionses repri-
 mendas, expugnandas munitiones, & alios mi-
 litares labores subeundos aptior & promptior.
 Quæ copię pariter cum decanis, centurionibus,
 turmarum & cohortium ductoribus, tribunis-
 que militaribus ab alterutro duce exercitius lō-
 ge laxiori potestate, & seueriore disciplina, quàm
 in expeditione publica reguntur. Est autē stipen- ^{Stipendia}
 dium trimestre in equitem quidem senum, in pe- ^{equitum &}
 ditē verò quaternorum florenorum antiqui- ^{peditus.}
 tus constitutum. Per exiguum id sanè est, nisi in
 magna alioqui rerum omnium ad victum pa-
 sumq; pertinentium copia & vilitate, longè le-
 uius etiam precium rebus venalibus bellica lex
 imponeret, & charitas patriæ, studiumq; bellicæ
 virtutis & gloria, & spes adipiscendorum pu-
 blicorū honorū magis, quàm vlla merces iuuen-
 tutem multitudine & ocio abundantem ad fa-
 cienda stipendia excitaret. In hoc verò stipendiū
 publicè confertur pecunia, tributo, quam exa- ^{Tributa si-}
 ctionem vulgò vocant, agrestibus ac oppidanis, ^{ue exactio-}
 regi iuxta ac nobilitati subiectis, imperato. Quo ^{nes.}
 illi non inuiti agrorum domorumq; suarū vex-
 ationem redimunt: si modo redimunt, merce-

nariorum etiam militum, non contentorum stipendiis suis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotum, nec nobilitatis, atque adeo neque regis ipsius boni abstinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum seu mansum (certus agri modus est) ex oppidis vero ostiatim penditur. Quinetiam venalis cuiuslibet potus nomine in oppidis iuxta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & sculteti siue advocati de suis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adscriptitios, & plebei, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua, vel opera sua victitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarum doctrineque studiis vacant, immunes sunt. Est & aliud quoddam tributum, in magna necessitate aliquando plebi uniuersae, exceptis scholasticis, imperatum: Quod quia de singulis capitibus pendeatur, capitale dictum est. Imponit nonnunquam & ipsa sibi nobilitas cum rege & proceribus tributum de agris, vel de censibus suis pensitandum, si usus & necessitas postulet. Non nisi in comitiis autem haec tributa sciscuntur ac decernuntur, & quidem consentientibus.

Capitale.

tientibus consiliarus pariter & nunciis terre-
 stribus. Cæterum ecclesiasticus ordo unà cum
 bonis & hominibus suis iam inde ab initio sus-
 ceptæ religionis Christiana non modo militiæ
 perpetuam, sicuti superius attigimus, vacatio-
 nem, sed tributorum etiam publicorum immu-
 nitatem habet in Polonia. Verum ipse superiori
 tempore oppidanos & agrestes suos tributis, qua
 cæteris imperantur, ultro reipubl. gratia subie-
 cit. Nunc iam pro lege habetur, ut quoties regiis
 & equitum subditis tributum imperatur, nec
 hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquã
 sacerdotes cum Episcopis rogati, urgente neces-
 sitate, & charitate patriæ suadente, de suis sacer-
 dotiis certam reddituum suorum portionem.
 Quam pensionem contributionem appellant. E-
 ius verò decernenda ius est penes synodum pro-
 vincialem. Exigendæ verò penes eos, quibus e-
 piscopi cum primario suo collegio in sua quisque
 diæcesi mandauerit. Superiorum autem illorum
 tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati
 imperantur, exactio plerunque regis arbitratu,
 nonnunquam de senatus atque nunciorum sen-
 tentia per satrapias compluribus imponitur:

Ecclesiasti-
 ci ordinis
 immuni-
 tas.

Quarta re-
g. orum
reddituum

Nec diutius id munus durat, quàm ipsum tributum. Dispensatio penes regem ferè & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa alijs comitiorum decreto mandatur. Nuper adeò, excogitata est noua ratio comparanda in defensionem regni militemq; mercenariū pecunia. Rex enim benigniss. Sigismundus Augustus quartā partē reddituum regionum in eum usum perpetuo reipubl. concessit. Quae pacis tempore in fiscum, in arce Rauensi constitutum, deponitur. Atque hac habuimus in praesens, quae de ratione belli, ac de vniuersa republ. Polonica in medium afferremus. Si quid praeterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur. Prussia Regia nobis reliqua est, quae quamuis eodem cum Polonis regno contineatur, tamē quia peculiare consilium publicum, peculiare leges, peculiaria iudicia & comitia, arariumq; & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diuersam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortasse fuerit si de ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiae, quae nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo denictis barbaris populis sub iugum Christi

De Prussia.

Ducalis
Prussia.

Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambienſi & Pomeſaniensī ad nostra usque tempora ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui se de hospitali S. Mariae militia Hierosolimitana dixerē, paruit. Cuius ordinis præsēs Magister generalis, socij verò administrationis, & praefecti territoriorum praeceptores & commendatores appellati sunt. Qui cum pro amicis & socijs, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum episcopis in verba regis Poloni iurarunt, & aliquamdiu maiestatem eius comiter conseruarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Marchione Brandenburgensi Magistro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, auctore detrectassent, Sigismundus rex senior, ut se & posteros suos illa perpetua defectionum bel-lorumq; molestia liberaret, & Poloniæ Lithuaniae tranquillitatem maiorem praestaret, fratris ijs bello, & ad necessitatem deditiōis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abiecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro Ducē in Prussia iussit

Albertus
Marchio
Dux in
Prussia.

Prussia
feudalis
facta.

esse, hereditariumque principatum ipsicum fratribus, & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ij in verba regis Poloni ritu solenni iurent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem, ac Magister habuisset. Extant pacta conuenta. Ex eo igitur tempore pars illa Prusiae ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub ducis esse cepit, summam omnium rerum potestatem, regi tamen Polono obnoxiam, habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & praefecturas, magistratusque mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc ducali Prussia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde ferè deducta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem iuris, & reipublicae, sed leges tamen suas & instituta Theutonibus ferè hausta, vel post subactos, & ferme extirpatos priscos & barbaros Prussos, de ductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque à senatu regni iunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum guber-

Regia Prus
siae respu
blica.

gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Regiam autem appellamus, quæ Regi Polonorum immediate (ut vulgari verbo utar) subiecta est. Cuius partes primariæ sunt, Culmensis, Marieburgensis, & Pomerania citerior. His annumeratur etiam Varmiensis episcopa. Quæ licet Episcopo suo & collegio sacro siue Capitulo prorsus immediate subiecta sit, nec omnia cum superioribus eius partibus habeat communia: quemadmodum paulò post explicabimus, non segregat tamen sese à Regia, privilegijs suis utens fruens. Vtitur autem omnis ferme Prussia, ducalis iuxta ac regia, iure municipali, quod Culmense vocatur. Culmense ius. Quod tamen non satis certum est in hanc usque diem. Eruitur id quidem è tenebris, & colligitur, sed nondum in lucem prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis, & Fraumburgensis ciuitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulerunt. Lubecense Et quoniam utrunque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense: indeq; etiam ad Romanum, quibus de rebus neque Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico Magdeburgense & Saxonico.

Regia con-
stitutiones

Stanislaus
Carnicou-
us Episco-
pus Vvla-
dislaui-
Vestigalia
Regia Pru-
sica,

iure, neque plebiscitis ciuitatum, aut constitutionibus regijs cautum est. Dedit enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prussiae Regia, partim Gdanensi ciuitati peculiariter. Easq; auxit optimus eius filius Sigismundus Augustus, cum in ea vrbe esset anno post Christum natum 1552. Quibus conscribendis nos adfuiamus. Non ita pridem etiam cum idem rex comitali decreto clarissimos & prudentiss. aliquot senatores ad Elbingensem & Gdanensem ciuitates corrigendorum quorundam erratorum, & abusu causa cum summa potestate delegasset, condiderunt leges nonnullas, rebus, locis, atq; temporibus accommodatas. Quas nuper is, qui fuit princeps eius legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carnicouius Vvladislauiensis Episcopus in lucem edidit. Vestigalia Regia non ampla sunt in Prussia: Ea proueniunt potissimum e ciuitatum pensionibus, agris, & praedijs insularis, & praefecturis: Quarum tamen pleræq; donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendenda bellorum superioribus temporibus accise, aut prorsus alienatae sunt. Quod itidem aliis quoque

que vectigalibus in ciuitatum ius translatis factum est. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam regis scitis vel decretis superiori tempore cōpensabantur. Metallorum ea regio ferax non est: Fruges non malignè profert, & linum, & lupulū: easq; merces trans mare mittit. Mittit & materiā fabricandis nauibus & vasis, exornandisq; domibus aptam, & cerā, & cinerem, & bubula coria, imò & carnes. Sed hac eifere suppeditat Russia, Samogitia, & Lithuania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium maiorem copiam eadem regiones, & Masouia ceteraq; Polonia ratibus & nauibus fluuiatilibus subministrant. Accipit autem ea vicissim transmarinis cōmerciis vina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum, telam item & pannos laneos iuxta ac sericeos, & quas praterea mittit Lusitania & India diues cupedias: Ea, omnia Polonia & Lithuanis Prussia transmittit. Hinc est vulgò simul & nobilitati res lautior, vestitusq; & habitatio cultior. In victu quidē frugalitas prisca adhuc fermè retinetur. Vtinā compotationes essent moderatiores. Sed est id commu-

Nascentia
in Prussia.
Prussorum
commercia

Order of
admission
to the

Præflorum
viviendi
ratio.

ne vitium Septentrionalium populorum. Et
 tamen compotationes Prussis ordeacea cereui-
 sia crassiore fermè peraguntur. Vini non mag-
 nus est usus. Distinguuntur Prussi, itidem ac
 Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac
 plebe. Sed paulò meliore est conditione plebs in
 Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidè
 cum nobilitate iure, & iisdem legibus utitur,
 prærogatiuis modo quibusdam inferior: per
 quas tamen plebeij neque à bonis terrestribus,
 neque ab honoribus & magistratibus, neque à
 sacerdotijs, neque à consilio publico arcentur.
 Nec nobilitas modesta & frugalis eos dedigna-
 tur. Quin decedit ea quoque unà cum sacro or-
 dine nonnihil de immunitate sua reipubl. & con-
 cordiæ gratia. Sacerdotibus iustus honos habe-
 tur, à catholicis præsertim. Monachi & mona-
 che, cum nostra memoria præfultore Luthero
 domicilia sua reliquissent, manent ea etiam nunc
 propemodum vacua & ruinosa, aliquot excep-
 tis: quæ sanè infrequentia sunt, & incolentes et
 contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus
 est restricta, quàm alibi. Senatus constat duobus
 Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis,
 toti-

Nobilitas
 & plebs
 Prussica.

Ordo ec-
 clesiasticus
 in Prussia.

Senatus fi-
 ne consilij
 Prussicæ.

totidem Succamerarijs, & tribus primarijs Ciuitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum verò bini consules legati siue Nuncij pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias. Episcopi sunt, princeps, senatus, & moderator, Varmiensis. In qua episcopate Pius eius nominis quintus pontifex max. ultro petente D. Sigismundo Augusto Rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio (ipso libentissimè assensiente) ante sex annos Coadiutorem, ut vocant, dedit, successoremque designauit, & collegium sacrum acceptauit. Sed reuertamur ad institutum. Est ergò princeps senatus Prussici Varmiensis Episcopus. Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat. Quorum hic Teuthonum Crucigerorum opera quodam tempore de Gnesnensi prouincia detractus, Rigensi addictus fuit, vehementer accisus redditibus, & episcopa, ecclesiaq; in ditionem ordinis ipsius redacta: Ille vero, Varmiensis inquam, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropolitica auctoritatem agnouit, Nunc verò multis annis in nulla prouincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano pontifici: Magistri & ordinis do-

Varmien-
sis & Cul-
mensis e-
piscopi.

Vladisla-
uiensis cti-
am Pome-
raniae Epif-
copus.

Varmien-
sis Episco-
pi iurame-
tum.

minatum nunquam agnouit, amicitiam & soci-
etatem, cum & ipse plerumq; Germanici esset san-
guinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimen-
to suo, & ecclesia sua. Ad regnum verò Poloniae
post reliquam Prussiam peculiaribus pactis cum
rege Caſimiro initis sese adiunxit. Vladisla-
uiensis Episcopus habet non contemnendas por-
tiones in Pomerania.. Atque ea tota ferme in
diocesi ipsius est, indeq; Pomeraniae quoq; Epif-
copi titulum is usurpat, sed ad Prussicum consi-
lium non pertinet. Palatini sunt, Culmensis,
Marienburgensis, qui ante hac Elbingensis dictus
fuit, & Pomeranicus: Castellani, Culmensis, El-
bingensis, & Gdanensis: Succamerarii itidem
atq; Palatini: Ciuitates, Torunensis, Elbingen-
sis, & Gdanensis, in singulis satrapis siue palati-
natibus singula, eundem ordinem seruantes in-
ter se in cōsilio, quem sui Palatini. Hoc est consi-
lium Prussicum. Consiliarios terrarum Prussiae
vocant: Quos & ipsos more aliorum iuratos esse
oportet. Varmiensis tamen Episcopus diuersam
ab aliis iussurandi rationem & formulam pacto
praescriptam habet. Nam is, si Rex est in Prus-
sia, ipso praesente: Sin minus, nonnullis magistra-
tibus

tibus Prussicis ad id delegatis in arce Marie-
 burgensi, præeunte verba aliquo Episcopo, iu-
 rat. Ciuitatum delegati iniurati ad consilium
 admittuntur, aliquone priuilegio, an per abusum,
 nescio. Habent autem consilarii Prussici sua lo-
 ca, & ius dicendæ sententiæ in amplissimo totius
 Regni Polonici consilio. Verum ea loca ante ali-
 quot annos post auctum Lithuanorum acces-
 sione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita
 tamen, ut nihilominus Episcopi inter Episcopos,
 Palatini inter Palatinos, Castellani inter Ca-
 stellanos consideant. Ad calcem operis huius ea
 singula secundum nouam constitutionem comi-
 talem inter alios notata sunt. Palatinorum iu-
 risdictio, & authoritas in Prussia maior est,
 quam in cætera Polonia: Penes eos sunt multe,
 & supplicia delinquentium, rerumque iudica-
 tarum executio. Tranquillitatem quoque pu-
 blicam in agris & extra vrbes præstant. Castel-
 lani & Succamerarij eodem sunt iure, quo in
 Polonia. De Episcopis paulò post dicemus. Præ-
 ter hos autem magistratus, habent Prussi the-
 saurarium, pfectos arcium, siue capitaneos, gla-
 diferos, iudices, & scabinos: verum ii nõ pertinent

Consilia-
 rij. Prussicæ
 ad Senatū
 Regni per-
 tinent.

Palatinorū
 potestas.

Magistra-
 tus Prussi-
 ci.

Theſaurarius.

Gladiferi.

Iudices.

Pomeraniae territoria.

Præfecti.

Marieburgensis præfectus.

ad conſilium. Theſaurarius eſt, qui pecuniarum omnem & rationes à præfectis & adminiſtratorum bonorum & prouentuum atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipſe adminiſtrat, vel theſaurario Regni tradit. Olim Oeconomus fuit ſeu procurator Marieburgensis. Gladiferos ſingulos habent Culmenſis & Pomeranica ſatrapia. Iudices nouem ſunt. In Culmenſi quidem & Marieburgenſi ſatrapijs ſinguli: in Pomeranica verò ſeptem, nempe totidè quot territoria. Sunt autem ea, Slochouienſe, Tucholienſe, Suecenſe, Derſauienſe, Zucouienſe, Puſcenſe, & Mirachouienſe. Habentque ſinguli iudices in conſilio ſcabinos iuratos aliquot. Præfecti, arcium & redituum regionum in ſua quisque præfectura curam & adminiſtrationem habent: Iuriſdictionem nullam fermè habent præſertim in nobilitatem, neque in oppidanos amplam: In agreſtes ampliorem. Solus Marieburgenſis neque redituum regionum curam gerit, neque in agreſtes iuriſdictionem habet: arcium modò præeſt, eiſque præſidio: quod perpetuum eſt. Caterum conſtitutione quadam, ampliorem iſtæ cæteris præfectis & magiſtratibus prærogatiua

MART. CROM. LIBER II. 197
tinas habet, velut generalis locum tenens Regis
in Prussia. Reddituum verò & subditorum re-
giorum, & sartorum tectorum eius ipsius arcis
curationem habet thesaurarius. Igitur prima-
ria totius Prussia præfectura Marieburgensis
est: Cui Polonus antiquitus præficitur: Nunc
primus de Prussia, è Polonia tamen oriundus, ei
præest, vir vigilantissimus, & omni genere vir-
tutum ornatissimus, mihiq; amicissimus,
Ioannes Costka, nuper, Palatinus Sendomi-
riensis à Rege Henrico creatus. Secundum hanc
in eadem satrapia sunt hæ præfectura, Stumen-
sis, Gnevensis, Nouensis, & Stargardensis siue
Starigrodensis. In Culmensi, Brodniciensis, Gru-
dentina, Radinensis, Golubensis, Rogożnensis,
Brathianensis, Conaliensis, Copriuvnensis: In
Pomeranica, Slochouiensis, Suecensis, Tucholi-
ensis, Derfauiensis, & Puscensis. Torunensem
verò, Elbingensem, & Gdanensem præfecturas
ciuitates ipsæ sibi regia indulgentia, & ex pacto
vendicarunt, & per magistratus urbanos ad-
ministrant. Episcopi cum collegijs suis suos & ip-
si habent arcium atq; territoriorum præfectos
& burgrabios, suosq; indices, & aduocatos, & op-

Ioannes
Costka pa-
latinus Se-
domirien.

Præfecture
Prussicæ.

Varmien-
sis diœce-
seos ius &
prærogati-
ua.

pidanos magistratus. Habent & Cancellarios
& officiales suos in causis ecclesiasticis uterque
Episcopus. Habent enim utranq; iurisdictionem
& amplissimam potestatem in suos. Varmien-
quidem episcopa in nulla censetur satrapia: Vno
autē, & non interpolato ambitu in modū prin-
cipatus bona certis finibus peculiariter circum-
scripta, & arcibus atq; oppidis exculpta habet.
Eaq; sic diuisa, ut duas partes Episcopus, tertium
collegium siue capitulum obtineat. In his utriq;
subiectam nobilitatem habent, & liberam iuri-
dictionem, ab omni Reginum magistratum
iurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiā
Elbingensis ciuitas cum suo territorio ad Var-
miensem diœcesim: Quamuis iam aliquamdiu
hæretica labe infecta conniuentibus regibus, &
suffragantibus nonnullis magistratibus, ab ec-
clesiastica Episcopi iurisdictione sese subtrahere
nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante
200. annos eiusdem episcopi iurisdictioni subiecta
fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Epis-
copo Varmienſi per fraudem & iniuriam Cruci-
ferorum detracta esse memorantur. Subditi e-
piscopi & collegij Varmienſis eodem, quo ceteri
Prusſi

Prusi iure municipali utuntur: Sed habent etiā
 pecuaria, inter se autē cōmunia instituta: Qua
 Landz ordnung hoc est, terra constitutiones vo-
 cant. Conuentus etiam communes habent. Ad
 eos autem nobilitas, ciuitates, & sculteti cum li-
 beris (de quibus postea dicemus) euocati, p se qui
 que binos vel plures etiā è singulis territorijs p-
 curatores siue legatos mittunt, ijs de rebus, qua
 in consultationem veniunt, cum episcopo & le-
 gatis collegij constituturos. Caterū ea nobilitas
 omnis, & aduocatus, & ciuitates, pter ius iurā-
 dū, quo partim in episcopi, partim in sacri colle-
 gij verba iurant, nouo quoque Regi, ac deinde
 decimo quoque anno ei ipsi ex pacto fidē suā ob-
 stringūt. Tamen si de 10. anno in desuetudinē abi-
 it, sublata causa, hoc est, pacatis prors⁹ reb⁹ Prus-
 sicis, & extirpato ordine Teuthonica militiæ.
 Iurāt etiā sacerdotes, quādo certū aliquod sacer-
 dotiū adipiscūtur: Primari tamen, qui p lati &
 Canonici cathedr. appellātur, intra mēsem, po-
 stea q in id collegiū cooptati sunt. Eos autē pōt ifex
 quidē max. creat, collegiū verò unā cū Episcopo
 eligit alternis mēsibus: Excepto Preposito, qui a
 Rege editur, siue p̄sentatur, ab episcopo p̄aficitur

Canonicorū
 & Prælatorum
 Varmien-
 sis creatio.

Episcopo-
rum Pruss.
designatio.

Magistratu-
um Prussi-
corum cō-
ferendorū
ius.

Ciuitatum
Prussicarū
magistra-
tu & ad-
ministra-
tio.

Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum
suffragium habent in collegio, siue capitulo, nisi
sint etiam canonici. Culmensis ecclesia collegi-
um ad quatuor canonicos redactum est. Qui sin-
guli à cæteris unà cum episcopo cooptantur. Ipse
autem episcopus à solo rege designatur, à ponti-
ficem max. creatur. Cæterum Varmiensis ex pacto
recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege
propositis, unus ab eius ipsius ecclesie collegio de-
ligitur: deinde hic quoque à pontifice renuncia-
tur, & confirmatur. Actum demum sacris pon-
tificalibus ad præscriptum ecclesiasticorum ca-
nonum initiatur. Magistratus terrestres in
Prussia quoque, itidem ac in Polonia, à rege cre-
antur: Index tamen ex aliquot à Palatino cum
dignitarijs & cætera nobilitate de confesso scabi-
norum delectis, ab eo editur: Scabini soli à pala-
tino cum cæteris dignitarijs illius loci creantur.
Sunt autem & Prussici magistratus omnes per-
petui, præter præfectos: qui regis arbitratu mu-
tari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi
prospexerint. Ciuitates à decurionibus seu con-
sulibus, & quidem Germanicæ linguæ & san-
guinis (Polonos enim pro externis habent, & ne-
que

que ad artes mechanicas perdiscendas admit-
tunt) reguntur: Quorum non idem ubique, cer-
tus tamen est numerus. Et ipsi ius habent coop-
tandi, quos volunt, in sua collegia, quoties va-
cat locus, eoque maiore sunt dignatione & au-
thoritate, quando volunt, & obsequentiore
habent plebem. His president magistri civium, à
decurionibus, ac de numero ipsorum delecti, &
ipsi, itidem atque decuriones perpetui, in pri-
maris quidem urbibus quaterni, in cæteris ve-
rò oppidis bini, per vices annum gerentes ma-
gistratum. Habent item singulæ ciuitates iura-
tos iudices, siue scabinos, qui à decurionibus si-
ue consulibus leguntur: Et ipsi autem perpetui
sunt, nisi fortè in numerum consulum coopten-
tur. Neque enim eundem consulum & scabinum
esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi
pars consulum loco scabinorum iudicia exercet.
Ceterum unus è consulibus eis præficitur, quem
scultetum vel iudicem vocant. Primariæ tres
ciuitates etiam præfectos habent singulos, ut du-
dum memorauimus, quos vocant burgrabios,
& eos quidem annuos ferè: Qui tranquillitatis
urbana, ac totius territorij curam gerunt, cau-

Consules.

Magistri
civium.)

Scabini.

Scultetus.

Burgrabij
ciuitatum.

Capita
multitudi-
nis.

Iudiciorū
ratio.

Iudicia vr-
bana.

sasq; priuatarum iniuriarum & sanguinarias iudicant, & pro iis multas irrogant. Hunc solum magistratum rex in ciuitatibus creat, sed non nisi unum è sex vel octo è numero consulum eiusdem ciuitatis ab ipso collegio delectis, idem autem consules ex omni ciuium numero, Gdani quidem centum viros, alibi verò pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis, & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnumquam consilia de republica, & ex ijs cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis, propter externorum omnis generis bellicum frequentiam, nequando in seditionem erumpant, vt nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis iudices terrestres cum suis scabinis, presidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamia tamen causarum & status controuersia, itidem ac in Polonia, ad regis iudicium pertinet. A terrestribus iudicijs prouocatio est ad consiliarios Prussiarum: verò ad Regem. In oppidis verò iudiciaria potestas ferè omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad burgrabios

vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules,
 quod ad priuatorum hominum inter ipsos con-
 trouersias attinet, cum iurato iudicio, cuius
 mentionem dudum fecimus communicarunt.
 Ab eo verò iudicio in primarijs quidem ciuita-
 tibus ad consules ciuitatis cuiusq; in ceteris au-
 tem oppidis ad consilium totius Prussia: inde por-
 rò vtrinq; ad regem prouocatur. Rex verò de
 quibusuis prouocationibus vbilibet, & cum qui-
 bus vult cognoscit. Plerumq; etiā cognitionē dele-
 gat Cancellariis & iureconsultis. Alioqui pri-
 uatū neminem è Prussia regi euocare licet, excep-
 tis iis causis, quæ sunt fisci, & iudicii regi ppria.
 Magistratus terrestres iuxta ac urbanos euocat
 de iis duntaxat, quæ in magistratu perperam &
 p̄ter officium suum egerint: vel, si mauult, consi-
 liariis Prussicis eas delegat, in comitiis cognos-
 cendas. Delegat etiā vel iisdē, vel quibus vult,
 causas fisci sui, finium regundorū cum suis bonis, ac
 diuidenda inter fratres & cognatos hereditatis:
 Quas iis itē alias ab aliis ordinariis iudicib; p̄p-
 uocationē ad se deuolutas. Comitibus quotānis
 habētur in Prussia statis tēporib; Maio qdē mē-
 se Marieburgi, Septēbri autē extremo Grudeti.

Prouoca-
 tionum
 ratio.

Comissa-
 ria iudicia.

Comitibus
 Prussica.

Ex iustis tamen causis ea quoque loca mutari possunt. In ijs comitiis à consiliariis de republ. in commune consultatur, siue ultro, siue ex praescripto regio: de prouocationibus terrestrium & oppidanorum iudiciorum cognoscitur: & omnia iudicia vel à rege delegata, vel si qua sunt alia exercentur. Cum ducalibus quoque Prussis, seu ducis ipsius legatis nonnunquam Elbinge, exsistere, vel Marieburgi, constituta certa die, conuentus habentur, & consultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controuersis. Notum est ita pridem in Prussia quoque nuncii nobilitatis & minorum ciuitatum in comitiis adhiberi ceperunt, tributi sciscendi causa: cuius decernendi potestatem neque rex, neque consilarii usurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeò mitti ceperunt. Sciscitur autem consiliarium tributum plerumq; in usus publicos vel in gratiam regis: vocaturq; id vulgò cisa accisa. Nonnunquam etiam de censibus, agrorum domibus, bonis, & facultatibus, estimatione facta, certa portio pensitanda decernitur. Varmiensis episcopus subditi nihil habent negotii cum comitiis. Solutis iis interest, & praest. Episcopus

Nuncij.

Tributum
apud Prus-
sos accisa.Varmien-
sium liber-
tas.

ac deinde de ijs, quæ ibi constituta sunt, ad peculiarem conuentum suorum refert: de tributo præsertim. Nec temerè ij dissentire solent ab episcopi sui & conuentus Prussici sententia. Nihil tamen vetat, ipsos quoque arbitrati suo, auctoritate episcopi & Capituli præeunte, peculiare leges, & ut vocant, ordinationes sibi condere, tributumq; sciscere. Quinetiam magistratus primariarum ciuitatum non rarò imperant ciuibus suis tributum peculiare, & operas, aliaq; onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia, Regia quidem Gdanensem & Elbingensem, Quorum hic in Habum lacum, ille rectà in mare procurrat: ducalis verò Regio montanum sue Kænixbergensem, quæ Pragola fluius in Habum influit. Atque hic quidem cum portorijs & omni iurisdictione & impendijs in ducis, duo verò reliqui in ipsarum ciuitatum, quibus adiacent, & magistratus potestate sunt. Verum istamen, magistratus inquam, sine permissu vel mādato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoq; decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad

Portus.
Prussicæ.

Ee

bellum

Belli ratio
apud Pru
cos.

Libri.

206 POLONIAE
bellum attinet, si qua vis hostilis ingruat Prus-
sia, domesticis communibusq; plebi cum nobilitate
te viribus depellitur. Ac nobilitas quidem cum
proceribus equestribus militat, Sculteri item
liberi: (Quos ita vocant, propterea quod
si ab operis & laboribus, quos rustici domini
suis præstant, gratuitam immunitatem habent
medij quodam modo inter nobiles & rusticos
agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera ex
ordinem) Ciuitates equitatum atque peditum
tum suppeditant: Rustici peditum tantum
Hac ante institutam coadunationem (qua
dum maturuisse videtur) de Prussia, & in
uersum de Polonia nobis σαφές, quod aiunt,
& μαθές sunt exposita. Quæ cum ciuibz nostris
tum externis non ingrata fore speramus.

Sic autem fiet, ut minus peregrinentur in historia nostra.

FINIS.

PER Æ precium nobis visum est,
 coronidis loco hic adyćere nomencla-
 turas & ordinem amplissimi Senatus
 Regni, quemadmodum in comitiis Lublinensi-
 bus ante quatuor annos constitutus est, & non-
 nihil ab antiquo (quem priore libro recensui-
 mus) mutatus, posteaquam Lithuani sese cum
 Polonis penitus coniungere, & in unum reipu-
 blica corpus coaluere. Qui tamen ordo non
 tam accuratè in consessu, quàm in dicendis sen-
 tentiis, & ferendis suffragiis seruatur.

Ee 2

Senato-

Senatorum Regni Poloniæ cum coniunctis
ei ditionibus dignitates & ordo, secundum
constitutionem Comitalem
Lublinensem, anno M. D.
LXVIII. editam.

Archiepiscopi duo.
Gnesnensis.
Leopoliensis.

Episcopi 13.
Cracouiensis.
Vladislaviensis.
Vilnensis. } *alternatim.*
Posnaniensis. }
Plocensis. } *alternatim.*
Varmiensis. }
Luccoriensis
Præmislensis
Samogitiæ siue Mednicensis
Culmensis
Chelmenensis
Kiouienensis
Camenecensis

Palatini cum quibusdam alijs eximys inter eos interseritis 35.

Castellanus Cracouiensis.

Palat. { Cracouiensis.
Posnaniensis.
Vilnensis.
Sandomiriensis.

Cast. Vilnensis.

Palat. { Calissiensis.
Trociensis.
Siradiensis.
Castel. Trociensis
Palat. Lenciciensis
Capitaneus Samogitiæ
Brestensis
Kiouienensis
Innivoladislaviensis
Russiæ
Volynensis
Podoliæ
Smolenscensis
Lublinensis
Polocensis
Belsensis
Palat. { Nouogrodensis
Plocensis
Vitepscensis
Masouiæ
Polesensis siue Pol
lassensis
Rauensis
Bresciensis
Culmensis
Mscislaviensis
Marienburgensis
Brasla

Braslauiensis
Palat. & Pomeranie
Minscensis

Castellani maiores 30.

Posnaniensis
Sandomiriensis
Calissiensis
Voiniciensis.
Siradiensis
Lenciciensis
Samogitie
Brestensis
Kiouiensis
Iunivuladislauiensis
Leopolitensis
Volynensis
Camenecensis
Smolenscensis
Lublinskis
Polocensis
Belsensis
Nouogrodensis
Plocensis
Vitepscensis
Czernensis
Polesensis siue Podlascensis
Rauensis
Bresciensis
Culmensis
Mscislauiensis
Elbingensis
Braslauiensis
Gdanensis
Minscensis

Castellani minores 49.

Sandecensis
Medirecensis
Visliciensis
Biecenensis.
Rogoznensis
Radomiensis
Zauichostensis
Landensis
Sremensis
Zarnouiensis
Malogostensis
Velunensis
Premisliensis
Calissiensis
Sanocensis
Chelmenensis
Dobrinensis
Polanecensis
Pramentensis
Criuiniensis
Czechouiensis
Nacensis
Rospirensis
Biechouiensis
Bydgostiensis
Brezinensis
Crusiciensis
Osuienzimensis
Camienensis
Spicimiriensis
Inovulodensis
Coualiensis
Santocensis

Sohaciouienſis
Varſauienſis
Goſtinenſis
Viſnenſis
Raciaznenſis
Sieprcenſis
Viſſogrodienſis
Ripinenſis
Sakroczimienſis
Ciechanouienſis
Liuenſis
Slonenſis
Lubaciouienſis
Conarienſis in Siradienſis Palatinatu
Conarienſis in Lencicienſi
Conarienſis in Iunivuladiſlauienſi.

Officiales Curia 10.

Mareſcalcus Regni Poloniae
Mareſcalcus Lithuaniae
Cancellarius Poloniae
Cancellarius Lithuaniae
Vicecancellarius Poloniae
Vicecancellarius Lithuaniae
Theſaurarius Poloniae
Theſaurarius Lithuaniae
Mareſcalcus Curiae Polonicae.
Mareſcalcus Curiae Lithuaniae.

